T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ'NİN ŞİİRİNİN ÜSLUP

KHALLAF MAHMOUD ABDELSAMIE SENADA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ İHAB SAİD İBRAHİM İBRAHİM

OCAK - 2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Khallaf Mahmoud Abdelsamie SENADA

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ'NİN ŞİİRİNİN ÜSLUP

KHALLAF MAHMOUD ABDELSAMİE SENADA

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN:DR.ÖĞR. ÜYESİ İHAB SAİD İBRAHİM İBRAHİM

Bu tezde istişhâd yani dil kullanımının delil olarak kabul edilip dilbilgisi kurallarının ortaya konmaya çalışıldığı bir devirde yaşamış bir Emevî şairi olan Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin dîvânı üzerinde durulmuştur. Dîvânının üslup analizinde, üslup teorisinin metinleri üslup açısından incelemek için bir köşe taşı olarak aldığı edebiyat iletişim teorisinin esasları aracılığıyla tartışılmıştır. Çalışma giriş ve iki bölümden; teorik bilgilerin verildiği birinci bölüm, üslupbilim incelemelerinin yapıldığı ikinci bölüm, sonuç, referanslar ve kaynaklar eki, ardından indeksten oluşmaktadır.
Bu çalışma sonucunda, şairin dilbilgisi açısından doğru bir dile ve hassas duygulara sahip olduğu da dâhil olmak üzere bir dizi bulgu elde edilmiştir. Ayrıca onun şiiri Arap gramerinde bir delil kaynağı olarak alınabilir. Ayrıca şair, Arap şiirinde erken dönemlerden itibaren yenilenmenin öncülerindendir. Döneminde şiirin yerleşik kurallarına uymamış, giriş faslına gerek duymaksızın doğrudan konuya girmek şeklinde yeni bir yol icat etmiştir. Bu çalışmada, edebi metnin yazarını metnin kendisi üzerinden tanımlayan kuramlardan yararlanılmıştır. Bu teoriler arasında şaire yanlışlıkla atfedilen şiirlerin anlamsal istatistiğine dayanan Johnson teorisi ve Busemann teorisi yer almaktadır. Bu araştırmada Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin dil kullanımının delil olarak kullanılabildiği dönem şairlerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Şiirleri, Arap dilinin kurallarını belirlemede delil olarak kullanılabilir. Ayrıca Arap şiirinde reformculardan biri olduğu da ispatlanmıştır. Kendi devrinde ve daha önceki devirlerde tâbî olunan yerleşik şiir kurallarına uymamıştır ama ilk yerli Arapların yerleşik kurallarını aştığı yeni bir yol icat ettiği de vâkîdir. Harabelerde ağlama, bir devenin tasvir etmeye veya sevgilisinin güzelliğini anlatmaya gerek duymadan doğrudan konuya girerlerdi.

ANAHTAR KELİMELER: Muhammed bin Beşîr el-Hâricî, Şiir, Üslüpbilim, Ses, Anlam.

Ocak 2022, 136 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

A STYLISH ANALYSIS OF MUHAMMED BESHIR AL-HARIJI'S POETRY

KHALLAF MAHMOUD ABDELSAMİE SENADA

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR:ASST. PROF. İHAB SAİD İBRAHİM İBRAHİM

In this thesis, I focused on the collection of poems of Muhammed bin Bashir Al-Khareji, who was an Umawii poet lived in a time when linguistic usage could be used as evidence. I discussed his collection of poems in stylistic analysis through the pillars of literature communication theory, which the stylistic theory takes as a corner base for studying texts stylistically. The study is in two chapters; theoretical and introductory, plus conclusion and an appendix of references and resources, then index. This study led to a few findings, including that the poet had grammatically accurate language and sensitive feelings. Moreover, his poetry could be taken as a source of evidence in Arabic grammar. Also, the poet is one of the pioneers of renovation in Arabic poetry from early times. He did not abide by the established rules of poems in his time, but he invented a new way; namely going to the subject directly with no introductions. In this study, I utilized theories that define the author of the literary text through the text itself. Among these theories are the theory of Johnson and the theory of Busemann, which depend on the semantic statistic of the poems that are falsely attributed to the poet. In this search, I concluded that Muhammed bin Bashir Al-Khareji is one of the poets of the times when linguistic usage could be used as evidence. His poetry could be used as evidence in setting the rules for the Arabic language. Moreover, it has been proved that he is one of the reformers in the Arabic poem. He did not abide by the established rules of poems in his time and the previous times, but he invented a new way where he surpassed the established rules of the early native Arab. He used to go to the subject directly without needing to describe ruins or the shape of a camel or the beauty of a beloved woman.

KEYWORDS: Muhammed ben Beshīr el-Khāricī, Poetry, Stylistics, Sound, Meaning.

Jaunary 2022, 136 Page

ÖNSÖZ

Klasik Arap edebiyâtında en önemli eserlerin başında şiir gelmektedir. Arap dilinin veya Arap kültürünün anlaşılabilmesi için öncelikle Arap şiirinin anlaşılması gerekir. Şiirlerde kullanılan edebî araçlar, anlamsal alanlar, yapısal düzeyde kullanılan üsluplar yazarın karakterini ortaya koyar. Bu nedenle bir şiiri anlamak için de şâirin üslubunu belirlemek ve şiiri o gözle okumak gerekir.

Bu çalışma Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin şiirinin üslupbilimsel açıdan incelenmesini konu edinmektedir. Söz konusu Kasîdeler ses, anlam ve terkip düzeyinde üslup incelemesine tabi tutulacak, şiirin öne çıkan yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Muhammed bin Beşir el-Harici Emevi döneminde yaşamış önemli şâirlerdendir. Onun şiirinin özelliği erken dönemde şiirde yenilenme hareketini temsil etmesidir. Zira şâir diğerleri gibi mukaddimeler kullanmamış, cahiliye döneminden itibaren kökleşmiş Arap Kasîdesindeki geleneğe bağlı kalmamış, şiirini hedeflediği amaç doğrultusunda yazmıştır. Bu da söz konusu çalışmayı önemli kılmaktadır. Ayrıca Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirini üslupbilimsel açıdan konu edinen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde tanım ve gelişim süreci bakımından üslup ve üslupbilim kavramı ele alınmıştır. Arap edebiyâtında üslup, üslupbilimden daha köklü ve eskidir. Dolayısıyla bu kavram Aristo'dan Oxford sözlüğündeki tanımına kadar Arapların ve batının bakış açısıyla ele alınmıştır. Ancak eski Arapların yapmış olduğu tanım diğerlerinden daha hassastır. Bu kavramı Cürcâni'nin nazım teorisinden daha iyi ifâde eden teori bulunmamaktadır. Araştırmanın devamında edebiyâtta iletişim teorisi ve yazar merkezli, okur merkezli, hitap merkezli üslup unsurları ve üslup kavramları ele alınmıştır. Üslupbilim tarihi, şâirin hayatı, şiirinin özellikleri ele

alınmış, Arap kasîdesinde erken dönem yenilik hareketindeki rolü ifâde edilmiştir. Üslupbilimsel analiz düzeyleri hakkında teorik bilgilere yer verilmiştir

İkinci bölümde üslupbilimsel analiz düzeyleri açısından kasîdelerde Ses Analiz Düzeyinin uygulama boyutu ele alınmıştır. Bu kapsamda vezin, kâfiye, koşutluk, tekrar, cinas, seci, takti gibi ahenk unsurları kasîdelerden örneklerle gösterilmiştir.

İkinci bölümde ele alınan başka biri husus da Kavram Alanı analiz düzeyidir. Bu kapsamda kasîdelerde yer alan kadın, üzüntü, tabiat, fiiller gibi alanlar örneklerle gösterilmiştir.

İkinci bölümde incelenen üslupbilim düzeylerinden bir diğeri de Sözdizimsel Analiz Düzeyidir. Cümle, cümle tarzları, cümle delaleti ilk olarak ele alınmış, sonra ise üsluplar başlığında istifham, temenni, emir, nehy, nida, nefy, şart üslupları kasîdeler üzerinde uygulamalı olarak işlenmiştir. Bu bölümün sonunda Boltzmann denklemi Muahmmed bin Beşir el-Harici'nin şiirine uygulanmıştır.

Sonuç bölümünde ise Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinin üslupbilimsel açıdan incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular ve sonuçlar sunulmuştur.

Bu mütevâzî çalışmanın araştırma ve hazırlanmasında emeği geçen ve benden desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İhab Said İbrahim İbrahim ve Dr. Khaled Gomaa (Hulvan Üniversitesi-Mısır)'ya teşekkürü borç bilirim.

Khallaf Mahmoud Abdelsamie SENADA

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME ii
ÖZET iii
ABSTRACT iii
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR DİZİNİ ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ x
1. GİRİŞ 1
1.1 Araştırmanın Problem Durumu, Amacı ve Önemi 1
1.2 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar 1
1.3 Tanımlar 2
1.4 Araştırma Kaynakları ve İlgili Çalışmalar 4
2. ÜSLUPBİLİM, MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ VE ŞİİRLERİ . 6
2.1 Üslup 6
2.1.1 Araplarda Üslup 7
2.1.2 Edebiyâtta İletişim Teorisi 7
2.1.3 Üslup Kavramları 7
2.1.3.1 Yazar Merkezli Üslup 7
2.1.3.2 Okur Merkezli Üslup 8
2.1.3.3 Söylem Merkezli Üslup 9
2.2 Üslupbilim 10
2.2.1 Ses Analiz Düzeyi 13
2.2.2 Sözdizimsel Analiz Düzeyi 28
2.2.1.1. Cümle 29
2.2.3 Kavram Alanı Analiz Düzeyi 32
2.2.3.1 Anlamsal Düzey 32
2.2.3.2 Anlamsal alan 32
2.2.3.3 Anlamsal Alan Belirleme Yöntemi 34
2.3 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî 35
2.3.1 Ailesi 39
2.3.2 Yaşadığı Dönem 39
2.4 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirleri 39
2.4.1 Şiirinin Özellikleri 40
3. MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ'NİN ŞİİRLERİNİN ÜSLUPBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ 43
3.1 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Ses Analiz Düzeyi 43
3.1.1 Dış Musiki 43
3.1.1.1 Kâfiye 44
3.1.2 İç Musiki 47
3.1.2.1 Tekrar 47
3.1.2.2 Cinas 55
3.1.2.3 Seci ‘ 56
3.1.2.4 Takti ‘ 57
3.1.2.5 Tasri‘ 57
3.1.2.6 Tenvin 58

3.1.2.7 Reddü'l-acüz ale's-sadr 59
3.2 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Sözdizimsel Analiz Düzeyi 61
3.2.1 İhbarî Cümleler 61
3.2.2 İnşaî Cümleler 66
3.2.2.1 Soru Cümleleri 66
3.2.2.2 Emir Cümleleri 68
3.2.2.3 Nehiy Cümleleri 70
3.2.2.4 Nefiy Cümleleri 70
3.2.2.5 Şart Cümleleri 72
3.2.2.6 Nida 77
3.2.2.7 Temenni 77
3.2.2.8 Fasıl ve Vasıl 78
3.2.2.9 Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin şiirinde Takdim ve Tehirle Yapılan Kural Dışı Kullanımlar 85
3.3 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Kavram Alanı Analizi Düzeyi 94
3.3.1 Kadın Kavram Alanı 94
3.3.2 Hüzün Kavram Alanı 100
3.3.3 Tabiat Kavram Alanı 105
3.3.4 Fiil Kavram Alanı 109
3.4 Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'ye Nispet Edilen Şiirlerde Johnson Teorisin Uygulanması 114
3.5 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'ye Nispet Edilen Şiirlerde Boltzmann Denkleminin Uygulanması 118
4. SONUÇ VE ÖNERİLER 122
KAYNAKLAR 124
EKLER 129
EK A 130

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1
Tablo 1'in Devamı 3
Tablo 2.1
Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Bu Araştırmada İncelenen Şiirileri 40
Tablo 2.2
Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Dîvânında Yer Alan Bütün Şiirleri 41
Tablo 3.1
Kasîdelerde Geçen Bahir Vezinleri İstatistiği 43
Tablo 3.2
Kasîdelerde Geçen Kâfiyelerin Tablosu 45
Tablo 3.4
Kasîdelerde Harf Tekrarı İstatistiği 50
Tablo 3.5
Kasîdedeki Kelime Tekrarları 51
Tablo 3.6
Kasidelerde geçen isim cümlelerinin istatistiği 62
Tablo 3.7
Kasîdelerde Geçen Fiillerin İstatistiği 64
Tablo 3.8
Muhammed b. Beşir Şiirlerinde Bağlantı Örnekleri 81
Tablo 3.9
Birinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 115
Tablo 3.10
İkinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 116
Tablo 3.11
Üçüncü Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 116
Tablo 3.12
Birinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 116
Tablo 3.14
İkinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 116
Tablo 3.15
Üçüncü Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı 117
Tablo 3.16
(A) ve (B) Gruplarının Sonuçlarının İstatistikleri 117
Tablo 3.17
Kasîdelerdeki Fiil ve Sıfat Tablosu 119

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s. : aleyhisselâm

b. : ibn (oğlu)

bkz. : bakınız

bnt. : binti (kızı)

c. : cilt

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hz. : Hazreti

m. : Mîlâdî

nşr. : neşreden

ö. : ölüm tarihi

r.a. : radiyallâhu ‘anhu

s. : sayfa

s.a.v. : sallallâhu ‘aleyhi ve sellem

ss. : sayfa sayısı

sy. : sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : tahkik

tsz. : tarihsiz

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

vs. : vesaire

yay. : yayınları

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Problem Durumu, Amacı ve Önemi

Bu çalışma, Nahiv kurallarının belirlendiği ihticâc döneminin şâirlerinden biri olan hicri 130 yılında vefat eden Muhammed b. Beşîr el-Hâicî'nin şiirinin üslupbilimsel bir incelemedir. Ayrıca dönemi düzeyinde Arap şiirinde yenilikçi ekollerinin öncülerinden sayılmaktadır. Kendisinden önceki şâir ve yazarların çizdiklerine bağlı kalmamıştır. Aksine, Arap şiirinin geleneksel tarzına muhalif hareket etmiştir. Kalıntıların üzerinde durmayı bırakmış, Develeri betimlemeyi terk etmiştir. Yeter ki sevgiliyi -şiirinin başında- kendisine bir kıble tayin etmemiştir. Çalışmanın problemi yaklaşık 1250 yıl önce yaşamış önemli bir Emevi dönemi şâirinin şiirlerinin daha önceden ne Belagat ne Nahiv ne de üslupbilim açısından incelenmemiş olması ve şâirin edebî çevrelerde tanınmamış oluşudur.

1.2 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada izlenen yaklaşım, manzum metinleri ele almada üslup incelemelerine büyük önem veren üslûpbilimsel inceleleme yaklaşımıdır. Metnin genel anlamını ortaya çıkarmak için dilbilimsel açıklama düzeyleri modeline dayanır, her düzeyi analiz eder ve her düzeyin önemini ve diğer düzeylerle ilişkisini gösterir. Bu da her bir şâirin oluşturduğu üslubun dilsel ve teknik özelliklerinin saptanmasını sağlar. Çalışmada üslubun dayandığı "edebî iletişim teorisinin" yapı taşları metinleri incelemek için önemli bir temeldir. Edebî iletişim teorisinin yapı taşları "yazar, "okur" ve "söylem"dir. Şiir aslında ince biçimsel özelliklerle karakterize edildiğinden, bu yöntemi seçmek şiir incelemesi için en uygun yöntemdir. Bu nedenle, şiir dîvânları üzerinde üslupbilim yaklaşımları çalışılmıştır. Modern edebiyât eleştirisi ekollerinin gelişimi, metni dilsel bir yapı olarak incelediği için üslup yaklaşımının seçimi ile uyumludur. Modern edebiyât eleştirisi, tarihe ve metnin sanatsal yönlerine dalmış olan çalışmaları bırakıp bununla ilgilenir. Şiirsel metinlere yapılacak incelemeler arasında bilimselliğe en yakın inceleme yöntemdir. Edebî eleştiri yöntemleri, edebî metnin içyapısını analiz etmeye daha fazla önem vermiştir. Onun dili, yapıları ve ritmik imgeleridir. Tüm bu unsurlar edebî metinlere üslupbilimsel bir yaklaşımdır.

1- Bu çalışmada Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin şiirlerinden bazıları ele alınmıştır. "Ses Analiz Yöntemi", "Sözdizimsel Analiz Yöntemi" ve "Kavram Alanı Analiz Yöntemi" inceleme alanlarında Tablo No. (2)'de gösterilen sekiz kasîde ele alınmıştır.

2- Johnson Ölçeği teorisini uygulanırken, üçü şâire ait, diğerleri şâire atfedilen, ancak aslen kendisine ait olmayan altı şiir ele alınmıştır. Böylece 14 kasîde incelenmiş olmaktadır.

3- Betimsel Analiz Yönteminde inceleme yapılmamıştır.

4- Ses Analiz Yönteminde şiirlerin vezinleri şu nedenlerden dolayı tef'ilelerine ayrılmamıştır:

4.a. Beyti tef'ilelerine ayırma Aruz İncelemelerine aittir.

4.b. Çoğunlukla sadece Aruz iliminde uzman bir kişi tarafından fark edilir. Birçok araştırmacının ve hatta bazı dil uzmanlarının dahî tef'ilelerine ayırması zordur.

4.c. Tef'ilelerine ayırmada anlam çıkarmak mümkün değildir.

4.d. Bazen kasîdede nadiren görülür.

4.e. Bazen şâiri mecbur bırakan "şiirsel gerekliliğe" tabidir.

1.3 Tanımlar

Tablo 1

Tanımlar

Terim	Terimin Kısa Tanımı
Üslup (الأسلوب)	Bir insanın hareket şekli ve tarzıdır.
Üslup Anlayışları (مفاهيم الأسلوب)	Üslubu oluşturan kurucu unsurlarıdır.
Edebiyâtta İletişim Teorisi (نظرية التوصيل الأدبي)	Edebî metinleri incelemek için üslupbilimden yararlanan bir yaklaşımdır
Yazar Merkezli Üslup (المُخَاطِب)	O konuşmacı, şair veya yazardır.
Okur Merkezli Üslup (المُخَاطَب)	Alıcı, dinleyici veya okuyucudur.

Tablo 2'in Devamı

Söylem (الخطاب)	Edebî bir metindir
Üslupbilim (الأسلوبية)	Edebi metinleri inceleyen bir metot
Üslupbilim Yaklaşımları (اتجاهات الأسلوبية)	Metni incelemek için üslupbilimsel yaklaşımı benimseyen birtakım ekollerdir.
Ses Analiz Düzeyi (المستوى الصوتي)	Sesi, telaffuzu ve bunlarla ilgili her şeyi inceleyen üslupbilimasel analiz düzeyidir.
Ses (الصوت)	Harf sesidir, elif veya hemze sesi vb gibi.
Ses Sınıflandırmaları (تصنيفات الصوت)	İç ve dış müsikî gibi ses bölümleri
Ritim (الإيقاع)	Ses frekanslarından kaynaklanan ritimdir.
Ritmin Kısımları (أقسام الإيقاع)	Sesin düzenli olarak tekrarlanmasıyla üretilen müziktir.
Dış Mûsikî (الموسيقى الخارجية)	Şiirde vezin ve kafiyenin sebep olduğu müziktir.
Vezin (الوزن)	Kasîdelerde dış mûsikînin genel düzenleyicisidir. Bir anlam ifade eden tüm kelimeleri içerisine alır.
Kafiye (القافية)	Dinleyicinin kulağında düzenli tını, mısraların sonunda tekrarlanan müzikal bir ses
Kafiye Harfleri (حروف القافية)	تأسيسُها، ودَخيلُها مع رِدْفِها ورويها معَ وَصْلِها، وخُروجِها Tesîsidir. Redifi ile dahîli, vaslı ve hurûcu ile birlikte revîsidir.
Kafiye Harekesi (حركة القافية)	Kafiye harflerinin harekesidir.
Ravî (الروي)	Şiirin üzerine inşa edildiği beyni son harfidir.
Şiir Bahri (البحر الشعر)	Şairin bütün beyitlerde uyduğu aruz tef'îleleridir.
İç Mûsikî (الموسيقى الداخلية)	Şâirin duygularına eşlik eden betimsel mûsikî
Koşutluk (التوازي)	Koşutluk, aslı uyum değil simetri olan ikili yazındır.
Koşutluk Düzeyleri (مستويات التوازي)	Cümleyi aşan tekrardır.
Tekrar (التكرار)	Edebî metinlerde yinelenen unsurların uymudur
Tekrarın kısımları (اقسام التكرار)	Tekrarın kısımları
Ses tekrarı (تكرارالصوت)	Ses tekrarı
Edatların Tekrarı تكرار الحرف (حروف المعاني)	Edatların Tekrarı
Ses tekrarı (تكرار اللفظ)	Ses tekrarı
Cinâs (الجناس)	Cinâs
Seci ‘(السجع)	Seci

Tablo 1'in Devamı

Sapma (العدول، الانزياح، الانتهاك)	Sapma
Takdîm (التقديم)	Takdîm
Te'hîr (التأخير)	Te'hîr
Tasrî' (التصريع)	Tasrî
Tenvîn (التنوين)	Tenvîn
Reddu'l-Acûz ale's-sadr (رد الصدور على الاعجاز)	Reddu'l-Acûz ale's-sadr
Anlamsa Analizi Düzeyi (المستوى الدلالي)	Anlamsa Analizi Düzeyi
Kavram Alanı (الحقل الدلالي)	Kavram Alanı
Johnson Teorisi (نظرية جنسون)	Johnson Teorisi
Boltzman Teorisi (نظرية بوزيمان)	Boltzman Teorisi
Sözdizimsel Analiz Düzeyi (المستوى التركيبي)	Sözdizimsel Analiz Düzeyi
Cümle (الجملة)	Cümle
Cümlenin Delâleti (دلالة الجملة)	Cümlenin Delâleti
Fiil Cümlesi (الجملة الفعلية)	Fiil Cümlesi
İsim Cümlesi (الجملة الاسمية)	İsim Cümlesi

1.4 Araştırma Kaynakları ve İlgili Çalışmalar

Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin Şiiri, nşr. Muhammed Hayr el-Bikâ'î, Şam: Dâru'l-kuteybe, 1. Basım, 1985.

Muhammed Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, Kahire: eş-Şeriketü'l-Mısriyye-Longman, 1994.

Muhammed Abdulmuttalib, *el-Belagatu'l-Arabiyyetu kırae uhra*, ts.

Ebu Hilal el-Askeri, *es-Sınaateyn*, ts.

Halil el-Atiyye, *el-Bahsu's-savti inde'l-Arab*, Bağdad: Menşuratu daru'l-Cahız, 1983.

Kemal Bişr, *İlmu'l-esvât,* Daru garîb, 2000.

Abdulkahir el-Cürcani, *Delailü'l-İcaz*, Şam: Daru'l-Fikr, 2007.

_____, *Esraru'l-belaga*, Lübnan: Daru ihyai'l-ulum, 2. Basım, 1997.

Salah Fadl, *İlmu'l-üslûb mebâdiuhu ve icrâatuhu*, Kahire: Daru'ş-şurûk, 1998.

Roman Jakobson, *el-Kadâyâ eş-şi'riyye*. çev. Muhammed el-Veli- Mubarek Hanun. Mağrib: Daru'l-tubkal, 2000.

Badis Lehouimel, *Nazariyyetu'l-hukuli'dilaliyye fi't-turasi'l-lugavi el-Arabi*, Camia bi-Sekra, ts.

Halid Mansur, *İlmu'l-meani ve'dersu'l-üslubiyyi'l-hadis*, 2000.

Sa'd Maslûh, *el-Uslûb,* Kahire: Alemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1992.

_____, Sa'd. *fi'n-Nassi'ş-şiri dirase üslubiyye ihsaiyye,* Daru ayn li'd-dirase ve'l-buhus insaniyye ve'l-ictimaiyye, 1992.

Abdusselam el-Meseddi, el-Uslubiyyetu ve'l-üslub. Trablus: ed-Daru'l-Arabiyyetu lil-kuttab, 3. Basım, 1982.

2. ÜSLUPBİLİM, MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ VE ŞİİRLERİ

2.1 Üslup

Üslup kavramı üslupbilimden daha çok bilinen ve yaygın bir kavramdır. Sadece edebiyâtla sınırlı olmayıp hayatın farklı alanlarında görülmektedir. İnsanların gerek kişisel gerekse toplum yaşamlarında veya başka yerlerde alışkanlık haline gelen tarz ve tutumlarına üslup denilmektedir.

Sözlükte Üslup: Arapçada hurmanın gövdesine ve uzanan düz yola "üslup" denir. Üslup yol, taraf ve gidilen yer demektir. "*Siz kötü üsluptasınız* (yoldasınız)" şeklinde kullanılır. Çoğulu الأساليب şeklindedir. Üslup teknik ve sanat anlamına da gelir. "*Falanca şu üslupta konuşmaya başladı*" denir. "*Onun burnu üslupta*" demek ise kibirli anlamına gelmektedir.[1]

Kelimenin aslı Latince "stilus" kökünden türemiştir. Bununla yazı yazılan tüy kastedilmiş, bu nedenle de el yazısı ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu isimlendirme batı dillerinde "style" kelimesi ile yerleşmiştir.

Edebî çalışmalar ile konuşulan dil ve hitabetin esas olarak farklı olduğundan üslup kelimesinin bununla bağlantılı olması içerilerinde yer alan konuşma hususlarına işaret etmektedir. Bazı araştırmacılar kelimenin aslının Latin değil diğer tüm önemli belagat terimleri gibi Yunanca olduğunu düşünmektedir. Örneğin Aristo "lexis" (dil) veya "tax is" (genellikle bir söz veya üslup şeklinde tercüme edilen) sözcüklerini kullanmaktadır. Yunancadaki "lexis" sözcüğü direk anlamına gelir. Eski bir direğin üzerinde uzlet içinde yaşayan mistik, aziz Simon'un "Estelita" sözü buradan gelir. İngilizcede "stil" yerine "style" sözcüğünün yazımı bunun Yunanca asıllı olduğunu düşündürür. Ancak bu, Oxford sözlüğünün de belirttiği gibi Yunanca aslına mutabık değildir.[2]

---

1 Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab.* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 173.

2 Salah Fadl, *İlmu'l-üslûb mebâdiuhu ve icrâatuhu* (Kahire: Daru'ş-şurûk, 1998), 94.

2.1.1 Araplarda Üslup

Abdulkâhir el-Cürcânî üslubu şöyle tanımlar: "Nazmın bir türü ve onda bir yoldur." Bu konuda sınırsız bir başarı yakalamış, öyle ki nahiv kavramında terkipler hakkında çok sayıda faydalı yönleri ortaya çıkarmıştır. Terkip sistemi ile "latif (hoş) düşünce arasında bağ kurmuştur. Onun Kur'ân i'câzı meselesi tartışmasına girişi bu şekildedir ve teorisine "nazım" şeklinde hassas bir kelime seçmiştir.[3]

2.1.2 Edebiyâtta İletişim Teorisi

İletişim teorisi üslubun tanımı, ne olduğunun belirlenmesi ve modern dönemde çalışılması için bir dayanak teşkil eder. Üç şey olmadan üslubun çalışılması mümkün değildir.

Birincisi, üslubun kendisi olan yaratıcı insandır. Bu üslubu psikolojik, üretimsel ve felsefi üslup ele alır.

İkincisi okuyucuya etki eden metindir. Bunu ele alan üslup, metne odaklanma ve içindeki açıklamaları farklı dil boyutları ve bunlarla ilişkisi olan diğer boyutlarla analiz etmeye çalışan biçimsel veya yapısal üsluptur.

Üçüncüsü edebî eser çalışmasının esas hedefi, birinci derecede etkilenen, edebî metin okuyucusudur. Bu üslubu Charles Bally'nin kurduğu ve büyük önem verdiği ifâdesel üslup ele alır. Ayrıca Amerikalı Riffaterre'nin okuyucuya yönelik üslup teorileri araştırmalarındaki çabası da bu yöndedir.

2.1.3 Üslup Kavramları

2.1.3.1 Yazar Merkezli Üslup

Yazarın rolü etkileme yönüyledir. Bu açıdan üslupbilimcilere göre üslubun tanımı modern üslupbilimi aşan ve unsurlardan önce gelen çok eski bir kavramdır. Zira

---

[3] Muhammed Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu* (Kahire: eş-Şeriketü'l-Mısriyye-Longman, 1994), 10.

görünen etki edebî çalışmalarında kendi kişilik yönlerini yansıtan yazara aittir. Bu yönler üslubun ana sütunları ve temel taşlarıdır.

Yazar, varlık olarak ortaya çıkışı ve üslup tarihi bakımından diğer iki unsurun önüne geçer. Genel anlamda ortaya çıkışının diğer ikisinden eski olmasının nedeni dil mesajının oluşması hayal, yaratıcılık ve varlığı gün yüzüne çıkarması itibariyle diğer ikisinin onun kaynağından doğmasındandır. Tarihi açıdan eski oluşu ise üslubun belirlenmesinin yazar unsuruna bağlı olması nedeniyledir. Bu da modern üslupbilimin engellerinin ötesinde Antik Yunan ve sonrası retoriğine kadar uzanmaktadır.[4]

2.1.3.2 Okur Merkezli Üslup

Okur yönüyle üslubun tanımı, onun söylemi kendi bakışı ile açıklayan, üzerinde düşünen, ondan etkilenen, yorumlayan, içerdiği işaret, mesaj ve edebî uyarıları çözümleyen kişi şeklindedir. Teorisyen ve analizciler üslubu okur üzerinde baskın ve egemen kabul etmişlerdir. Zira söylem, okurdan özgürlük ve tepkiyi gideren unsurları hazır hale getirir. Bu değerlendirmeye göre üslup iletim aracındaki kontroldür. Çünkü üslup, konuşan kişinin dinleyiciye içeriğindeki biçimler aracılığıyla mesaj verme konusundaki çabasının somutlaşmış halidir.[5]

Modern üslupbilimcilerin neredeyse tamamı işlevsel amaçlar ve nedenlerin belirlenmesinde farklı görüşlere sahip olmasına rağmen bu veriden hareketle üslup tanımında sabit bir esasa dayanmışlardır. Giroud, üslubu okuyucuyu ikna etme, eğlendirme, ilgisini çekme ve hayal gücünü uyandırma işlevlerini yerine getirmeye yarayan söylemin sahip olduğu niteliksel özellikler olarak tanımlar. De Louvre ise üslubun metnin hâkimi olduğu düşüncesinde ısrarcıdır. Zira metin okuyucuya baskı yapar. Rulan ve Ahmed eş-Şâyip de üslubu böyle kabul etmektedir.[6]

---

4 Abdusselam el-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub* (Trablus: ed-Daru'l-Arabiyyetu lil-kuttab, 1982), 63-64.
5 El-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*, 81.
6 El-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*, 83.

2.1.3.3 Söylem Merkezli Üslup

Söylemdeki üslup estetik yönüyledir. Esasında söylem göndericinin ustaca anlattıktan sonraki bıraktığı etki, kendiliğinden anlaşılan sanat biçimi, imzasını bırakarak bir tablodur.

Şayet metni sahibinden doğan bir ürün kabul edersek üslup da metnin doğurduğu, bu nedenle de hitap sahibi olan yazardan ayrılabilen bir olgudur. Zira aralarındaki yakınlık bağı yaratıcılık ve ahenk anlarında ortaya çıkar. Üslubun tanımlanmasında kullanılan bu bakış açısı kaynağını açık dil olgularından ve onun gizli kurallarından alır.[7]

Yapısal üslupbilim alıcı ve gönderici unsurlarına gerek duymaksızın üslubun tanım kavramını bu açıdan ortaya koymuştur. Bu ekol edebiyâtı ve yazar tarihte boğulmaktan, edebî metni ihmal edilmekten ve yazarın yaşamıyla oyalanıp onu eleştirinin üstüne çıkarmaktan kurtarmıştır.

Buradan hareketle yapısalcı yaklaşımlar metnin inşa edildiği özelliklere dayanarak üslubun tanımını yapmışlardır. Metnin yapısal özelliklerine göre üslup kendisini söylem sınırları içerisinde konuşmanın dış görünüm kalitesini belirleyen alamettir. Bu özellik lafız, anlam ve bunların birbiriyle tüm ilişkisinin kesiştiği bir ağ sistemidir. Bunların tamamı bir araya gelerek üslup denilen metnin yapı karakteristiğini belirler.[8]

Jakobson, üslubu kelamın işlevleri içerisine koyarken onu tanımlama ölçütlerinin boyutlarını ortaya koymaya çalışmıştır. O, edebî metni kelamın şiirsel işlevinin kendisinde baskın olduğu bir söylem şeklinde tanımlamaktadır. Bu ise zorunlu olarak üslubun mahiyetini düzenli odaksal işlev oluşuyla sınırlamak gerekir. Dolayısıyla metin kendisinde ve kendisi için oluşmuş bir söylem haline gelir.[9] Starobinski üslubu edebî metnin iç dünyası için düzenlenen kanunun denetçisi olarak tanımlamıştır.

---

7 El-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*, 87-88.
8 El-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*, 90.
9 El-Meseddi, *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*, 92.

Jakobson edebî metni kelamın şiirsel işlevinin kendisinde baskın olduğu bir söylem şeklinde tanımlamaktadır.

Üç iletişim unsuru hakkında anlatılanlardan hareketle üslupbilimciler üslubu bazen asıl, önce gelen, metnin olmazsa olmazı ve alıcıya söylemi gönderen gönderici temelinde tanımlamışlar, bazen alıcı ve onun metne hâkim olan ve üslubu oluşturan intibaına dayanarak açıklamışlar, kimi zaman da yokluğunda göndericiden alıcıya bir şeyin ulaşmayacağı, gönderenin bilinmeyeceği metinden hareketle tanımlamışlardır. Tüm bu üslup ekolleri ve tartışmalar üslubun bu üç unsurdan birisi olmadan tam olarak tanımlanamayacağını göstermektedir.

2.2 Üslupbilim

Sınâî mastar olan üslupbilimin kökü سلب kelimesidir. Zemahşeri bu kelime ile ilgili şöyle söyler: selebe elbisesini soymak, ölenin, ölenlerin elbisesini soymak, çocuğu ölen kadının karalara bürünmesi, ölen yakını veya kocası için karalara bürünmek anlamındadır. Ayrıca üslup birisinin yolundan gitmek, onun konuşmasını ve güzel huylarını takınmaktır. Mecazi olarak aklını ve kalbini almak olarak kullanılır. Bu kişiye متسلب العقل denir. Yaprakları ve meyvesi alınan ağaç, yavrusu alınan deveye ve sağına soluna bakmayan burnu havada, kibirli kişilere bu kelime kullanılır.[10]

Üslupbilim 19. yy. da doğa bilimlerinin gelişmesine paralele olarak modern dilbilimin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır. Ancak sınırları ise 21. yy. başlarında çizilebilmiştir. Üslupbilimin dilbilimle sıkı bir bağı bulunmaktadır. Filoloji biliminin ortaya çıkması ile birlikte dil, klasik metinleri betimsel yöntemle araştıran, fikri ve kültürel açılım aracı olarak görülmüştür.

Buradan hareketle Saussure sessel görünüme sadece bütünün parçası temelinde bakmıştır. Bu nedenle sesin meydana getirdiği etkinin incelenmesi gerekir. Onun düşüncesinde sessel görünümün karakteri kendi kendimize konuştuğumuz ya da bir şiir okuduğumuz zamanlarda açık şekilde belli olur. Bu kapsamda dil sembollerinin

[10] Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-Zemahşerî, *Esasü'l-belaga.* (Beyrut : Dâru Sâdır, 1965), 452.

bir dış karakteri ki bu gösteren (دال) ve bir de anlamsal yönü bulunur ki bu da anlamdır (مدلول). [11]

Sauusere'yi takip eden başka bir İsviçreli dilbilimci de Bally'dir. O, dile betimsel yaklaşarak üslup çalışmalarını şekilsel yöntemle yapmış ve üslupbilimin kurallarını belirlemiştir. Dili ifâde sistemi olarak kabul etmiş, insanın sadece düşünce yapısını değil his ve duygularını da aktarma aracı görmüştür. Ancak bilim insanının sunduklarına onu takip edenler tarafından dilin kuralları olan, ifâde araçlarını icat eden kişiyi kontrol altına alan müstakil bir oluşum olduğu eklemesi yapılmıştır. Zira böyle bir çalışma sarsıcı ve kişi dili özellikle estetik kastı ile kullandığından yöntem açısından uygulanabilir olmayacaktır.[12] Devamında ise Fransız Okulu gelmiş, Lanson ve Stepser'en etkilenerek Bally'nin düşünceleri etkisini kaybetmiştir.

1941 yılında Jules Marouzeau üslupbilimin önceliğine çağrıda bulunmuş, Bally'nin aksine dili üslupbilim araştırma sahasına geri döndürmeye çalışmıştır. Bunun yanında onun gayretleri üslubun soyut ve somut, genel ve detay, hakikat ve mecaz gibi belirli yönlerine odaklanması ile öne çıkar. Kelime düzeni kurallarına dair özel kısımlarla, cümledeki ahenk ve hareket ilgilenmiş, ses ve hermenötik kurallarını, kelime ve kalıp seçimlerini kullanmış, yapı parçalarının işlevsel yönüne odaklanmış, dil yalınlığı, meydana gelen hatalar, kullanılmayan, tuhaf ve uydurulmuş üsluplar, yazılı ve sözlü dil, nesir üslubu ve şiir kuralları gibi alanlarla ilgilenmiştir. [13] Sonraki dönemde Damaso Alonso tarafından İspanyol şiirini yeni bir zevkle değerlendirme konusunda edebiyât eleştirisi ile üslupbilim arasında karşılaştırma yaparak üslupbilimde büyük bir başarı kaydedildi. Onun üslupbilim çalışması anlam ve etki ile alakalı içeriğe hizmet eden yüzeysel yön ve edebî eserin özelliklerini gösteren her şeydir. Bu uğurda sadece hece yapısı eğil kelimenin sessel yapısını da dâhil ederek imge ile imgelenen arasındaki ilişkinin önemini benimsemiştir. İmgelenen sadece anlam değil manevi, etkisel, hayali veya konuşmada iletilebilecek her türlü karmaşık akım unsularından

---

11 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 174.
12 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 175-176.
13 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 177-178.

oluşan yapıya da denilir. İmge ise daha geniş bir mefhuma sahip olup hatta şiirin tamamı da edebî imge olabilir.[14]

1915 yılında kurulan ve eski yöntemleri ve etkilerini tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen Rus biçimci okulu üslupbilim çalışmalarının en önemli temsilcilerinden kabul edilir. Bu okulda şiirin kelimelerini felsefi, dini, tasavvufi eğilimlerden kurtarmak için imge ve imge akımından kurtarmak gerekli düşüncesi vardı. Öyle ki edebî çalışmadaki genel bağlamla ilişkili olması için kelimelerin adlandırmalarını kısıtlamaya kadar varmıştır. Bunun yanında edebî biçimi zenginleştiren dil, musiki, ahengi ve ses birimlerini işlevsel kılma yönlerine özel bir önem verilmiştir.[15] Bu sayede biçimci hareket edebî metinle sınırlı kalmış, öncekilerin kabullerini reddetmiştir. Fransızlar bu biçimci ekolün çevirilerinden oldukça istifâde etmiştir.

Birinci dünya savaşından sonra Alman Okulu ortaya çıkmış ve Carl Fosler'in öncülüğünde dil kavramlarını edebiyâta uygulama konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Bu farklı dil çalışmaları arasında ön plana çıkan şey teori koymak ile bilimsel karmaşıklık arasında bağ kurmalarıdır. Bu ise üslupbilimi dilbilimden ayıran yeni bir bakış açısı getirir. Edebî metin ile onun dilsel doğası arasındaki ilişkiyi vurgulamak adına girişilen yöntemsel çabalara destek verir.[16]

Buradan hareketle şöyle söylenebilir: Üslupbilim metni dilsel açıdan analiz eder. Hedefi ise metnin içerdiği estetik değer ve düşünceyi, yazarın metindeki düşüncesini, metindeki cümlenin uzunluğu ve kısalığı, fiillerin ya da isimlerin fazlalığı, harflerin belirli tarzda kullanımı, sıklığı veya nadirliği, ilgi çeken seslerin analizi, vezin ve anlamları gibi metnin sahip olduğu özellikleri çıkarmaktır.[17]

Üslupbilim çalışmaları gramer kurallarını ve lafızlara sınırlı bakışın ötesine geçmiştir. Üslupbilimsel yöntem bunlarla sınırlı kalmayıp dil ile ilgisi olan ses, kalıp, kelime, terkibi de kapsamıştır. Bu nedenle de kendi amacını açıklamak, akılda kalıcı, etki uyandırıcı ve betimleyici şeyleri ortaya çıkarmak, en uç sanatsal etkiye ulaşmasını

---

14 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 178-179.
15 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 180.
16 Abdulmuttalib, *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*, 184.
17 Abdulhafiz Hasen, *el-Menhecu'l-uslubi fi'n-nakdi'l-edebi*, ts., 31.

sağlamak ve bundan daha öte amaçları gerçekleştirmek için fonetik, morfoloji, sentaks, semantik gibi ilimleri de kapsamaktadır. Ayrıca metotlarındaki incelik ve üslupbilimin metodunu zenginleştirmesine uygun olduklarından dolayı psikoloji, sosyoloji, felsefe vd. ilimleri kapsar.[18]

Öyleyse üslupbilim betimsel, yalın, metne hâkimiyet kuran, metnin kendisinden, var olduğu tarihten ve standart hükümler ortaya çıkarmaktan uzak bir yöntemdir. Üslupbilim açıklamayı veya anlatmayı hedeflemez, sadece betimler. Ayrıca yazarın hayatını, çevresini, yetişmesini, düşünce ve inançlarını, meselelere bakışını, tepkilerini içermez. Ancak ilgilendiği nokta yazarın yaratıcılık gücü, metindeki ses, yapı, anlam açısından ifâde özellikleridir. Her yazarın kendine ait sözlüğü, cümle kurma ve bağlama stili vardır. Bazı kalıpları veya edatları kullanırken bazılarını kullanmaz. Her yazar zihni, fikri ve etkileşimsel özellikleri bakımından akranlarından ayrılır. Buna bağlı olarak üslubunun da farklı olması kaçınılmazdır.[19]

Üslupbilim Analiz Düzeyleri; Ses Analizi Düzeyi, Sözdizimsel Analiz Düzeyi, Kavram Alanı Analiz Düzeyi olarak üç başlık altında toplanır.

Üslupbilim, Saussure'nin konuşma tanımında ortaya koyduğu küçük ve büyük yapılara ayrılan dil düzeyleri teorisine dayanmaktadır. Ona göre konuşma dilin sağladığı ses, sözdizim ve sözlük araçlarını kullanmak veya uygulamaktır.

2.2.1 Ses Analiz Düzeyi

Ses, ahenk ve ses anlam ilişkisini konu edinen ve durak, vezin, vurgu, hece, kâfiyeye merkeze alan düzeydir. Ahenk ve onu oluşturan unsurlar ve onu ortaya çıkaran güzellik etkisinin çalışılması, ayrıca seslerin tekrarı ve bunun sonucu çağrıştırdığı anlamlar da bu düzeyin kapsamındadır. Üslupbilim araştırmacısının şiirdeki yapının taşıdığı, harf, kelime, ifâde, bahir ve kâfiyedeki ahenkte vücut bulan şâirin duygu ve hislerini, anlayabilmek için vezin çalışması gerekir.

---

[18] Hasen, *el-Menhecu'l-uslubi fi'n-nakdi'l-edebi*, 33.
[19] Hasen, *el-Menhecu'l-uslubi fi'n-nakdi'l-edebi*, 36.

Bu kısımda ilgili kasîdeler vezin, kâfiye, harfleri ve ifâde ettiği anlamlar, koşutluk ve ahenkteki etkisi, tekrar ve kısımları, ahenkteki etkileri bakımından çalışma konusu yapılacak, devamında ise söz konusu kasîdeler içerdiği seci‘, cinas, savti takti’, tasri‘, tenvin, reddu’s-sadr ale’l-acz sanatları ve ahenge etkileri bakımından ele alınacaktır.

2.2.1.1.1 Ses

Ses sözlükte جرس (ses, seda, ötüş) demektir. Ses yardım dileme çeşidi veya lafzı değildir. Çoğulu أصوات gelir. Tüm türevleri çağırmak, bağırmak anlamındadır.

İbnü’s-Sikkin: ses insan ve diğerlerinin sesidir demiştir.

İbn Büzürc: Bir kişi birini istemediği bir konuda teşhir ettiği zaman أصات الرجلdenir. Biri meşhur olduğunda انصات الزمان به انصياتا denir.[20]

Terim olarak ise bilinçli ve istekli olarak konuşma organı denilen yerden çıkan işitsel etkidir. Buna göre söz konusu etki ağzın farklı konumlarıyla hareketinin eşlik ettiği ayarlanmış titreşimlerdir. [21]

Ayrıca kaynağından dışarıya doğru hareket eden sonrasında ise kademeli olarak kaybolma noktasında biten basınç sebebiyle hızlı şekilde güçlü veya zayıf olarak gözüken havadaki fiziksel sarsıntı olarak da tanımlanmıştır.[22]

Arap ilmi mirası bir üslup olarak sözlü aktarıma dayanmaktaydı. Diğer aktarım araçlarına çok önem verilmemesinin en büyük semeresi sese olan ilgileri yönünde olmuştur. Zira ses sözlü aktarım aracıdır. Devamında ise eğitim ve gelecek nesillere aktarımında okuyuş ve dinlemeye dayanan Kur’ân’ın gelişi ise sese olan ilgilerini motive etmiştir. Onun aktarımındaki dikkat düzgün ve hatasız ses icrası yoluyla mümkündür. Böylelikle ses çalışma alanı olarak Arap âlimlerin hayatında en önemli etkenlerden birisi haline gelmiştir. Klasik dönem Arap âlimleri günümüzde kullanılan ses cihazlarına sahip olmamalarına rağmen ses çalışmalarında ileri seviyeye

[20] İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab.*, 2/57.
[21] Kemal Bişr, *İlmu’l-esvât* (Daru garîb, 2000), 241.
[22] Halil el-Atiyye, *el-Bahsu’s-savti inde’l-Arab* (Bağdad: Menşuratu daru’l-Cahız, 1983), 6.

ulaşmışlar, her bir seste çok detaylı ve ince tanımlar yapmışlardır. Ses çalışmalarında meşhur olan Arapların başında el-Halîl bin Ahmed, Sîbveyhi, el-Ferrâ, el-Fârâbî, İbn Cinnî gelmektedir. Modern çalışmalar henüz onların bıraktıkları mirasın üzerine çıkamamıştır.

Kemal Bişr; Araplarda ses çalışmaları sürecini takip eden kişi klasik dönemde Ebu Esved, el-Halil, el-Ferra, Sibeveyhi ve sonraki âlimler tarafından derin, ciddi bakış açısı ve açık bir ilgi duyulduğunu fark eder. İbn Cinni'ye kadar üretim hareketi bir müddet kesilmiştir. Onunla birlikte ses çalışmaları bu alanda tamama ermiş, ekledikleri, derinleştirdikleri, detay ve açıklamaları ve yorumlarıyla kendisini bu ilmin kurucu adayı göstermiştir. Tüm bu anlatılanları onun "Sırrı sınâati'l-irab" eseri temsil etmektedir. Bu kitabın mukaddimesinde ses çalışmalarının kurulu olduğu esas ve ilkeleri, boyut ve yönlerini harika bir üslupla takdim etmiş, öyle ki Arap dili ilimlerinden bir ilim haline getirmiştir. Eşsiz zekâsı ile bu ilmi "ilmu'l-esvât ve'n-nağam" diye isimlendirmiştir.[23]

İbn Cinni kitabın mukaddimesinde tüm mucem harflerinin hükümlerini, harflerin Arap kelamındaki yerlerini, durumlarını ve telaffuz yöntemlerini ele almıştır.

Hasais kitabında ise İbn Cinni seslerin delaletinden bahseden başlıklar sunmuştur. "Tesâkubu'l-elfâz li tesâkubi'l-meânî" (manaya uygun lafızlar) başlığında şunları söyler: "Bu konu Arap dilinde sınırları bilinmeyen uçsuz bir denizdir. Arap kelamının çoğu mühmel olsa bile buna uygundur. Birkaç kısmı vardır. Sülasi asılların yakınlığı: ضباط وضيطار، ولُوقةِ، وألوقة، ورخوة ورخودٌ، وينجوج، وألنجوج gibi. Birisi sülasi diğeri rubai veya birisi rubai diğeri humasi olan köklerin yakınlığı: دمث ودمثر، وسبط، وسبطر، ولؤلؤ، ولآل، والضبغي، والضيغطري، وقد دردبت والشيخ دربيس gibi köklerdeki taklib konusunda değindiğimiz gibi takdim ve tehir de bundandır. ك ل م, م ك ل ve ل م ك ve benzerlerinde harfleri birdir. Bunun ötesinde harflerin yakınlığının anlamın yakınlığını gösteren geniş bir konu vardır."[24]

---

[23] El-Atiyye, *el-Bahsu's-savti inde'l-Arab*, 24.

[24] Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 2003), 255-256.

"İmsâsu'l-elfâz li eşbâhi'l-meânî" (manasını yansıtan lafızlar) bölümünde İbn Cinni şunları söylemektedir: "Bu ince ve değerli bir konudur. El-Halil ve Sibeveyhi bunu işaret etmiş, bir grup da bu hususu kabul etmişlerdir. El-Halil şöyle demiştir: Sanki Araplar cırcır böceğinin sesi uzadığı için onu صر diye isimlendirmişler, atmaca kuşunun sesi ise kesik kesik olduğunu düşündüklerinden ona صرصر demişlerdir. Sibeveyhi ise ففعلان kalıbındaki mastarlarla ilgili şunları söylemiştir: النقزان *sıçramak,* الغليان *kaynamak,* الغثيان *kusmak* gibi kalıplar zorlanma ve hareket ifâde eder. Fiillerdeki hareketlerin sürekliliğinin karşılığı olarak harekeleri peş peşe kullanmışlardır. Ben bu türden pek çok örnek buldum. Örneğin فعلل vezninde gelen زعزعة *sallamak,* قلقلة *sarsmak* gibi rubâî mastarların tekrar anlamı taşıdığını görürsün.[25]

Başka bir yerde ayne'l-fiilin tekrarının fiilin tekrarına delalet ettiğini söyler. فتّح كسّر، غلّق gibi örneklerde lafzı manayı gösterir kılmışlardır. Araplar ayrıca güçlü manalar için güçlü lafızlar tercih etmişlerdir. Örneğin ع harfi ف ve ل harfinden daha güçlüdür. Araplar bu konuda çok ustalaşmış ve tahmin edilenin üstünde çaba göstermişlerdir.[26]

"Kuvvetu'l-lafz li kuvveti'l-ma'nâ" (güçlü manaya güçlü lafız) isimli başlıkta İbn Cinni bu konunun Arapçanın güzel konularından olduğunu söyler. Arapların خشن ve اخشوشن lafızlarında ikincisindeki tekrar ve و harfinin fazlalığından dolayı خشن den daha güçlü anlam ifâde eder. Hz. Ömer'in اخشوشنوا وتمعددوا sözü katı olun ve son derece sert olun anlamındadır. Aynı şekilde Araplar çok ot çıktığını ifâde etmek için: أعشب المكان yerine اعشوشب demişlerdir.[27]

Eski Araplar ses çalışmaları noktasında önemli bir konuma sahiptirler, öyle ki bugün sesin akustik diye adlandırılan yönüne dahi temas etmişlerdir. Onların çalışmaları incelendiğinde, sesin konuşma yönüne de değindikleri, burada uzaktan değinilse de işitsel yönüne de hâkimdirler. Farabi gibi bazı âlimlerin sesin akustik yönüne işaret eden belirli terimler kullandığı görülmektedir.

Eski dönem dilciler gibi Modern dönemde de Arap dilbilimiler ses çalışmaları ile ilgilenmişlerdir. Yapılan çalışmalarda eski dönemdeki dilcilerin ses araştırmalarında

---

25 İbn Cinnî, *el-Hasâis,* 259.
26 İbn Cinnî, *el-Hasâis,* 260.
27 İbn Cinnî, *el-Hasâis,* 535.

başarı elde ettikleri, sesle ilgili kural ve esasları ortaya koydukları ve yaptıkları çalışmaların modern cihazlarla yapılan araştırmalara son derece yakınlık arz ettiği görülmüştür. Modern dönem dilciler de sesi birçok açıdan incelemişler, ses araştırması yapan herkesin kaynak kitabı olacak derecede çok sayıda kitap yazmışlardır. Örneğin Kemal Bişr'in "İlmu'l-esvât" kitabı, modern dilciler tarafından fonetik konusunda yapılan çalışma ve analizleri öğrenmek için bir giriş kitabı niteliğindedir. Modern dilcilerin bir süreliğine tecvid ilmi ve çalışmaları ile yetindikleri anlaşılmaktadır. Onların düşüncesinde sesbilimin diğer bilimler gibi yenilik ve keşfe ihtiyaç duyan müstakil bir ilim olmadığı, hatta Hanefi Nasıf gibi bazılarının sesbilimi, kaynağını tecvit ilminden alan yeni bir bakış açısı ile aldığı söylenebilir. Burada Fasih Arapça ve ammîcedeki (halk Arapçasındaki) sesleri, bölgelere göre geçirdikleri gelişim ve değişim süreçlerini ele almışlardır. Yurtdışında öğrenim gören bazıları ise sesbilimi ele alırken yeni bir metot ortaya koymak üzere bu girişimlere katılmışlar, Dâru'l-ulûm'da başlayan bu atılımda bir eğitim dersi niteliğinde yöntem belirlemişler, bu sayede sesbilime olan ilgi artmış ve müstakil bir ilim haline gelmiştir. Dâru'l-ulûm'da, başlangıç safhasında modern dönem sesbilime hâkim olmamalarına rağmen klasik dil çalışmalarını savunucularının söz konusu yöntem değişikliğini kabul etmeme zorluğu yüzleşse de bu ilim tüm yönleriyle yerleşmiş, buradan da diğer ilim de taşınmıştır. Bu yeni yöntem sesbilimin müstakil bir ilim olması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Kemal Bişr sesbilim çalışanların yöntem belirlemek için başvurduğu kaynaklardan kabul edilen kitabında sesleri hangi bölge olursa olsun Arapların doğal ortamında gözlemleyerek ele almıştır. Sesbilimin sarf ve nahiv gibi diğer dil ilimlerine hizmet ettiği inkâr edilemez bir gerçektir.

Başlangıçta bilimsel olarak sesin tanımını, dil çalışmalarındaki yerini belirlemiş, sonra dilbilimde kullanılan sesbilimi, araştırma-inceleme yöntem ve yollarını açıklamaya çalışmıştır: "Bu çalışmada temel sayılan genel ölçütler sunduk. Bu ölçütlerde bazen klasik ve modern dilcilerin karar kıldıkları ölçütlere dayandık. Bazen de klasik dönem dilcilerin bakış açısını belirttikleri, yorum ve tefsirlerini yaptıkları konulara özel olarak üzerine eğildik ve inceledik."[28] Kemal Bişr klasik dönem Arap dilcilerin sesbilim konusundaki başarıları dilin diğer yönlerine dair gerçekleştirdiklerinin üzerinde

[28] Bişr, *İlmu'l-esvât,* 242.

olduğu görüşündedir: "Araplar ses çalışmalarındaki başarılarını bilimsel teori, objektif temele oturtma, nicelik değil de nitelik yönüyle ilgi duyma gibi konularda dil çalışmalarında gösterememiştir.[29]

1. Sesin konuşmacıdan çıkan ve dinleyen ulaşan bir fiziksel bir madde olması açısından Bişr sesi her birinin özellikleri ve çalışma alanları olan kısımlarına ayırmıştır:

Birincisi, söyleyiş sesbilim (النطقي) sesin oluşum biçimini ve özelliklerini ele alır.

İkincisi, fiziksel sesbilim (فيزيائي) sesin telaffuzu esnasında havadaki titreşim ve dalgalanmaları ele alır.

Üçüncüsü, İşitsel sesbilim (السمعي) ses dalgalarının dinleyende yarattığı fizyolojik ve psikolojik etkileri ele alır.

Dördüncüsü, deneysel, bilimsel, laboratuvar sesbilimi (التجريبي -المعملي-العملي) diğer sesbilimlerin sonuçlarına bağlı olarak, ses cihaz ve aletler ile deney ve belgelemeye dayalı olarak ele alır.[30]

2. Dilin fiziksel ve işlevsel yönünü içeren sınıflandırmadır. Bişr bunu ikiye ayırmıştır: "buradan hareketle bu bilim için "ses bilgisi /fonetik" ve "sesbilimi/fonoloji" şeklinde ikinci bir sınıflandırma ortaya çıkar. Birincisi sesi konuşma eylemi olarak ele alırken ikincisi bu seslerin türlerini ve kısımlarını dildeki rolleri açısından sınırlayan kural ve sistem koymak suretiyle işlevlerini ve belirli bir dildeki değerlerini açıklar.[31]

3. Genellik ve özellik açısından sınıflandırma ki bunlar genel sesbilim ve özel sesbilim şeklinde bilinir. Birincisi sesleri insan dili olması özelinde genel tabiatı ile ele alır. İkincisi ise belirli bir dil özelinde sesleri inceler.

---

29 Bişr, *İlmu'l-esvât,* 241.
30 Bişr, *İlmu'l-esvât,* 9.
31 Bişr, *İlmu'l-esvât,* 9.

4. Analiz ve araştırma amacı yöntemleri bakımından sınıflandırma ise betimsel sesbilim, tarihsel sesbilim, karşılaştırmalı sesbilim şeklinde yapılmaktadır.[32]

Bişr, sesin üç yönü olduğunu ifâde etmiş, bunların fizyolojik konuşma yönü, fiziki yön ve işitsel yön olduğunu söylemiştir. Sesin konuşma yönüne amaca uygun, araştırma konusu olarak daha eski ve daha yaygın olduğundan detaylı şekilde değinmiştir. Bişr'in Arap alimlerin ele aldığı ve miras olarak bıraktığı konulara kitabında yer vermiştir. Bu hususta şunları söylemektedir: "Biz burada onların ortaya koyduklarına genel şekilde değinsek de onlar sesin konuşma yönüyle de sesin işitsel yönüyle de, az veya çok ilgilenmişlerdir. Öyle ki Farabi gibi bazı alimler sesin akustik yönünün farkında olduğunu hissettiren terimler kullanmışlardır."[33]

5. Sessiz harflerin klasik ve modern dönem Arapların çalışmalarını kıyaslamak suretiyle üç açıdan sınıflandırmasını yapmıştır.

Birinci açı ses tellerinin durumuna göre sınıflandırmadır. Bunun sonucu mechur, mehmus vd. sıfatlardır. Sadece hemze sesi ne mehmus ne de mechurdur. Bu sonuç klasik ile modern arasında hissedilir bir ittifak ve kısmi olarak ihtilaf olduğunu göstermektedir.[34] İkinci açı telaffuz mahreçleridir. Bunun sonucunda sessiz harflerin sessiz harf türleri ortaya çıkar. Üçüncü açı telaffuz esnasında havanın geçiş durumudur.

Bişr bu bölümün devamında bu konuda Arap dilcilerin söyledikleri ile yapmış olduğu alt sınıflandırmalar arasında karşılaştırma yapmıştır.

6.Mahreçlere göre sesin sınıflandırılması.

7.Havanın geçiş, sürtünme noktaları veya tam engellenmesi durumlarına göre sınıflandırılması.

---

[32] Bişr, *İlmu'l-esvât*, 9.
[33] Bişr, *İlmu'l-esvât*, 10.
[34] Bişr, *İlmu'l-esvât*, 12-13.

Sonraki bölümde hareke kavramını ele alan Bişr, telaffuz açısından sessiz harflerle kıyaslamasını yapmıştır. Harekelerin sayısı ve değeri dilden dile değişmekte, yapılan hareke hataları anlamda hataya neden olabilmektedir.

Bu ve diğer sebeplerden dolayı ses bilimcilerin bazı önde gelenleri herhangi bir dilin okutucularını çalışan kimselere kılavuzluk eden evrensel ölçütler koymuşlardır. Böylece farklı dillerin harekelerinin kıyaslanabildiği genel kural ve ölçütlere benzeyen "uluslararası fonetik alfabe" ortaya çıkmıştır.[35]

Bu alfabeyi açıklamak için sayısını, uluslararası simgesini, dilin konumuna göre telaffuz esnasındaki sınıfını gösteren grafikler kullanmıştır. Devam eden bölümde fonetik, fonoloji, aralarındaki ilişki ve her birinin işlevini belirlemek üzere ortaya atılan görüşleri sunmuştur. Bu konudaki en meşhur görüşün aralarında farklar olduğu ancak birlikte dildeki sesler üzerinde yapılan çalışmalara hizmet ettiğini ifâde etmiştir.[36]

2.2.1.1.2 Musiki

İnsan hareket ve durgunluğunun, canlıların ve de şiirin bileşenlerinden olan bir unsurdur. Ahenk genel olarak evrensel şiir özel olarak da Arap şiirindeki geleneksel öğretilerin en önemlilerindendir. Arap şiiri halkındaki şekil, adet, dil ve kavramlarındaki farklılıklara rağmen diğer milletlerin şiirlerinin çoğundan musiki ahengi ile ayrılır. Ahenk bunların tamamındaki sabit unsurdur. Bir bütündür, geride kalan vezin, kâfiye, uyum, tekrar gibi şeyler ise onun bir parçasıdır. Şüphesiz ahenk şiir dilinin asıl taşlarından birisi ve parçasıdır, onsuz okuyucu metinle beklenen etkili iletişimi kaybeder, öyle ki hiçbir şiir metni o olmadan makbul, okumaya ve eleştiriye değer değildir.[37]

---

35 Bişr, *İlmu'l-esvât*, 13-14.
36 Bişr, *İlmu'l-esvât*, 10.
37 Zeynelabidin Mütevelli Ahmed, *Mecelletu buhusi kulliyyetu'l-âdâb*, (1351).

Ahenk sözlükte, ع-ق-و kökünden türemiştir. Terim olarak ise lafızların tınısı, ifâdelerin nağmeleri, seci ve diğer müzikal unsurlarla güzel bir his uyandırma sanatı bileşeni olması açısından seslerin şarkıdaki birlikteliği ve uyumudur.

Seslerin şarkıdaki birlikteliği ve uyumu lafızların tınısı, ifâdelerdeki nağmeler ve seci kullanımından yararlanmak suretiyle hoş bir his meydana getirir. Ayrıca ahenk unsurlar arasında insicamı gerçekleştirdiği için şiir metnine estetik boyut kazandırır. Ahenk okuyucuda ön beklenti oluşturur. Ses üzerinde gerçekleştirilen zihni etkinliğin amacı okuyucunun duygularına ulaşmak için olduğu kabul edilir. Ahenk şâirin hislere hâkim olmak ve isteği doğrultusunda kullandığı özel bir araçtır. Şâir okuyucunun muhatap olduğu özel bir şiir atmosferinde söylemesi gerekenleri söyler. Vezinli şiirde, idraki mest eden bir ahenk vardır. Hoş yapısı ve uyumlu parçaları da buna eklenir. Şiir, vezninin doğru olması, anlamın doğruluğu ve lafzın akıcılığı ile idrakte bir araya geldiğinde kulağa gelişi ve anlaşılması berraklaşır, benimsenir. Şayet vezin uyumu, anlam doğruluğu, lafız güzelliğinin bir parçası eksik olursa o nispette idrak de şiiri kabullenmez.[38] Ahenk sadece vezin, kâfiye ve seslerle sınırlı olmayıp metindeki tekrarlar, cinas, tutarlılık, yenilik ve özgünlük de buna dâhildir. Ahenk, şâirleri birbirinden ayıran üslubi bir ölçü ve her şâirin kendine özel sözlük gibidir. Şâir hisleri bununla kontrol eder ve isteği doğrultusunda kullanır. Ses, anlam, biçim, vezin uyumu, anlam düzgünlüğü ve lafız zarafetinin karışımı olan ahenk yazarın hissettiği duyguları belirleyen, dilsel çevresini gösteren bir araçtır. Ahenk yazarın yöntem olarak ses, konuşma parçaları ve gramer yapısıyla harmanladığı kelime ve cümle yapısı seçimlerinin sonucudur.

Modern dönem Arap dilcilerde ahenk denince şiir musikisi terimi yaygınlaşmıştır. Ahengin tanımı; hareketli unsurlara belirli özellikler eklemek suretiyle, süreklilik ve derin etkileme özelliği veren gelişen, canlı olan bir iç dinamiğin varlığından etkilenen okuyucuya geçen güçtür.[39]

---

[38] Ben Hales Huda, *el-İkâu ve eseruhu fi tahkiki cemâliyyeti'n-nassi* (Cezayir: Mohamed Boudiaf Univercity-Oran, Doktora Tezi, 2019), 12-21.

[39] Kemal Ebu Deyb, *fi'l-Bunyeti'l-ikâiyyeti li'ş-şiri'l-Arabiyyi'l-hadis* (Beyrut: Daru'l-ulum, ts.), 230.

2.2.1.1.2.1 Dış Musiki

Vezin ve kâfiye ile sınırlı olan ahenge dış musiki denir. Dış musikinin özelliği alanının genişliği ve sesi beyitler içerisinde birçok yolla ele almasıdır. Çok az düzeyde şiir zevki olan kimse, şiirin dinleme üzerinde etkisi olduğu ve hislere hâkim olduğunu bilir. Buradan şiirin güzelliği ve diğer sözlerden farklılığının gücü ortaya çıkar. Şiirin diğer sanat türleri aksine dinleyiciler üzerindeki etkisini kadim Arapların yaptığı tanımdan daha iyi anlatamaz. Onlar şiiri "Mana ifâde eden vezinli kâfiyeli sözdür" şeklinde tanımlamışlardır.[40] İbrahim Enis şöyle söylemiştir: "Araplar şiirin tanımını yapmaya çalıştıklarında vezinli ve kâfiyeli kelam olarak söylemişlerdir. Onlar kelamda hecelerin dizilimindeki müzikal ahengi, özel bir düzene tabi olmasını ve bunun yanında kâfiyelerin tekrarını şiiri nesirden ayıran en önemli özellikler olarak görürler.[41]

Şiir ahenginin dinleyicinin ruhundaki etkisinde büyük bir yeri vardır. Asmaî İbn Tarafe'den bu konuda şöyle nakletmiştir: "Dört şâir olsa yeter: Coştuğunda Zuheyr, korktuğunda en-Nâbiğa, öfkelendiğinde el-A'şâ." Bunun en açık örnekleri el-A'şâ'yı "Sannâcetu'l-Arab (Arapların sazı)" diye isimlendirmeleridir. Eski Arapların modern dönemde yapılan şiir tanımını bilmemelerine ihtimal yoktur. Ahengin önemi şiirn ezberlenmesinde ve nesiller arasında aktarılmasında yegâne sebep olmasından kaynaklıdır. Öyle ki şâirlerin bulduğu aynı yöntemle günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun nedeni musikinin tek başına ahenk olmasıdır. Musiki belirli vezin ve kâfiyelerin, bazı dilsel kalıpların tekrarı ve bir dizi halinde gelmesinden ibarettir. Arapların güçlü hafızaları şiirin hızlı ezberlenmesine, kabileler arasında yayılmasına ve Arap toplumda kolay ezberlenmesine yardımcı olmuştur. İşte bu durum cahiliye şiiri ile ilgili sözlü aktarım teorisini ortaya çıkarmıştır. Şiir temelde kendiliğinden okuma, mırıldanma ve ağızdan dökülme sanatıdır. Vezin ve kâfiye ile ilişkisi olan musiki Arapların kulaklarında bulunmaktaydı. Onlar dinlemeye ve kendiliğinden okumaya aşina bir halktır, okuma ve yazmayı benimsememişlerdir. Tüm rivayetler

---

[40] Kudame bin Cafer el-Bağdadi, *Nakdu'ş-şi'r*, ed. Muhammed Abdulmunim el-Hafaci (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.), 64; İbn Reşik el-Kayrevani, *el-Umde fi nakdi'ş-şir ve temhisihi*, ed. Afif Hatum (Beyrut: Daru Sadr, 2006), 107.

[41] İbrahim Enis, *Musika'ş-şir* (Kahire: Mektebetu Anglo, 1952), 19.

Arap şiirinin cahiliye sokaklarında okunduğu, dinleyenlerin kalplerini titrettiği, şiirin musikisi ile halkın coştuğu ve bunu Hz. Peygamberin, halifelerin önünde yaptıklarında da onların aynı duyguları yaşadıkları konusunda hemfikirdir.[42]

2.2.1.1.2.1.1 Vezin

Kasîdede dış musikiyi kontrol eden genel kuraldır. Anlam ifâde eden tüm lafızları kapsar. Kasîdenin vezni ile amacı arasında bağ kurulabilir. Bu, ilk dönemin dayandığı ve kullandığı bir yöntemdir. Dolayısıyla amaçların sayısınca vezinlerin sayısı artmıştır.

İbn Raşik el-Kayrevânî şöyle söyler: Vezin şiir tanımının en büyük unsuru ve en başta gelen özelliğidir. Kâfiyeyi kapsar ve onu gerektirir. Ancak kâfiyeler farklılık arz eder. Bu veznin değil kâfiyenin bir kusurudur. Bazen muhammes ve benzerlerinde kusur sayılamayabilir.[43]

İbn Tabâtabâ ise bu konuda şöyle söylemektedir: "Eğer şâir bir kasîde yazmak isterse nesir olarak zihninde olan ve şiiri üzerine kurmayı istediği manayı düzenler. Sonra o manaya uygun olan lafızları, kâfiyeleri ve şiirin aktarılacağı vezni belirler.

Hazim el-Kartâcennî de şunları kaydeder: "Şâirlerin bütün aruzlarını incelendiğinde vezinlerin mecrasının farklılığına bağlı şekilde tarzlarının da farklılaştığı, bazılarındaki sanatların diğerlerinden genel olduğu ancak tavil ve basit seviyesinin en iyisi olduğu görülecektir."[44]

2.2.1.1.2.1.2 Kâfiye

Şiirin vezinli ve kâfiyeli sözdür tanımından hareketle kâfiyenin vezni tamamlayan beyit sonlarını düzenli olmasına katkı sağlayan, vezin yapısına şâirin coşkusunu

---

[42] Enis, *Musika'ş-şir*, 160.
[43] İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehasini'ş-şir ve adabihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Daru'l-cîl, 1981), 2/1/134.
[44] Hazım el-Kartacenni, *Menhecu'l-bulaga ve sirru'l-udeba* (Daru'l-garbi'l-İslami, ts.), 226.

boşalttığı yeni bir güç katarak, vurgu ve ezgi veren, adeta ruh gücünü tazeleyen dış ahengin bir parçasıdır.

Kâfiye sözlükte beytin izini takip eden anlamına gelir. Kâfiye denmesi önceki beytin izinden gittiği içindir. Es-Sıhâh'da "beyitler birbirini izini takip ettiği için" denmiştir. Ebu Musa el-Hamıd tıpkı ماءٍ دافق ifâdesi مدفوق anlamında, عيشة راضية ifâdesi مرضية anlamına geldiği gibi قافية de 'مقفوة' anlamındadır. Sanki şâir kâfiyenin izini takip etmektedir.

Tenûhî, kâfiyeye kâfiye denmesi beytin sonunda olduğu içindir. Bu kelime birinin peşinden gittiğinde söylenen قفوت فلانا sözünden veya adamın bıraktığı izleri anlattığı zaman söylenen وقفا أثر الرجل sözlerinden alınmıştır.

Terim olarak kâfiyenin ne olduğu ile ilgili görüş birliği bulunmamaktadır. el-Halil kâfiyeyi şöyle tanımlamıştır: Beytin son harfinden başlayarak geriye doğru öncesi harekeli olan ilk sakine kadar olan kısımdır. Buna göre kâfiye bazen kelimenin bir parçası, bazen kelime, bazen de iki kelime olabilir.

2.2.1.1.2.2 İç Musiki

Bir kelimeden çıkan gizli ahenktir. Kasîdede metni süsleyen ahenk unsurları ile gösterilir. Ses ve lafız tekrarları metindeki ahenk unsurları arasında uyum**,** tekrar**,** tasri'den oluşur. Zira bu sayılanlar bir araya getirilmelerindeki incelik, sesler arasındaki insicam ve dinleyene hoş gelmeyen lafızlardan kaçınmak suretiyle hoş bir müzikal tını ve dinleyenin kulağında güzel bir etki bırakır. Sessel değerlerin bu insicamdaki kapsadığı alan dış ahenkten daha geniştir. İç ahengin dış ahenkten ayrıldığı özellik yazarın bizzat kendisinin lafzın anlamı ile sesi arasındaki uyumu harfleri, harekeleri aracılığı ile seçmesidir. Bu seçim dış ahenk gibi herhangi bir ön ölçüte tabi değildir.

İç ahenk kelime ve terkipte geçerli olup onlara duyguları belirten ve netleştiren, en ince ve gizli duyguların ifâdesini güçlendiren bir parlaklık verir. Ahenk güzel bir müzikal sistem, harika bir doku meydana getiren ses birimidir. Bu şâirin okuyucuya çalkantılı bir cevap arayışı hissi vermek için metne kattığı bir şeydir. Ahenk şâirin

duygularının eşsiz biçimdeki deneyimiyle doğrudan bir yansımasıdır ve okuyucuyu ruhun resiflerinde ses dalgalarının uğultusunu hissettirir.[45]

Dış musiki sadece şiire ait iken iç musiki böyle değildir. Dış musikinin unsurları olan vezin ve kâfiye ile sınırlı olmayıp daha geniş ve kapsamlıdır. İç musiki bir Kur'ân ayeti ya da edebî bir metin duyduğunda ruhun hissettiği, ruhu heyecanlandırıp hamaset, özlem, acı, hasret, kaygı, arzu, nefret gibi belirli duygulara sevkeden her bir nağmedir. Kişi kendisini bu duygulara sevk eden sebebi araştırdığında bunun arka planında tek bir sebep görür. Bu ise duyduğu metnin bileşenleri arasındaki insicam ve uyumdur. Söz konusu durum, metni üreten kişinin güzel yeteneğinden ve de ister şiir ister nesir olsun, metindeki kelimeleri hedefe yönelik kullanmak suretiyle insanın ruhunu belirli duygulara götürmesini sağlayan derin tecrübesinden kaynaklanmaktadır.

Saîd el-Varaki şöyle söylemektedir: Nasıl müzik insanın içindeki his ve ruhsal duygularla iletişim kurmak için en güçlü yolsa metin içi musiki de o derece önemlidir. Şâirler buradan hareketle, lafızların musikisi aracılığıyla çağrışım uyandırmaya ve kelimeyi duygunun dışa vuran ses ve ifâdesi olarak kullanmaya yönelmişler, ayrıca duygularla paralel bir müzikal havası yaratmaya çalışmışlardır.[46]

2.2.1.1.2.2.1 Koşutluk

Koşutluk, birisi olmadan diğerinin bilenemediği ikili yapı bileşimidir. Diğer yapı sayesinde birincisi ile benzeşmeye benzer bir bağ kurulur. Bu bağ tamamen aynısı olması veya tam zıddı olması anlamında değildir. Birincisi diğerinden farkındalıkla ayırt edilebilen bazı genel özellikler alır. Sonuç olarak ikisi birbirinin tam aynısı değil muadilidir. Bir şekilde aralarındaki denge kurulur. Öyle ki birincisi ikincisinin üslup, özellik ve mantığı ile değerlendirilir.[47] Koşutluk tüm sanatlarda esas unsur kabul edilir. Herhangi bir sanat ya da edebî eserin bu teknik üzerine kurulu olmaması imkânsızdır. Edebî sanat noktasında ise birinci sırayı alan önemli bir esastır. Koşutluk aynısını yapmak değil benzetmektir, ikili yapı oluşturmadır.[48]

---

45 Ebu Deyb, *fi'l-Bunyeti'l-ikâiyyeti li'ş-şiri'l-Arabiyyi'l-hadis*, 79.
46 Es-Said el-Veraki, *Lugatu'ş-şiri'l-Arabiyyi'l-hadis* (Kahire: Daru'l-maarif, 1983), 210.
47 Yuri Lotman, *Tahlilu'n-nassi'ş-şiri*, çev. Muhammed Futuh (Kahire: Daru'l-maarif, 1995), 128.
48 Roman Jakobson, *Kadaya eş-şiriyye*, çev. Muhammed el-Veli - Mubarek Hanun (Mağrib: Daru'l-tubkal, 2000), 103.

Koşutluk, ahenkle ilgili üslupbilimsel bir teknik olması itibariyle dilbilimde üslupbilim kavramları arasında en yaygın olanıdır. Bu, şâirin kalbini titreten duygusal anları ifâde eden ahenkli bir resim çizmek için başvurduğu hareketli bir tekniktir. Böylece metnin yatay ve dikey olarak örüntü içerisinde birbiriyle bağlantılı olması sağlanır.[49]

Koşutluk metne görkemli bir ahenk katar, çünkü bu ve diğer; kelime, terkip ve mecaz gibi şiir musiki araçları metnin okunuşuna büyük katkı sağlar. Zira kelimelerin işlevsel dağılımı, örneğin her fiile veya fail olmaya elverişli her isme belirli bir biçim veya alan yaratan seçim kurallarına bağlıdır. Burada hayal gücünün de gerçekte bağ kurulamayan şeyler arasında bağ kurmada büyük rolü vardır. Gramer bağlantıları ise dil ve düşünce konusunda alışılmış olanın dışına çıkaran bir unsur sayılır.50

Muhammed Bin Beşir'in Dış Şiirinde Koşutluk Düzeylerinde Seçim:

Şairin hitap ettiği kişiye ve şiirsel amacına göre sözcükleri seçtiği ve içerdiği dilin söz varlığına olan hakimiyetine göre seçtiği iç mûsikî bölümlerinin bu bölümünde seçme veya tercih olgusu belirgindir. Bunun örnekleri şöyledir:

Yapısal Düzey: Gramer yapılarını, zaman kalıplarını ve koşut olabilmeleri için bunların tekrar şartıyla musiki açıdan anlamlarını kapsar. Metnin tek bir ahenge bürünmesi için cümleler metinle kaynaştırılır.

Ahenk Düzeyi: Metinde tekrar eden aynı tür musikiyi, sesleri, fiilleri, sakin ve harekeli harfleri kapsar.

2.2.1.1.2.2.2 Tekrar

Tekrar en önemli şiir ahengi unsurlarındandır. Kasîdede birlikte kullanılırlar. Tasri‘, reddu’l-acz ale’s-sadr, tekabül gibi sanatlar, tekrar ve koşutluk sonucu oluşan ahengin eşlik ettiği musikiye katkı sağlayan diğer ahenk faktörleridir. Koşutluk ile tekrar arasındaki fark ise koşutluk, sessel koşutluklarda görüldüğü gibi tıpkısı olmak değil

[49] Ahmed.
[50] Ahmed.

benzeşmektir, tekrar ise tıpkısı olmaktır. Dolayısıyla tekrar koşutluğun yansımalarından birisidir.

İnsanoğlunu kendi türü ile iletişim kurabilmesini sağlayan şey ağzından çıkan, kendisine iletilen, istediklerini ifâde ettiği, duygularını etrafındakilere taşıyan seslerdir. Ses dili oluşturan, kelimeleri ve ifâdeleri inşa eden maddedir.[51] İbn Cinni "Bil ki ses, nefesle birlikte çıkan bir arazdır, uzayarak ve kesintisiz çıkar, sürekliliği ve uzaması boğaz, ağız ve dudaklarda bir engelle karşılaşıncaya dek devam eder, sesin engelle karşılaştığı noktaya harf denir.[52] Harf sese arız olan bir durumdur, bu sayede işitme esnasında benzer diğer sesten incelik, ağırlık gibi konularda ayrılır.[53]

2.2.1.1.2.2.3 Cinas

Cinas iç ahengi yoğun hissettirmek için kullanılan dilin en bariz araçlarındandır. Bununla metnin ahenk tonunda yükseliş meydana gelir, kasîdenin iç ahengini zenginleştirir ve metnin inşa ve uyumuna katkı sağlar. Şiirsel ifâde açısından ise şiirin, şâirin duygularını kuşatmasını ve amaçladığı şeye uygun hale getirilmesini kolaylaştırır.

2.2.1.1.2.2.4 Seci'

Kasidedeki kelimelerde tekrar eden kafiye ve ona birçok beyitte eşlik eden tasri' sonucu cezbedici bir ahenk oluşturan ses tekrarları meydana gelir. Bu da dinleyiciye şairin yaşadığı psikolojik durumu yaşamasını sağlar.

2.2.1.1.2.2.5 Tasri'

Tasri'şiirdeki köklü geleneksel tekniklerdendir. Birinci beytin mısralarında olur. Zira tasri'dinleyicinin kulağına ilk gelen ve ahenk yaratan dilsel araçlardandır. Şâir bu tekniğe kasîdenin başında güçlü bir musiki ve delalet oluşturmak için başvurur. Bu

---

51 Ahmed Muhtâr Ömer, *Dirâsetu's-savti'l-lugavî* (Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1976), 401.

52 Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *Sırru sınâʿati'l-iʿrâb*, ed. Hasan Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993).

53 Ebu Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali el-Belhi İbn Sina İbn Sina, *Esbabu hudusi'l-huruf*, ed. Muhammed Hassan et-Tabbal - Yahya Mir Alem (Dımaşk: Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, ts.), 60.

sayede dinleyicinin zihnini vereceği mesaja doğru çeker. Tasri'ileriye dönük bir üsluptur. Boyutları genişleyebilir, ancak bir beyitten fazlasında gerekmez. Çünkü tasri'beytin ilk mısrasında olur, mısra başını mısra sonuna bağlayarak da somut hale gelir.

2.2.1.1.2.2.6 Tenvin

Tenvinin temkin, tenkir, mukabele, ıvaz gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Belagat açısından ise tazim (yüceltme), tefhim (yüceltme), teksir (çoğaltma), tahkir (aşağı görme), taklil (azaltma), tebiz (bölme), tenvî (çeşitlendirme), ibham (kapalılık), mübalağa (abartı), tenkir (nekralık), tamîm (genelleştirme), şuyû (kapsama), ifrad (tekillik), vahdet (bütünlük), müzavece (çift olma), tehvil (sözü büyütme) gibi amaçları bulunur.

2.2.1.1.2.2.7 Reddü'l-acüz ale's-sadr

El-Hatîb el-Kazvînî "reddü'l-acüz ale's-sadr" sanatını birinci şatrın sonundaki kelimenin aynısının ikince sadrda başta, haşv kısmında veya beytin sonunda tekrar edilmesi olarak tarif etmektedir.[54]

2.2.2 Sözdizimsel Analiz Düzeyi

Bu düzeyde cümle, paragraf ve metin derin yapı, yüzeysel yapı, cümle uzunluğu, cümle kısalığı, fiil, fail, izafet, takdim, tehir, mübteda, haber ve fiil sığaları aracılığıyla incelenir. Terkip üslupbilim özellikleri araştırmalarında önemlidir. Örneğin cümle uzunluğu, cümle kısalığı, cümle unsurları, cümle düzeni, vav, fa gibi bağlaç çalışması, sarf çalışması, ayrıca Chomsky'nin dildeki gizli gücü gözlemlediği ve üslubu oluşturan esaslardan sayılan üretimsel gramerini kullanarak derin yapıyı incelemek, ortaya çıkan yeni kalıp ve dönüşümleri bilmek bu özelliklerindendir.

Söz dizim düzeyi, kelime ve harfleri incelediği, daha açık bir ifâdeyle metni üslup analizi yoluyla araştırdığı için, özellikle Arap dili üslup çalışmalarının en önemli

---

[54] Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, 'Ulûmu'l-Belâga – el-Bedî', ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî, (Lübnan: el-Müessesetü'l-hadîse), 122.

düzeylerinden biri kabul edilmektedir. Bütün dillerde cümle araştırmaları, dilin oluşumu ve doğası ile çok yönlü bağlantılı olması ve en önemli özelliklerini göstermesi nedeniyle dilbilimsel çalışmaların temeli sayılmaktadır. Bu nedenle söz dizim düzeyi, dilin en önemli dallarından biridir. Ayrıca insanların birbirleriyle cümlelerle iletişim kurduğunu ve cümlenin dilin özü olduğunu ve cümlelerin manaları taşıdığını ve yorumlamaya açık olduğunu unutamayız.

Bu düzeyin önemi, üslup araştırmalarının diğer düzeylerle yapısal bağlantısı ve metinde fonetik düzey, sözlüksel anlam düzeyi ve morfolojik düzeyin bileşimi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu ismi alması diğer düzeylerle olan ilişkisi nedeniyledir. Bu düzeylerden her biri metindeki üslup özelliklerini vurgulamak için diğerleriyle paralel ve ortak çalışır.

Bu düzeyin tanımı yok değildir. Şu var ki dilbilimcilerin en küçük dilsel kavramı tanımlamada farklılık göstermeleri, genel olarak dilde bir sözdizimi yöntemi olarak kabul edilir. Bununla beraber dilbilimcilerin, sözdizimsel düzeyin cümleyle veya Arapçada "gramer" denilen ilim dalıyla yakından ilişkili olduğu konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz. Dolayısıyla Arapça cümlelerin anlamını bu düzeyde inceleyeceğiz. Daha sonra geleneksel taksime göre cümleleri isim ve fiil şeklinde ele alarak her birinin önemini şâirin dîvânına uygulayacağız. Daha sonra bildirimsel veya yapısal olsun, istifham, temenni, emir, nidâ, nehiy gibi üsluplara değineceğiz. Ayrıca retorik bir önemi olduğu için şart cümlesini daha geniş bir şekilde ele alacağız. Daha sonra çalışmada ele aldığımız şiirlere bir uygulama olarak Dr. Saad Muslıh'in "Boltzmann Denkleminde önerdiği şeylere değinilecektir. Ardından örnekler verilerek "el-Fasl ve el-Vasl" olgularına değinilecektir.

2.2.1.1. Cümle

Sibeveyh'in tanımladığı şekliyle "duyulduğunda ifâde ettiği mana açısından susulması güzel karşılanan cümle kelime grubudur. Örneğin "'Abdullah buradadır veya bu abdullah'tır." cümleleri bu şekildedir.[55] Müberred cümle kavramını kullanan ilk

[55] Ebû Bişr Amr b Osman b Kanber el-Harisi Sibeveyhi, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1977), 88.

nahivci kabul edilmektedir. Şöyle söylemiştir: "*fâilin ref olması fiil ve failin susulması güzel karşılanan cümle olarak kabul edilmesi nedeniyledir. Bu da muhatap için bir faydadır. Fail ve fiil beraber olarak mübteda ve haber gibidir. Zeyd kalktı veya ayakta olan Zeyd'tir aynı anlamdadır*."[56]

Dilciler "Kelam" ve "Cümle" kavramlarının eş anlamlı olduğunu söylemektedirler. İbn Cinni konu hakkında şöyle söylemektedir: müstakil ve manalı olan her söz grubu Kelamdır. Nahivciler bunu cümle olarak isimlendirmişlerdir. Örnek: "Zeyd senin kardeşindir."[57] Cümlenin nahivciler tarafından yapılmış olan tanımı da bu şekildedir.[58]

Bununla beraber genel nahivciler, cümle ve kelam kavramlarının farklı olduğunu dile getirmişlerdir. Şöyle ki kelamda fayda vermesi şartı varken cümlede bu şart yoktur. Cümlenin şartı kendisinde isnadın bulunmasıdır. Dolayısıyla cümle kelamdan daha umumidir.[59]

Modern dönemde, dilbilimciler cümleyi "herhangi bir dilde yararlı konuşmanın en küçük sözel imgesi" olarak tanımlamışlardır; bu, konuşmacının zihinde oluşan bir imgenin parçalardan oluştuğunu gösterdiği bileşiktir. Daha sonra bu parçalar konuşmacının zihninde bulunan şeyleri dinleyiciye aktardığı araçlardır.[60]

Ayrıca kelamı "konuşmacının sesini kullanarak, içinde yaşadığı dilin standartlarını elinden geldiğince takip etmeye çalıştığı dil etkinliği" olarak tanımlamışlardır."[61]

Modern dilbilimcilerin tanımları arasında kelam, bir kelime, bir cümle veya birkaç ifâde olsun, dilin kurallarına dayalı herhangi bir sesli veya yazılı aktivite olarak kabul edildiği için cümleden daha genel ve daha kapsamlıdır.

---

56 Muhammed bin Yezid el-Ezdî el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhalik Azîme (Beyrut: Daru'l-kutub, ts.), 146.

57 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 57.

58 Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Lüma ʿ fi'l- Arabiyye*, thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: Dâru'l-Kütübi's-Sekâfe, 1972), 73.

59 Fadıl Salih es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha* (Kahire: Daru'l-Fikr, 2007), 12.

60 Mehdi el-Mahzumi, *fi'n-Nahvi'l-Arabi nakd ve tevcih* (Beyrut: Daru'r-raidi'l-Arabi, 1986), 31.

61 Şaban Salah, *el-Cümletu'l-vasfiyyetu fi'n-nahvi'l-Arabi* (Daru garîb, ts.), 18.

Her cümle müsned ve müsnedin ileyhten meydana gelsede dilciler, özellikle de nahiv bilginleri cümleleri farklı şekillerde taksim etmişlerdir. Ancak bu taksimler klasik dönemde yapılmış olan isim ve fiil cümleleri şeklinde özetlenebilir. Başka bir grup dilci isim, fiil ve zarf cümleleri şeklinde üçlü bir taksimi benimsemiştir.[62] En fazla taksim yapanlar isim, fiil, zarf ve şart şeklinde dörtlü bir taksim yapmıştır. Ayrıca suğra ve kübra şeklinde ikili diğer başka bir taksimde söz konusudur.[63] Bunların dışında modern dönemde yapılmış olan çok farklı taksimlerde vardır.

Hiç şüphe yok ki her cümle ifâde ettiği anlamı öğelerinden alır. Örneğin fiil cümlesi teceddüd ve hudus manasını fiilden isim cümlesi sübut manasını isimden alır.[64] Bazıları bu sözün mecâzî olduğunu ve asıl kastedileninin fiilin hudusu, isimin ise sübutu ifâde ettiğidir.[65] Bu görüşe göre cümle hudus veya sübutu ifâde etmez içerisinde bulunan öğeleri bunları ifâde eder.[66] Sonuç olarak fiil tecdid ve hudusa, isim istikrar ve sübuta delalet etmektedir. Bunlardan birinin diğerinin yerine kullanılması güzel değildir.[67] İsim cümlesi müsnedün ileyhinin sübutunu ifâde etmek için vazedilmiştir. Bu nedenle haber isim olursa karineler yardımıyla cümleden kastedilen sübuttur. Ancak haber muzari fiil olursa cümleden tecdidi bir istimrar kastedilir. Fiil cümlesi ise olmuş veya olacak bir şeyin istimrarını ifâde etmek için vazedilmiştir. Bazen hitap makamında bu mana düşünülmeyebilir.[68]

Bu manaları ifâde etmesi için isim veya fiilin mezkûr olması şart değildir. Hazfedildikleri ancak karinen kendilerine delalet ettiği cümlelerde bu anlamlar söz konusudur.[69]

---

62 Ebû Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb An Kutubi'l-Eârîb*, thk. Mazin el-Mubârek (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 2/433.

63 Ebü'l-Beka Muvaffakuddin Yaiş b Ali b Yaiş el-Esedi İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal.* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 233.

64 Kazvini, *İzah,*99-100; *Haşiyetu Hudari*, 1/102; es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha,*161.

65 Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161.

66 Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161.

67 Ebû Abdillah Bedruddin Muhammed b. Bahadır Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 4/66-67.es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha,*161.

68 Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161-162.

69 Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161-162.

2.2.3 Kavram Alanı Analiz Düzeyi

Bu düzeyde kelimeler, bağlam, seçim ve türetme (iştikak) kalıpları gibi konular incelenir. Anlambilim (delalet), sözlüksel ve kelimelerin ifâde ettiği anlam yönüyle ilgilenirken, bunun yanında anlamdaki yenilikler veya bu kelimelerdeki anlam değişmeleri ile de ilgilenir. Semantiği sarf ve nahiv özellikleri ile ayrılan dil sistemi ve ona bu sistemi oluşturan özel yapı içerisinde incelemek gerekir. Bu yapı anlam alanı diye bilinen ortak anlam kümelerinden veya bir alanın kapsamına giren anlamlardan oluşur. Buna binaen anlambilim araştırmacısı metinde bağlam içerisinde lafzı anlama bağlayan ilişki konusunu araştırması gerekir. Sonrasında ise eğer anlam doğrudan ise ya da başka bir çağrışım ya da yoruma dayalı anlamlar taşıyorsa (anlam alanı) semantik bağlamı belirleyip anlaması gerekir.

2.2.3.1 Anlamsal Düzey

Kuşkusuz üslup çalışmalarında anlamsal düzeyin ele alınması üslup çalışmalarının ritmik ve kompozisyonel düzeyde ele aldığı diğer düzeylerle güçlü bir şekilde ilgilidir... Şöyle ki anlamsal düzey, şâirin şiirsel sözlüğünün sonucudur; zira bu bize şâirin dile hâkimiyeti ve anlamlı sözcükleri kullanma kabiliyetini gösterir. Böylece bu sözcükleri tutarlı bir alanda izleyebiliriz. Ayrıca şâirin icra ettiği bu sözcükler, dinleyiciye ilettiği mesajının bir devamıdır, dolayısıyla dinleyici bu sözleri yorumlar, parçalara ayırır ve yeni manalar çıkarır, bu ise üslup çalışmalarının özüdür. Fijiro üslubu şöyle tanımlamaktadır: "Okuyucuyu ikna etmek, eğlendirmek, dikkatini çekmek ve hayal gücünü harekete geçirmek için söylemin renklendirildiği bir dizi ahenktir." De Louvre, Roland ve Ahmed el-Şayib ise üslubun, cümlelerin yöneticisi olduğunu ve dinleyici onun yönettiğini ifâde etmektedirler.

2.2.3.2 Anlamsal alan

Her kelimenin kendi anlamsal özgüllüğünü koruduğu özel veya genel bir anlamsal bağ ile ilişkili sözcük kümesidir. Örneğin, Arapçadaki kırmızı, beyaz, mavi gibi renkleri ifâde eden kelimeler genel olarak "لون" (renk) kavramı altında toplanır.

Dolayısıyla, anlamsal alan tarım makinelerini, bitkileri veya fikirleri ve algıları belirten sözcükler gibi "anlamsal bir ilişkiyle birbirine bağlanan bir grup dil sözcük dağarcığıdır ve aralarında ortak ve genel bir anlamı ifâde etme hususunda birleşmektedirler.

Bu kavrama göre, ortak anlamsal ilişkileri olan kelimeleri incelememiz ve anlamsal bir alan oluşturan kelimelerin anlamlarını bilmemiz gerekir, bu nedenle anlamsal alanlar, dil çalışmasının en önemli düzeylerinden biri olan dilin anlam düzeyini anlamak anlamına gelir. Bu seviyenin incelenmesi, öğrencinin renk, bitki, makine veya hayvan kelimeleri gibi onları bir araya getiren genel bir anlam etrafında dönen kelimelerinin anlamlarını kavramalarına bağlıdır. Bu nedenle, aralarındaki dilsel ilişkileri keşfetmek için "ortak dilsel ilişkilere dayanan ve dilsel sistemin bir yapısı olabilen" ortak anlamı olan kelime gruplarını toplamaya gayret ediyoruz.

Anlamsal alan, "kılıç", "aslan", "renk", "bitki", "kadın", "üzüntü" veya "doğa" kelimeleri gibi altındaki tüm sözcükleri kapsayan ve alanın başı olarak adlandırılan kelimedir. Buna göre, bir kelimenin anlamsal yönüyle aldığı her yeni manayı, öğrenci anlamsal bir alanda toplayabilir. Örnek olarak "عين" (göz) kelimesinin; insan gözü, su pınarı, gözcü, kesin bilgi, ay çiçeği, güneş ışığı... ve diğer kullanımları verilebilir.

Anlamsal alanın ikinci ve daha genel bir kullanımı vardır. Bu ise; aynı özellikleri taşıyan bir grup kelimenin birbirine bağlandığı anlamsal ilişkilerin incelenmesidir. Hareket gibi genel bir anlamı ifâde eden (ذهب، سار، مشى، دب، سعى، جرى، عدا، ركض، هرول...) Fiilleri buna bir örnektir. Öğrenci bu kelimelerin aralarındaki anlam ilişkisini araştırır ancak bu fiillerin anlamsal analizi ile yetinmemelidir. Bunun yanı sıra hareketin kaynağı, hızı, yöntemi ve hareketle ilgili diğer ayrıntılara ve anlamsal boyutlarına dikkat etmesi de gereklidir.

Modern dilbilimsel çalışmalar, anlamsal olarak bağlantılı sözcüklerin, bir yandan birbirleriyle olan ilişkilerini, diğer yandan da dilin geneli ile olan ilişkilerini açıklığa kavuşturmak amacıyla, sözcük alanlarının geliştirilmesiyle ilgilenmiştir. Aynı zamanda sözcük alan çalışmaları bu kelimelerin farklı anlamlarını da ortaya koymaktadır.

Bu teorinin sahipleri, farklı kelimelerden türemiş ancak karşılıklı anlam değişmesi olan ve aynı manaları ifâde eden kavramları dile getirmek için anlamsal bütünlüğün önemine başvurarak kelimelerin anlam seviyesini incelemekle ilgilenmişlerdir. Zira bir sözcüğün anlamının başka bir kelimenin anlamı ile ilişkili olduğu veya o anlama yakın olan kelimelerin manasını bilebilmemiz için belirli kelimelerden bir alan oluşturulur. Böylelikle kelimenin ait olduğu alan belirlenebilir. Aynı şekilde bir kelimenin anlamını doğru bir şekilde belirlemede bağlamda etkilidir. Her bir anlamsal alanda bulunan kelimeler arasında bulunan ilişkideki düzenlilik ve sıra, dilbilimci bazı araştırmacıları anlamsal alanları semantik indeks alanları olarak tanımlamaya yöneltmiştir. Çünkü bu alanlar bir yandan sözcüklerden oluşurken öte yandan lafız ile mana arasındaki ilişkiyi ifâde eder.

Anlamsal alanların bu "indeksleme" düzeni, akrabalığı ifâde eden sözcükler, aile ilişkilerini içeren kelimler, sürüngenler, bitki çeşitleri ve zanaatkarlar" gibi her bir anlamsal alana bir semantik alan tahsis eder.

2.2.3.3 Anlamsal Alan Belirleme Yöntemi

Burada, kelimenin bağlamı ve gramer yapısı, anlamının ortaya çıkmasında ihmal edilmemelidir. Öncelikle ana alanlar tanımlanır. İkinci olarak, ana alanlar alt alanlara bölünür ve daha sonra her sözcük bu alt alanların altına yerleştirilir. Ancak anlamsal bir alanı olmayan bir sözcük söz konusu olduğunda, ana alanın alt bölümleri yeniden gözden geçirilir. Son olarak da bir sözcük birden fazla alt alana konulmamasına dikkat edilir.

Arap dil mirası, anlamsal alanların sınıflandırılması konusunda diğer dillerden yüzyıllarca öncedir. Zira dilin anlamsal alanlar konusu materyallerini toplama ve sözlük oluşturma aşamasına kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla Arap düşüncesinde bu alan, açık ve net olup sadece bazı düzenlemeye ihtiyaç duymaktaydı. Bu da bizim Arapların bu konuda Batıdan daha önce olduğunu doğrulamamızı sağlamaktadır.

Eski Arap dilbilimciler, tek bir konu ya da birkaç konu içerip içermediğine bakılmaksızın, belirli alanların tüm kelimelerini ele aldıkları "كتب المعاني" (Anlamsal Kitaplar) ya da "معاجم المعاني" (anlamsal sözlükler) kaleme almışlardır. Şöyle ki onlar,

insan, at, deve, yırtıcı hayvanlar, böcekler, bitkiler, ağaçlar, zamanlar, savaş ve araçları şeklinde alan ağırlıklı kitaplar yazmışlardır. Bu kitaplar kelimelerin ortak özelliklerine göre sınıflandırılmış olup kelimenin fonetik, türevsel veya morfolojik durumuna göre değerlendirilmemişlerdir. Aksine bu eserler, kelimenin anlamsal yapısıyla sınırlı kalmıştır.

Eski Arap dilbilimcileri (anlamsal alan) kavramını bir terim olarak kullanmıyorlardı, ancak uygulamaya başkalarından daha önce başlamışlardı. Bunun sebebi ise, "kelimelerin anlamsal alanına göre sınıflandırması yöntemi o dönemlerde anlambilimin en popüler metotlarından birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu yöntem, sözcüklerin arasındaki anlamsal yakınlığı doğrulayan şekli benzerliği durdurarak, sözcüklerin anlamlarının içsel yapısının ötesine geçmekteydi.

Arapça kelimelerin İslam öncesi dönemden başlayarak İslam'ın gelişine kadar kapsamlı bir sınıflandırmasını bulunduğu için eski dilbilimciler, anlamsal alanları dilin kendisinden hareketle tanımışlardır. Şöyle ki Arapçada العالم (kâinat) العالمين (mahlûkat) kâinat ve içindekileri ifâde eden sözcükler vardır. Konu hakkında Zeccâc şöyle söylemektedir: Daha sonra varlığın, şehadet âlemi denilen somut ve gayb âlemi denilen soyut şeklinde ikili bir taksiminin olduğunu görürsün. Gayb âlemi ve şehadet âlemi kavramları Kur'ânî iki kavramdır. Ayrıca varlık ve yokluk, zaman ve mekân, dehr, ezel ve ebed sözcükleri gibi kavramlar vardır. Bunların yanı sıra bitkiler ve hayvanlar gibi mevcudatı ifâde eden kelimeler, hayvanın kısımları olan İnsanlar, yırtıcı olanlar, haşereler, solucanlar ve böcekler gibi kelimler vardır. Aynı şekilde Arapça da fazilet, noksanlık, iyilik ve kötülük, sevinç ve üzüntü gibi yukardaki tasnife benzer bir tasnifi ahlak ve duygular içinde yapılmış olduğu görülmektedir.

2.3 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî

İsmi Muhammed bin Beşîr bin Abdullah bin Akîl bin Es'ad bin Sinân bin Avf bin Bekr bin Yeşkur bin Advân el-Hârîcî'dir. Harici mezhebine mensup değildir. Nesebi Advan bin Amr bin Kays bin Gaylân bin Mudir'dir. Halîfi Beni Eşca'dır. Künyesi Ebû

Süleyman'dır. Yesrib ile Safra arasındaki Ravhâ'da ikamet etmiştir.[70] Hicri yaklaşık 50-130 seneleri arasında Hârîcî kelimesi Hâricetu Advân'a nispetledir. Advân, Beni Harice'den Amr bin Kays'ın lakabıdır. Advân kabilesinin mensupları Benî Hârice, Benî Vâbiş, Benî Yeşkûr, Benî Ruhm bin Nâc'dır. Bu kabileden fasih, şâir, hakîm kişiler çıkmıştır. Örneğin, Arapların en fasihlerinden Yahya bin Ma'mer, Amir bin Zarab el-Advânî bunlardandır. Advan haddi aşması ile meşhur olmuştur. Zu'l-Asba'şöyle demiştir:

Mahallenin güçlüleri Advân'dır. Onlar yeryüzünün yılanıdır.

Birbirilerine aşırı giderler, kimseyi bırakmazlar.

Sözü yükseltip, alçaltmakla konuşulur oldular.

Advân ve Fehm için Cedeliye'nin oğulları oldukları söylenir. Nesepleri annelleri Cedeliye binti Mur, bin Âd bin Tabiha bin İlyas bin Mudır'a dayanır. Harice'nin annesi Amra binti Sa'd bin Abdullah bin Kaddâd bin Salebe bin Muaviye bin Zeyd bin Gavs bin Enmâr'dır. Onun hakkında "Ummu Harice'nin nikâhından daha hızlı" denmiştir.

Muhammed bin Beşîr Emevi devleti zamanının Hicazlı bir şâirdir. Şiirleri fasih ve sağlamdır. Medine çöllerinde yaşamış, Esed bin Abdu'l-Uzza oğullarından, Abdullah bin Hasen bin Hasan'ın oğlunun Hind binti Ebu Ubeyde bin Zemaa el-Kuraşi'den olma Muhammed, İbrahim ve Musa'dan dedesi Ebu Ubeyde bin Abdullah bin Zemaa el-Kuraşi ile yaşamıştır. Muhammed bin Beşir'in seçkin medihler, mersiyeleri bulunmaktadır. Şiirlerinden öne çıkanlar bunlardır. Medine çöllerinde ikamet eder, neredeyse insanlarla hiç görüşmez, halifelerle iletişim kurmazdı. Süleyman bin el-Hasin onun dostu ve öldüğünde en çok üzülen kişidir.

Onun hakkında kısmen bilgi veren kişi Hasan bin Ali'dir. Şöyle demiştir: Ahmed bin Zuheyr, o da Muab ez-Zubeyri'den o da Zubeyr bin Bekkar'dan o da Süleyman bin Ayyaş es-Sa'di ve amcası musab'tan, o da İsa bin Hasan el-Varrak'tan bir kısım, o da

[70] Ravhâ mamur bir şehirdi. Şu an ise geriye sadece kuyusu ve mescidi kalmıştır. Mescid ve Feriş arasında halen bilinmektedir. Safrâ ise içerisinde en aşağısında Bedr'in yer aldığı köyler olan bir vadidir. Bkz. Muhammedûn li'l-Kıftî, Terceme, 133.

Zübeyr'den, o da Süleyman bin Ayyaş'tan nakletmiştir. Tüm bu kişiler ilgili yerde zikredilmiştir.

İbn Ebi Hayseme Musab ve Zubeyr ve Süleyman bin Ayyaş'tan rivayetlerinde şöyle demiştir: el-Hâricî'nin adı Muhammed bin Beşir bin Abdullah bin Akil bin Sad bin Habib bin Sinan bin Addi bin Avf bin Bekr'dir. Şâir ve fasihtir, Künyesi Ebu Süleyman'dır. Basra'ya kendisine ait bir mirası istemeye gelmiş, Harice Advan'dan olan Aişe binti Yahya bin Yamer el-Harice ile nişanlanmayı istemiş, ancak o Basra'da oturmaması Hicaz'ı terk etmemesi halinde evlenmeyeceğini söylemiştir. Beklentisi orayı terk etmesi olsa da o bunu kabul etmemiştir. Bu konuda şunları söylemiştir:

- أرق الحزين وعاده سهده لطوارق الهم التي تـرده

➢ Üzgün adam zayıfladı ve uykusuz geceleri geri döndü. Tekrarlayan kederli olaylardan dolayı.

- وذكرت من لانت له كبدي فأبى فليس تلين لي كبـده

➢ Kalbimin yumuşak olduğu kişiye anlattım. O ise kabul etmedi onun kalbi bana karşı yumuşak değildi.

Tercüme sahipleri, Muhammed bin Beşir Al-Haricinin tercümesini yapmakta zorlandılar. Onunla başka şairleri karıştırdılar. Bu şairler; Muhammed bin Yesir al-Reyaşi veya Al-Humeyri ve Muhammed bin Beşir Al Udvani ile Muhammed bin Vehib Al-Humeyridir. "Al-şiir ve Şuara" (2/879) "Tabakat ibn Mu'taz" (280) "Al-ağani" 18/14 Dar Al-sakafa baskısı tercümesinde "al-Muhammedun min al-Şuara" (161) Suud baskısı,(228) Şam baskısı. Her ikisinde de dorusuyla yanlışıyla Muhammed ibn Beşir al-Humeyrial-Basri ve Muhammed bin Yesiral-Riyaşi'dir.

Bunun delili ise onun nesbinin “al-Ağani” ve “Merzebaninin Mu’cemal-Şuara”sı (353) orada Muhammed ibn Yesir el-Reyaş’ye ulaşmasıdır. “Al-muvaşşıh “da (457) Muhammed bin Yesir al-Humeyri, bu da “al-varaka ibnDavud al-Cerrahi” (120) deki kayda uygundur.” Al-Bikri” “al-Samt” tercümesinde “Muhammed bin Yesir al-Reyaşi” (104/1), “al-Askeri” ve “al-Tashifve al-Tahrif şerhinde” (403) geldiği gibi O, Muhammed bin Yesirin; Kaynaklarda gelen Basralı şairlerden zikredilen ve yine şair olan “Ali bin Yesir” isminde kardeşi var. “Al-Hayvan”367/5 bana, Beşirin (Besir değil) doğrusuyla yanlışıyla Muhammed ve Ali isimli iki oğlu var olduğunu haber verdi.

Muhammed ibn Beşir bunu sadece “al-kafatı” ve al-muhammedune min el Şuara”170 Suudi baskısı ve 241 Şam baskısında zikretti. Ve onunla Odvani al-Harici arasında hiçbir alaka yoktur. Bu Medine’de yaşayan son Emevi ve Kufede yaşayan ilk Abbasidir. “Al-Askari”, “Şerh ma yaka’ufihi al-tashif” (s. 403) isimli eserinde bu ikisinin arasını karıştırdı. “Tabakat ibn Mu’taz” aslında bu şairin tercümesnde doğru olarak sayıldı. Şairin ismi “Muhammed yesir al-Reyaşi” diye zikredildi. “Al- şiir ve al- Şuara” ve “şerh al- Kamus” “yesr “maddesine dayandırılarak delillerden sayıldı. Al –Mu’tasım’ın “al-Ağani”sinde geldiği haber üzere itimad edildi. İbn Yesire şiir yazıp onun hakkında iyimser davranıp “bu emir hızlıca uygulanıp yapılsın diye Mahmud emretti “dediği zaman, bu söz doğrudur ama onunla ben (bilerek ya da bilmeyerek) batılı kastettim. Şöyleki; bu deliller, “ibn Mu’tazın” tercümesinde bahsettiği gibi onun isminin Muhammed bin Yesir olduğuna delil ise O’nun Şair olmadığına delalet eder. Birincisi, Karıştırmış olmasına rağmen “al-Askerinin” zikrettiği ve “al- Kafatı” nın naklettiğinin teyid ettiği el yazması nushaların aslına tabi olur.

2.3.1 Ailesi

Ailesi hakkındaki rivayetler azdır. Babası ve annesi hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. “Beşşâr” adında bir erkek kardeşi vardır. Çocuğunun olup olmadığı bilinmemektedir. Eşleri arasında Sa’da ve Âişe bint Yahya bin Ya’mer el-Hâriciye vardır. Basra'da yaşayan bir eşi daha vardır. Amr adında bir amcası bulunmaktadır. Verâd bin Amr adında bir amcaoğlusu vardır. Ailesi fakirdi, bu da onu şiiriyle emirlerden ihsan elde etmeye itmiştir.[71]

2.3.2 Yaşadığı Dönem

Şâirin dîvânını neşreden Muhammed el-Bikâ‘î diyor ki: "Onun hicretin dördüncü on yılında doğduğu ve hicretin ikinci asrının ilk üçte birinde vefat ettiği söylenebilir. Belki gelecekte şairin hayatıyla ilgili yeni gerçekleri ortaya çıkacaktır. Bu, Yüceler Yücesi'nin bahşetmesini umduğum şeydir.” [72]

2.4 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirleri

Profesör Muhammed Hayr el buka'i dedi ki: "Haşiye mu'cem el şuara” da buldum (s.343), mu'cem de Muhammed bin Beşir Al Harici ye ait iki beyite ta'lik yazan biri dedi ki : Onun Divan şiirini Şair ibn Nebate kendi eliyle yazdı ve Süleyman bin Husayni bin Selma al haza'i taziyesinde dedi ki; " Bu haşiye Muhammed ibn Beşir Al Haricinin divanı olduğuna delalet eder." Bu divanı da Mısırlı Meşhur Şair ibn Nebate yazdı. Bağdadi: " Muğni el lebiib " (s. 195/6) beyitleri in şerhinde der ki : Muhammed ibn Beşir Al Harici, odvan bin Amr bin kayn bin Ğiylan mudırra intisab eder. Ve o Emevi devletinin Hicazlı Fasih şairlerindendir. Divanı küçüktür.

" Al ağani" yazarı ona uzun bir tercüme yazdı ve umulur ki gelecek günlerde bu divan yazımları keşfedilecek, çünkü o kıymetli edebi bir hazineye ulaştı.

---

[71] *Muhammed bin Beşîr el-Hâricî’nin Şiiri*, nşr. Muhammed Hayr el-Bikâ‘î, (Şam: Dâru’l-kuteybe, 1985) 10-12.

[72] *Muhammed bin Beşîr el-Hâricî’nin Şiiri*, nşr. Muhammed Hayr el-Bikâ‘î, 14.

Şairin kasîde ve kıtalarının sayısı tavîl vezninde 19'dur. En büyüğü 15, en küçüğü 1 beyittir. Basît veznindeki kasîdelerin sayısı 7'dir. En uzunu 15, en kısası 4 beyittir. Vâfir veznindeki kasîdelerin sayısı 4'tür. En uzunu 12, en kısası 6 beyittir. Kâmil veznindeki kasîdelerin sayısı 5'tir. En uzunu 14, en kısası 3 beyittir. Recez vezninde tek bir kaside vardır ve 16 şatırdan oluşmaktadır. Serî' vezninde de tek bir kaside vardır ve 2 beyitten oluşmaktadır.

2.4.1 Şiirinin Özellikleri

Şiiri, kendi zamandaki yaygın şiir yazım kurallarına uymamaktadır.

Kişisel deneyimlerinin sonucu olan duygusal şiir becerisidir.

Sefahetin bulunmayışı, kabalık yapmadan uyarma.

Şiirin söyleniş amacının özelliklerini yerine getirme.

Betimlemede, özellikle lirik şiirinde ustalık.

Tablo 2.1

Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Bu Araştırmada İncelenen Şiirileri

Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Bu Araştırmada İncelenen Şiirileri				
Kasideler	Aruz Bahri (Vezni)	İsmi	Birinci Şatır	Beyit Sayısı
Birinci	Tavîl	Mersiye	أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعـدا	15
İkinci	Tavîl	Ubeydullaha Mersiye	أقـــــــول له والـدمـع مني كـــأنه	12
Üçüncü	Tavîl	İbn Zeyneb'e Mersiye	أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا	11
Dördüncü	Basît	Sevgiliye Veda	يا أحسن النـــــاس لولا أن نائلـهـا	22
Beşinci	Basît	Vatan Özlemi	لئن أقمتُ بحيث الفيض فـي رجـب	22
Altıncı	Kâmil	Gamidîyeden Ayrılık	باتت لعينك عبـرة وســـحـوم	8
Yedinci	Kâmil	Gıfâriyenin Sevgisi	أما لك أن تزور وأنت خـــلـو	10
Sekizinci	Vâfir	Müzeniyenin İtabı	لو بينتْ لك قبل يوم فـراقـهـا	12

Tablo 2.2

Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Dîvânında Yer Alan Bütün Şiirleri

Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'nin Dîvânında Yer Alan Bütün Şiirileri					
Kaside No	Beyit Sayısı	Aruz Bahri (Vezni)	Söyleniş Amacı	Kâfiye	Dîvândaki Sayfa Numarası
1	5	Tavîl	Yerme	أ	29
2	4	Tavîl	Mersiye (ağıt)	ب	32
3	6	Vâfir	Yerme	ب	34
4	22	Basît	Özlem	ب	36
5	8	Tavîl	Yerme	ب	44
6	4	Tavîl	Arzu, özlem	ب	47
7	7	Basît	Nasihat	ج	49
8	7	Kâmil	Hüküm verme	د	52
9	9	Vâfir	Övme	د	54
10	12	Kâmil	Kur yapma	د	57
11	7	Basît	Kur yapma	د	63
12	3	Tavîl	Övme	د	66
13	1	Tavîl	Yerme	ر	69
14	5	Tavîl	Kınama	ر	70
16	12	Vâfir	Kur yapma	ر	72
17	22	Basît	Kur yapma	ر	74
18	12	Tavîl	Mersiye (ağıt)	ر	84
19	4	Basît	Övme	ر	90
20	9	Tavîl	Mersiye (ağıt)	ع	92
21	11	Tavîl	Kınama	ع	93
22	11	Basît	Av	ق	96
23	2	Tavîl	Övme	ق	99
24	15	Recez	Alay etme	ق	100
25	2	Tavîl	Yerme	ل	102
26	5	Basît	Mersiye (ağıt)	ل	103
27	7	Tavîl	Övme	ل	107
28	4	Tavîl	Yerme	ل	109
29	2	Serî‘	Mersiye (ağıt)	ك	111

Tablo 2.2'nin Devamı

30	6	Vâfir	Kınama	ل	112
31	4	Tavîl	Yerme	ل	114
32	3	Kâmil	Mersiye (ağıt)	ل	116
33	4	Kâmil	Hiküm verme	ل	119
34	14	Kâmil	Mersiye (ağıt)	ل	122
35	6	Tavîl	Mersiye (ağıt)	ل	125
36	12	Tavîl	Mersiye (ağıt)	ن	127
37	2	Tavîl	Özlem	ي	129

3. MUHAMMED B. BEŞÎR EL-HÂRİCÎ'NİN ŞİİRLERİNİN ÜSLUPBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Ses Analiz Düzeyi

3.1.1 Dış Musiki

Bu kısımda ilgili kasideler vezin, kafiye, harfleri ve ifade ettiği anlamlar, koşutluk ve ahenkteki etkisi, tekrar ve kısımları, ahenkteki etkileri bakımından çalışma konusu yapılacak, devamında ise söz konusu kasideler içerdiği seci ‘, cinas, savti takti’, tasri‘, tenvin, reddu’s-sadr ale’l-acz sanatları ve ahenge etkileri bakımından ele alınacaktır.

Dış musikinin özelliği alanının genişliği ve sesi beyitler içerisinde birçok yolla ele almasıdır.

Tablo 3.1
Kasîdelerde Geçen Bahir Vezinleri İstatistiği

Tavil	Basît	Kâmil	Vâfir	Recez	Serî
%36	%28,1	%14,4	%11,85	%5,7	%3,6

1. Bahr-i tavîl şiirin %36’sını, basît %28,1’ni, kâmil %14.4’ünü, vâfir %11.85’ini, recez %5.7’sini, serî ise %3.6’sını kapsamaktadır.

2. Dîvânın çoğunluğu insanda infial yaratan ve kalbin ıstırap çektiği mersiye gibi konulardır. Bu yüzden şiirin dokusu uzun kasîdelerin ve çok aruz vezni içeren bahirlerin içerdiği vezinlere sahiptir. Bunu onun şiirlerinde bahr-i tavîl, basît ve kâmil vezinlerinde görülmektedir.

3. Şâirin Emevi şâiri olması dolayısıyla şiirinde Abbasi döneminde oyun ve şarkı meclisleri ile yaygın hale gelen kısa bahrilerin olmadığı görülmektedir.

4. Günümüze ulaşmayan diğer vezin şeklinde bahirler ise şâir bedevi olduğundan, yöneticilerle görüşmediğinden ve de ravisi olmadığından dağınık haldedir.

5. Şâir ihticâc döneminin fasih şâirlerindendir. Şiirleri dil kurallarında delil gösterilmektedir.

6. Şâir diğerleri gibi mukaddimeler kullanmamış, cahiliye döneminden itibaren kökleşmiş Arap kasîdesindeki geleneğe bağlı kalmamış, şiirini hedeflediği amaç doğrultusunda yazmıştır. Bu çıkış erken dönemde gerçekleşen ancak devamı gelmeyen bir gelişme olarak görülebilir. Hiçbir şâirin ister üst ister alt tabakada olsun kesinlikle çıkmayacağı Arap kasîde geleneğinden çıkan şâir fasih, Arap asıllı ve Emevidir. Şiiri delil olarak kullanılmıştır. Onun döneminde hâkim olan şiir geleneğinden nasıl çıktığı ise çalışılması gereken ancak burada yer verilmeyecek olan bir meseledir.

7. Şâirin şiirinde kadın alanı baskındır ve bu konuyu güzel işlemiştir.

8. Şâir üstün ahlak sahibidir. Şiirindeki eleştirileri incedir. Çelişik sözler veya edepsizlik bulunmaz. Hicivlerinde acımasızca ayıpları dökmez.

9. Emevi şiirinin cahiliye şiirinin fesahati ile Kur'ân ve hadislerden etkilenen akıcı üslupları birleştirdiği bilinmektedir. Çoğunlukla garip ve sesleri kulak tırmalayan lafızlardan uzak durduğu görülmektedir. Bu durum Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinin öne çıkan özelliğidir.

10. Muhammed ibn Beşir Al Harici şiirini şu altı BAHİR üzere düzenledi

Tavil, basit, vafir, Kamil, Recez ve Seri' Ancak; Medid, hazc , Raml , Munsarıh , Hafiif , Muzari' , muktazap , muctas ve Mutekarib bahirleri üzere düzenlememiştir.

3.1.1.1 Kâfiye

Seçilen sekiz şiirde görülen kâfiyeler aşağıda tespit edilmiştir.

Tablo 3.2

Kasîdelerde Geçen Kâfiyelerin[73] *Tablosu*

1. Kasîde	2. Kasîde	2. Kasîde	4. Kasîde	5. Kasîde	6. Kasîde	7. Kasîde	8. Kasîde
غد	غِفار	هموم	رجبا	عَسِرُ	المُوَدِّعِ	مُتَبَادِرٌ	يُهِيْنُهَاْ
يعهد	استتار	يريم	طربا	حَجَرُ	المتزعزعِ	الدوائر	يستكينها
معقد	تُواريِ	المحلوم	ركبا	الذِكرُ	يُضَيَّعِ	المقابر	يزينها
مبرد	فرارِ	ظلوم	احتسبا	السفرُ	مفرع	مائر	رصنيها
للحسد	بثأر	يلوم	فاجتنبا	مؤتجرُ	مذعذع	الزوافر	أمينها
المرشد	والسوا ر	مذموم	كتبا	السفرُ	المتسرع	المفاخر	لينها
تقصد	ضمار	التحكيم	اجتلبا	مزدجرُ	المرقع	الأساور	يشينها
الأغيد	الجمار	يهيم	يَجِبَا	نظر	المشيع	عاذر	فحجونها
الإثمد	والتمار		عصبا	ينتظر	وأنزع	قصائر	يعينها
الأبرد	ثار		الحصبا	النظر	المُوَدِّعِ	السرا ئر	قرونها
الأسعد			كذبا	أخر	المتزعزعِ	زائرُ	عينها
يرعد			الحسبا	وتر		قواصر	حينها
			جِقبا	أشر			بطونها
			عجبا	قصر			يمينها
			تعبا	مؤتز ر			طينها
			حسبا	الوتر			
			ذهبا	القمر			
			غِضبا	المرر			
			طلبا	ظفر			
			سببا	هدر			
			ذهبا	يقتسر			
			اصطحبا	القدر			

[73] Muhammed İbrahim Muhammed Mahmud el-Hamedani, *el-Mustalahu'n-nakdi fi kitabi'l-Umde li'bni Raşik el-Kayrevani* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2014), 188.

Yukarıda verilen kâfiye ve revi kelimelerine bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1- 1. 2. ve 3. kasîdelerde kâfiyenin harekesi ile mersiye/ağıt amacı örtüşmektedir. Birinci kasîdede kâfiyenin harekesi nefaz ve kâfiye harfi ise huruçtur. Böylelikle ağıt yakan kişinin dünyadaki süresinin dolmasıyla oradan çıktığını ifâde etmektedir. İkinci kasîdede kâfiyenin harekesi işba', kâfiye ise dammeli ر'dır. Bu ikisi arasında trajedinin ağırlığı hususunda uyumluluk vardır. Üçüncü kasîdede kâfiye harekesi mecra, kâfiye ise meksur ع'dır. Adeta şâir kaybettiği için akan gözyaşlarına bir nehir yatağı ve yağan bulut aramaktadır.

2. Revi harfinin düzenli şekilde tekrar etmesi kasîdenin ahenk bütünlüğünü korumuş, dinleyici için beyitlerde sabit duraklar sunarak metinde birbirine benzeyen, güçlü bir ahenk oluşturmuştur. Zira beyitlerin ve satırların sonunda tekrar eden birçok ses bulunmaktadır. Bu seslerin tekrarı şiir musikisinin önemli bir parçasıdır. Bu şekilde dinleyicinin tekrarını beklediği, belirli aralıklarla kulağa gelen bu tekrardan keyif aldığı bir nakarata benzer. Belirli sayıda maktaların bir düzen içinde gelmesi ise vezin diye isimlendirilmektedir.[74]

3. Kâfiye sesleri dinleyiciyi hedef alır. Metindeki ses ahengi ise bunu zirveye ulaştırır.

4. Kâfiye uyumlu bir ahenk oluşturma noktasında harekesi ile vezni ortalamıştır. Aynı şekilde nağmeler de dinleyiciyi dinlemeye teşvik etmekte ve kulak tırmalamamaktadır. Kâfiye şiire mahsus olmak konusunda vezinle ortaktır. Bir şiir vezin ve kâfiyesiz olmaz. Tabi ki bu, "şiir bir beyitten fazla, vezin ve kâfiyesi olandır." görüşünü benimseyenler içindir.[75]

5. Kâfiye ve vezin ahenkli ve vezinli bir kelimenin dış çerçevesini ele alan iki harici değerdir. Bu kelimenin içyapısıyla, harfleri ve sesleri arasındaki ve diğer lafızlarla arasındaki uyumla ilgilenmezler. Sesler kelime örgüsü içerisinde uyumlu ve insicamlı

---

[74] Enis, *Musika'ş-şir*, 244.
[75] El-Kayrevânî, *el- 'Umde fi mehasini'ş-şir ve adabihi*, 2/88.

şekilde birbirine bağlanır. Kendisini çevreleyen şartlarla ritmik bir uyum içerisindedir ve kasîdeye belirli bir güç, yücelik, zarafet ve sükûnet katar.[76]

6. kasîdenin dış musikisini ele aldığımızda, vezin ve kâfiyenin kasîdeye düzenli ahenk kattıkları ve şâirin içinden geçenleri yansıtma konusunda açık bir rol oynadıkları, kasîdenin kâfiye kelimeleri ile konu arasındaki uyuma bir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu durum Coleridgenin "yazmada asıl olan kâfiye ve veznin tüm eserde organik bir bağ oluşturmasıdır."[77]

3.1.2 İç Musiki

İç musiki incelemesinde tekrar, cinâs, secî, taktî' gibi "iç mûsikî unsurlarının şairin kasidelerine nasıl yansıdığı incelenecektir.

3.1.2.1 Tekrar

3.1.2.1.1 Ses Tekrarı

Seslerin şiddet, rehavet, lin ve izlak gibi sıfatlara veya med harfi oluşuna göre tekrarıdır. Metnin ifâde ettiği anlam ile bu seslerden hangisinin fazla olduğu arasında karşılaştırma yapılır. Her baskın olan sesin kendine göre ifâde ettiği bir anlam bulunur. Böylelikle sesle anlam arasındaki gizli ilişki görünür ve açık hale gelir, somut ve güçlü bir yöntemle belirginleşir.

Tablo 3.3

Kasîdede Ses Tekrarları İstatistiği

Kasîde No.	İstatistik	Mechûr Harfler	Mehmûs Harfler	Kalkale Harfi	Med Harfi	Nûn Harfi	Hemze Harfi	Lâm Harfi
1	Sayı	443	138	71	151	42	48	46
	Oran	75.7%	24.3%	12.2%	25.98%	7.3%	8.24%	7.90%
2	Sayı	366	91	47	99	31	53	44
	Oran	80.1%	19.9%	10.2%	21.6%	6.78%	11.59%	9.62%
Tablo 3.3'ün Devamı								
3	Sayı	310	84	48	78	23	42	31

[76] El-Kayrevânî, *el- 'Umde fi mehasini'ş-şir ve adabihi*, 2/72.
[77] Yusuf Huseyn Bakkar, *Binau'l-kaside fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadim* (Daru'l-Endelüs, 1983), 167.

	Oran	78%	21.1%	12.2%	19.7%	5.78%	10.56%	7.79%
4	Sayı	752	186	153	212	78	83	70
	Oran	80.1%	19.9%	%16,3	22.6%	8.3%	8.8%	7.45%
5	Sayı	760	193	126	177	66	78	79
	Oran	79.7%	20.2%	13.2%	18.6%	6.9%	7.4%	7.49%
6	Sayı	415	132	75	112	37	49	49
	Oran	76%	24%	14%	20%	7.8%	8.4%	8.4%
7	Sayı	353	108	50	104	27	39	37
	Oran	76.3%	23.4%	10.8%	22.5%	5.8%	8.4%	8%
8	Sayı	346	118	64	90	22	43	43
	Oran	74.5%	25.43%	13.79%	19.39%	4.74%	9.26%	9.26%
Toplamı	7542	3745	1050	634	1023	326	435	320
Oran	100%	49.56%	13.92%	8.40%	13.56%	4.32%	5.76%	4.24%
100%	**49.56%**	**13.92%**	**8.40%**	**13.56%**	**4.32%**	**5.76%**	**4.24%**	

Tablodaki istatistiklere bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Sesle anlam arasındaki gizli ilişki açık bir ilgiye dönüştüğünde ve somut şekilde görünür olduğunda ses tekrarları sembolik bir anlam ifâde etmektedir.[78]

2. Kasîdenin tümü dildeki tüm sesleri içermektedir. Bu ise kasîdeye güçlü bir ifâde ve etki özelliği katmıştır. Ayrıca bu durum şâirin dinleyiciye vermek istediklerini sunarken dilin tüm imkânlarını kullandığını göstermektedir.

3. Kasîdede 3745 kez mechur sesler tekrar etmekte, bu da yüzdelik olarak kasîdenin %49,56 ‘sına tekabül etmektedir. Bu, mechur seslerin mehmus seslerden üç kat fazla olduğu anlamına gelmektedir. Bunun nedeni hayatında önemli yeri olan, peygamberin torunlarından ve ehli beytten Zeyd, Ubeydullah bin Abdullah bin Zemaa’yı kaybetme dramı gibi kalbini yaralayan duyguları, ayrıca şâirin hayatında duygusal açıdan kilometre taşı olan memleket özlemini, gurbet hayatı ile boşadığı eşine olan özlemi arasında yaşadığı şaşkınlık ve tereddütü, Mizaniyye ve Gaffariye’ye olan sevgisini dinleyicilere duyurmaktır.

[78] Jakobson, *Kadaya eş-şiriyye*, 56.

4. Kasîdede 1050 kez mehmus sesler tekrar etmekte, bu da yüzdelik olarak %13,92'ye tekabül etmektedir. Bu sesler şâirin ruhunda gizli duyguları ve içindeki infialleri ile karışık bir duruma, şâirin yakındığı psikolojik kırgınlığa delalet etmektedir.

5. Med harfleri kasîdede 1023 kez, yüzdelik olarak ise %13.56 kez tekrar etmektedir. Med harfleri müzikal ezgilerin çeşitliliğini sağlayan sessel ve sanatsal bir işlevi yerine getirmektedir.[79] Zira med harfleri ağızdan kolay biçimde dile bir zorluk olmaksızın çıkar. Med harfleri mahreçleri en genişi olduğundan tüm harflerden daha hafifitir. Med harfleri diğer sakin harflerle kıyaslandığında işitilmesindeki belirginlikle öne çıkar. Bu harflerin sayı oranı şâirin ruh halini gösteren sessel bir uyum katmaktadır. Söz konusu tekrar sesle anlam arasındaki gizli ilişki açık bir ilgiye dönüşerek sembolik bir anlam ifâde etmiştir.[80]

6. Kalkale harflerinin sayısı 634, yüzdelik oranı ise %8.40'tır. Bu durum kasîdeye süregelen güçlü bir ahenk sağlamıştır. Kelimelerin güçleri bu harfler sayesinde ortaya çıkmış, yatay ve dikey tekrarlarla şâirin ruhunda dolaşan yaşanmış duygusal tecrübelerin etkisini yansıtmaktadır. Bu durum metinde kalkale harflerinin düzenli şekilde tekrarı ile inşa edilmiştir.

7. ن sesi kasîdede 326 kez, yüzdelik olarak %4,32 oranında tekrar etmiştir. ن mechur bir harf olarak kişinin içinde olanı açığa vurması ve karşıya geçirmesi anlamını ifâde eder. Bu ses burun, diş eti ve dişten çıkan mechur bir harftir. Bu itibarla sesbirim (phonetic unit) veya fonem (phoneme) kabul edilir. Kelimenin sessel yapısında ayrı bir görevi bulunan ن sesi Arap dilinde telaffuz esnasında en fazla değişikliğe uğrayan harflerden birisidir.[81]

8. Hemze harfi 435 kez tekrar etmiştir. Bu harf telaffuz açısından en zor mechur seslerden birisidir. Zira mahreci diyafram boşluğu olduğundan kişi telaffuzda boğulma hissi yaşar.[82] Bu da şâirin ruh durumuna işaret etmektedir.

---

79 Ebü'l-Beka Muvaffakuddin Yaiş b Ali b Yaiş el-Esedi İbn Yaîş, *Şerhu'l-muluki fi't-tasrif* (Haleb: el-Mektebetu'l-Arabiyye, ts.), 101.

80 Jakobson, *Kadaya eş-şiriyye*, 54.

81 Bişr, *İlmu'l-esvât*, 349.

82 Enis, *Musika'ş-şir*, 28.

9. ل sesi ise 320 kez tekrar etmiştir. Bu sesin tekrarı bir yönüyle metnin birbirine bağlılığını, başka bir yönüyle duygusal durumların şâirden ayrılmadığını göstermektedir.

10. Kâfiye seslerinin tekrarı kasîdenin genel havası ile uyumludur. Zira şâirin sert, yumuşak, kuvvetli ve zayıf tüm seslerini aksettirmektedir.

3.1.2.1.2 Harf Tekrarı

Metindeki atıf, cer, şart, istisna, mastar, nasb gibi harflerin tekrarıdır. Bunların her biri metnin bağlamına müzikal açıdan bir tını ve şekil ve ses açısından bir benzerlik kazandırır.[83] Bu tekrar kulakla duyulabilmesinin dışında sağlam bir gözle bile anlaşılır.[84]

Tablo 3.4

Kasîdelerde Harf Tekrarı İstatistiği

Kasîde No	Atıf	Harfi cer	Cezm	Tahkik	Zamirler	İstifham	Şart	Nehy	Hasr	Tasri'	Nasb	Teşbih
1	17	11		2	27	1	1	2	2	5		
2	5	3		3	22		5				4	2
3	7	7	3		13	2		2			2	6
4	23	13		4	36	4	3			6		
5	17	17	4		41	5	5		2		4	
6	22	14		2	40		1	2		4		1
7	9	9	4		23		5			2		
8	12	11	4		24			7				

Tabloya bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Mânâ harflerinin tekrarı geniş bir yelpazede çeşitlilik arz etmektedir. Bu da şâirin yaşadığı duygusal tecrübeyi oluşturan en önemli özelliklerdendir. Böylelikle şiir söyleminde bağlamsal delaletin tayini için cümlenin bileşenleri arasındaki bağlantı ve uyum şeklinde iki önemli görev yerine getirilmiş olur.[85] Tekrar metnin bağlamına,

---

[83] Nora Muhammed el-Beşri, *Cemaliyyetu't-tekrar fi şi'ri Abdulkerim el-Kermi-dirase üslubiyye*, ts., 30.

[84] İzzeddin Ali es-Seyyid, *et-Tekriru beyne'l-musir ve't-tesir* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, ts.), 45.

[85] El-Beşri, *Cemaliyyetu't-tekrar fi şi'ri Abdulkerim el-Kermi-dirase üslubiyye*, 30.

dinlemenin yanında düzgün bir bakış açısıyla bakıldığında anlaşılabilen şekli bir benzerlik ve müzikal bir tını verir.[86]

2. Kasîdelerde tasri' harfinin tekrarı metinde sessel bir denge meydana getirmiştir. Zira son ve baş kısımlarda tekrar eden harf sesleri dengeli, birbirine koşut müzikal birimler şeklinde sunulduğunda dinleyici kasîdeyi takip ederken sürprizle karşılaşmaz. Öyle ki bu durum kâfiye sonunda tekrar eden harflerin meydana getirdiği ahenkli, estetik ve manevi anlamlara odaklanmaya sevk eder.[87]

3. Kasîdelerde şâirin dinleyici için birçok derin anlam yüklediği zamirlerin tekrarı, metinde bağlantı ve uyum işlevi görmektedir. Zamir tekrarı metnin parçaları arasında bağ kurarak kasîdelerin edebî değerini göstermektedir. Zira zamir olmadan metnin inşası mümkün değildir. Metinde zamirlerin iç içe geçmesi ise udul (kural dışı kullanım) çeşitlerinden birisi sayılmakta ve kasîdelerin edebî yönünü güçlendirmektedir.

3.1.2.1.3 Kelime Tekrarı

Kelime, sese elçilik eden ve yazarın mesajını alıcıya ulaştırabilmesi için gerekli olan yegâne kaynaktır. Kasîde içerisine yatay ve dikey olarak dağınık haldeki kelimelerin sesleri, yapı ve etki açısından birbirine bağlıdır. Kelime tekrarının ise anlam ifâde etme amacı vardır. Şâir kelime tekrarı aracılığıyla anlam çağrışımları yapar. Metinde her kelimenin ifâde ettiği bir anlam bulunur. Bir kelimenin tekrar edilmesi ise o kelimeyi çalışmaya değer kılar.

Tablo 3.5

Kasîdedeki Kelime Tekrarları

Kasîde No	İsim	Tekrar Sayısı	Mazi Fiil	Muzari Fiil	Emir Fiil
1	زيد	6	16	11	3
2	ذي الفرش	3	11	15	2
3	زينب	2	10	7	1

[86] Ali es-Seyyid, *et-Tekriru beyne'l-musir ve't-tesir*, 52.
[87] Halid el-Bedayine, *et-Tekraru fi şiri'l-Abbasi el-evvel* 2006, 52.

4	سعدى	2	40	13	2
5	عهد، جن دمي، ظفر، قدر	2	18	23	ـــ
6	زينب	2	19	13	ـــــ
7			11	12	
8			10	9	1

Tabloya bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Mazi fiilin tekrarı meydana gelen olayların şâirdeki derin hisleri göstermektedir. Söz konusu durum birinci kasîdede "عمت، فارق، شقَّ، بكت، نعى، زالت، تقلبت" fiillerinin tekrarında, ikinci kasîdede كانـــوا، ذُعْذعت، تبينتُ، تبادرتْ، ظلت، سلمتم fiillerinin tekrarında görülmektedir. Zeyd'in ölüm felaketi tüm insanları etkilemiş, cömert ve yumuşak huylu Zeyd dünyadan göçmüş, sağ el sol eli geride bırakmış, cepleri delinen dul kadınlar ağlamış, insanlar yas tutmuşlar, adeta kıyamet kopmuştur. Kasîdede anlatılan bu atmosfer şâirin yaşadığı üzüntü ve tasa dolu durumu ifâde etmektedir.

2. Dördüncü kasîdede mazi fiil olarak دلُّها، مالت، أطلت، طـرفت، نـظـرت، ألـفيت، أبـقـت، بـانـت، ظـــــفرت، تلاقينا، كـــــــان" fiillerinin tekrar ettiği ve şâirin kalbin sevgisinin kökleştiğini gösteren ardışık bir ahenk kattığı görülmektedir.

3. Kasîdede "تزور، تُعِيرك، فـــــتعطيك، تسهو، تـــُواريِ، فينجيك، فتبوءَ، نلقكم" muzari fiillerinin tekrarı şâirin kalbinin Gaffariye'ye olan bağını göstermektedir. Ayrıca " برحتْ، تَبَيَّنَ، ذكرا، قلتِ، عرفتْ، زعم، زعـمـتِ، كـذبتم، فسقى " mazi fiillerin tekrarı ise bu bağın kökleştiğini ifâde etmektedir. Fiillerin zaman aralığına delaleti diğer kalıplardan daha büyüktür. Bu ise şâirin kelimeleri daha etkili kullanmasını, içindeki burukluğu, psikolojik durumunu ve Gaffariye'ye karşı duruşunu daha iyi ifâde etmesini sağlamıştır.

4. Emir fiilinin tekrarı istek amacı taşır. Ölüm hadisesi, şâiri gözlerinden bu olaya bizzat ortak olmalarını istemeye sevketmiş, gözyaşı akıtıp ağlayarak ehli beytinin yükünü hafifletmeyi istemiştir.

5. Fiillerin tekrarı diğer kalıplardan daha fazla zaman aralığını ifâde eder. Yenilenme, meydana gelme, gerçekleşme ve istek gibi fiilin içerdiği anlamlara delalet eder. Böylece şâire hâkim olan manevi anları yansıtan düzenli bir ahenk meydana getirir. Bu ahenk üç zaman arasındaki tekrarlar sonucu oluşup fikir anlam biçimi oluşturma

konusunda daha etkilidir. Metindeki fiiller şâirin manevi havasını, eşini terk etmeye karşı duyduğu üzüntüyü yansıtır. Muzari fiilin tekrarı kasîdede yer alan ayrılık, şâire egemen olan üzüntünün sürekliliği gibi olayların sabitliğini yansıtırken, mazi fiilin tekrarı ise içinde bulunduğu durumun şâirdeki derinliğini yansıtmaktadır.

6. İç musikiyi oluştururken harf, kelime, cümle, kalıp insicamı gibi önemli unsurlar görmezden gelinemez. Şâirin harf ve lafız seçimi, metin ahengini sağlamak için hayal ve betimleme yaratıcılığı iç musikiye dahildir. Metin içi ahengi oluşturmak için iç ve dış musikinin birlikte önemli rolleri bulunmaktadır.

3.1.2.1.4 Lafız Tekrarı

Bu tekrar, üslupbilim çalışmalarında izlemeye dayanan ve anlam çıktılarının istatistiğinin tutulduğu türdür. Şâirin bir şahsın ismi gibi metnin odağı haline getirmek maksadıyla belirli bir lafzı kullanmasıdır.

- أَعَيْنَيْ جـوداً بالدموع وأسعدا بني رحم ما كان زيد يُهيْنـها
- ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــها
- وما كنتَ تلقى وجـه زيـــد ببـلـدة من الأرض إلا وجه زيدِ يزينـــها
- وأنـى لـنـا أمـثـالُ زيـــــدِ وجده مبلغ آيـــــات الـهـدى وأمـينـها
- سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حفرة مقيم على زيــدٍ ثراها وطينها

- *"Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir."*
- "*Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

- "*Zeyd'in yüzünü gören her şehiri, Zeyd'in yüzü aydınlatır ve süsler*."

- *"Nerede o Zeyd ve dedesinin benzeri insanlar. Onlar ki hidayet ayetlerini bize ulaştıran ve koruyanlardır*."

- "*Allah bu Zeyd'in içinde bulunduğu bu mezara rahmet yağmurlarını yağdırsın*."

Burada altı kere tekrarlanan zeyd kelimesi kasidede temel kelimedir. Devam eder ve şöyle der:

- لعمري لقد أمسى قِرى الضَّيفِ عاتما بذي الفرش لما غيبتك المـقـابـر
- وتحزنكِ ليلات طـــــوالٌ وقد مضـت بذي الفرش ليلات تـــسرُ قـصـائر
- إذا ما اِبنُ زادِ الرَكبِ لَم يُمسِ لَيلَةً قِـفـا صَـفَـرٍ لَم يَـقـرَبِ الفَرشَ زائِرُ

- "*Ömrüme yemin olsun ki misafirlerine iyi davranan ve onlara yataklar açan kişi gece yarısı seni kabirler kaybedince gitti.*"

- "*Şayet Zâd'ın oğlu bu gece uyumadıysa sizde uyumayın ve kimsenin uyumasına izin vermeyin.*

Ve diyor ki:

Zil farş (ذي الفرش) lafzı üç defa tekrarlandı ve o ölen kişinin yaşadığı yerin adıdır. Bu lafız kasidenin temel kelimesidir.

- ألا أيها النـــــاعي ابـن زيـنـب غـدوة نعيتَ الندى دارت علـيك الـدوائر
- أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا شـبيه ابن أم المؤمنين المُــوَدِّعِ
- فإن أخلاء ابن زينب أصـبحـــــوا شتات النوى من مصعد ومـــفرع

- "Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir."

- "*Zeyneb'in oğlunun dostları dağılmışlardır. Onlardan kimisi yukarı çıkarken kimisi de aşağı inmektedir*."

- "Ey dün sabah Zeyneb'in oğluna ağıt yakan kişi sen cömertliğe ağıt yaksın başın dertten kurtulmasın."

Mü'minlerin Annesi" kelimesinin lakap olarak tekrarı ve açık adı "Zeyneb", şairin mersiyenin sıradan bir insan değil, daha çok Müminlerin Annesinin oğlu olduğunu dinleyiciye bildirmek istediğini gösterir. Ve şerefli Araplardan Zad al-Rukab'ın oğludur.

Ve diyor ki:

- أبـلـغـا أم ســـــــعد أن غـــائبهـا أعـــيا على شفعاء الناس فاجتـنـبـا
- وما انقضى الهم من سعدى وما علقت مني الحبائل حتى رُمتَهَا حِـــــقبـا

- "*Sada'nın hüznü daha bitmemiş ve ipler daha çözülmemişken, O'na bir zaman bağlandım*."

- "*Ümmüsaad'a söyleyin her ne kadar insanlar aramızı düzetmeye çalışmış ve başarılı olmamış olsa da*

lafızlarını tekrarlaması isim sahibi kişinin halen (سعدى) ve sudâ (أم سعد) Şairin ümü sad .şairin kalbinde olduğunu gösterir. Ve o lafız kasidede temel kelimedir

3.1.2.2 Cinas

Birinci kasîdede (جـوداً يجـود، الـنـدى نـداهـا، غدت غدوة، أعان يعـينـهـا، آب آبت، يفقه فقهت، سقى) kelimeleri, ikinci kasîdede (الناعي نعيتَ، سقيا، بطاحيَّ بطحاء، جـيبـهـا قرونـهـا، حـــان حينهـا

kelimeleri arasında, üçüncü (نادوا ينادون، المفاخر فاخرتِ، يزينُ زان، تعوليه عويله يعذرك عاذر رجب، رجبا،) kasîdede (يسعى، سعى، مسعى، ذُعْذعت، مذعذع) kelimeleri, dördüncü kasîdede (مقالتكم، الحصى، الحصبا، وهيجني، هيجته، يهيج، نَجِيَّ، نَجِيَّ، أجلبْ، اجتلبا، شفاعتكم تركت، أتركها، تعجبني، عجبا، يحسب، حسباً، حسبا، غابا، ذهبا، أرضيتُها، رضيا، غضبت، تذكرين يذكر،) kelimeleri, beşinci kasîdede (غِضبا، طلبتُ، طلبا، أسبابها، سببا kelimeleri, altıncı (ينتظر نظرت نظر النظر، جنية جن، ظفرت طفر، تقضيك أقضي يقضي، قدرا القدر خيالها خيالها، ظلمته، ظلوم، تُحَكِمُكِ، التحكيم، صححت، مصحح، حليم، بحلمه، المحب،) kasîdede فراقها، التفرق، بهائم، هائم، حواسد، kelimeleri, yedinci kasîdede (الحبيب، حليم، تبخلين، بخلت للحسد، سلافة، مشمولةٍ، مقلة، رحيلها، فمحلها، دارها) kelimeleri, sekizinci kasîdede ise دفاع، الدفاع، طالباً، مطلوب، بثأري، لثأري، زعم، زعمتِ، يومي، يومك، حُرما، الحرام) kelimeleri arasında tekrar eden cinas bulunmaktadır.

3.1.2.3 Seci ‘

Kasîdedeki kelimelerde tekrar eden kâfiye ve ona birçok beyitte eşlik eden tasri’ sonucu cezbedici bir ahenk oluşturan ses tekrarları meydana gelmiş, bu da dinleyiciye şâirin yaşadığı psikolojik durumu yaşamasını sağlamıştır. Birinci kasîdede (يُهيْنها، يستكينها، يزينها، رصنيها، أمينها لينها، يشينها، فحجونها، يعينها، قرونها، عينها حينها، وبطونها، مُتَبَادِرٌ، الدوائر، المقابر، مائر، الزوافر،), ikinci kasîdede (يمينها، وطينها، جوداً، أسعدا المُوَدِّعِ،) üçüncü kasîdede (المفاخر، الأساور، عاذر، قصائر، السرائر، زائرُ، وقواصر المتزعزعِ، يُضَيَّعِ، مفرع، مذعذع، المتسرع، المرقع، المشيع، وأذرع), dördüncü kasîdede رجبا، طربا، ركبا، واحتسبا، فاجتنبا كتبا، اجتلبا، يَجِبَا، عصبا، الحصبا، كذبا،) الحسبا، جِقبا، عجبا، تعبا، حسبا، ذهبا، غِضبا، طلبا، سببا، ذهبا، عبرة، altıncı kasîdede (عهد، قدر، السفر، ظفر، دمي، جن) beşinci kasîdede (اصطحبا سحوم، زفرة، وهموم، يريم، المحلوم، ذنبه، ظلمته، ظلوم، يلوم، مذموم، التحكيم، يهيم، قديم، مقيم، غد، يعهد، معقد، مبرد، للحسد،), yedinci kasîdede (كريم، جنيت، صححت، سقيم، حليم، أليم kelimeleri arasındaki tam seci‘ şâirin (المرشد، تقصد، الأغيد، الإثمد، الأبرد، الأسعد، يرعد coşku durumunu, nakıs seci‘ ise onun hayal kırıklığını ve elemini ifâde etmektedir. Tüm bunlar şâirin duygu durumuna bağlı olarak değişmektedir.

Sekizinci kasîdede (غِفار، استتار، تُواريِ، فرارِ، بثارِ، والسوار، ضمار، الجمار، التمار،) kelimeleri arasındaki seci ‘, metinde cezbedici bir ahenk oluşturan (ثار، بعار، السواري

ses tekrarları meydana getirmiş, bu da dinleyiciye şâirin yaşadığı psikolojik durumu yaşamasını sağlamıştır.

3.1.2.4 Takti ‘

Veznin aruz ölçüsüne göre duraklara ayrıldığına ve kasîdede bahri tavîl vezninde gelen takti‘ye örnekler şunlardır: (عمت، اختصت، غدت، بكت، قل، يعلو، آبت، فقهت، زالـت، تقلـبت، فارقت) Bu ifâdelerde dil duraksamakta ve ses sistemi dinlenmektedir. Aynı şekilde mısra sonları, beyitleri oluşturan cümleler, revi sesi olan ن harfi metindeki müzikal ahengi yoğun hale getirir. Bu ise şâirin kendi trajedisini anlatmakta ısrarcı olduğunu, bir an konuşmayı bıraksa bile bir nefes alıp devam etme imkânı sağlayan bu durakları kullanarak anlatımını sürdürmektedir.

3.1.2.5 Tasri‘

Şâir şu sözünde tasri‘yapmıştır:

- لئن أقمتُ بحيث الفيض فـي رجـب [88] حـــــتى أهل به مـن قـابلٍ رجـبـا

➢ “*Şayet Recep ayı gelince burada kalsaydım gelecek yıl Recep gelene kadar beklerdim*.”

Bu beyitteki tasri‘şâirin memleketinden uzakta olan bu diyarda kalmaya tahammülünün nasıl zor geldiğini dinleyiciye aksettirmek içindir.

- باتت لعينك عبـرة وســـحوم[89] وثوت بقلبك زفرة وهمـوم

➢ “*Gözlerinde yaşlar kalmıştır. Kalbinde dertler ve acılar yer bulmuştur*.

- ولقد أراكِ غداة بنتِ وعــهدكم في الوصل لا حرج ولا مذموم

[88] Feyd, Basra bir yer adıdır. El-Hamevi, *Mucemu’l-büldan*, 4/285, (ed-Divan’dan naklen)
[89] Sağanak yağmur.

- "*Bu sabah görülmüşsün. Seninle buluşma sözü zor ve ayıp değildir*."

Şâir bu beyitteki tasri'dinleyiciye şikayetini duyurmak için kullanmıştır. Altıncı beyitte ise kendi psikolojik durumunu yansıtan, eşinin hayali ile konuştuğu sahneleri dinleyiciye yansıtmak için kullanmıştır. Böylece durumunu tüm yönleriyle ifâde eden zengin bir müzikal ahenk meydana getirmiştir.

- كـذبتم ما السلام بـقـول زور ولا اليوم الحـــــــرام بـيوم ثـار

- "*Yalan söylediniz. Zira barış yalan sözlerle olmaz. Ayrıca haram aylar intikam günü olmaz*."

Şâir burada Gaffariye'nin ele geçirilmesinin Mescid-i Haram'da kalmalarını ve şiir söylemesini yasaklayanlara cevap olduğunu ifâde ettiği manzarayı yansıtmaktadır. Bu sayede sahneyi tüm yönleriyle ifâde eden zengin bir müzikal ahenk sunmuştur.

3.1.2.6 Tenvin

Birinci kasîdede " رحـم، زيد، عبـرة، نكبة، زيـــد، بلـدة، زيد، مـصـيبة، قُصيًا، زيـــــد، غدوة، عكاظ، أرملةٍ، شعـــــث، آية، شمـالا، رحمة، حـفـرة، زيـــــدٍ" örneklerinde tenvinin birden fazla kullanış amacı bulunmaktadır. Üzerine ağıt yakılan زيد lafzının tenvinli şekilde tekrarı Zeyd'in ölüm felaketinin tazim, tefhim, mübalağa, tamim, şuyû ve tehvil anlamlarını ifâde ettiğinden dolayıdır. Bu olay Ukaz halkını ve kadınlarını ağlatan, ölene rahmet, mağfiretle dua edilmesini gerektiren bir felakettir.

İkinci kasîdede فيها (جـمانٌ، غدوة، عاتما، صـفيح، خوار، والـدًا، ليلات، طـــوالٌ، ليلات، ربٌ، رحـــــمة، ليلةً، صفرٍ، صـــوادق) kelimelerindeki tenvinin birden fazla kullanış amacı bulunmaktadır. Üzerine ağıt yakılan زيد lafzının tenvinli şekilde tekrarı Zeyd'in ölüm felaketinin tazim, tefhim, mübalağa, tamim, şuyû ve tehvil anlamlarını ifâde ettiğinden dolayıdır. İç musikiyi oluştururken harf, kelime, cümle, kalıp insicamı gibi önemli unsurlar görmezden gelinemez. Şâirin harf ve lafız seçimi, metin ahengini sağlamak için hayal ve betimleme yaratıcılığı iç musikiye dahildir. Metin içi ahengi oluşturmak için iç ve dış musikinin birlikte önemli rolleri bulunmaktadır.

Üçüncü kasîdede " أريب، جدير، مصعد، كحيٍ، دهــرٍ، بمكحولة، طبـــاب، هـالك، مستودع، حـــفرة، صدق، أكف " kelimelerinde tenvinin şâirin psikolojik durumunu izah eden birçok geliş amacı bulunmaktadır.

Dördüncü kasîdede " قِـدْمًا، سحرٌ، عبدٌ، نـظـرةً، أحـد، شـجًـى، قـادحة، جنـية، جــن، بـقـوس، ورقــاء، بــرد، خود، مـبـتـلة، ريا، طــول، فـعــمــات، رسولٌ، وجـــــدٍ، قدراً، نافلة" kelimelerinde tenvinin gelişi şâirin şikayetçi olduğu ayrılık korkusu ve sevda acısını tazim, tefhim, mübalağa, tamim, şüyu anlamları vardır.

Beşinci kasîdede ise " رجـب، قـابـلٍ، وَرَّادٌ، نـخلةٍ، ربيعة، غانية، يوماً، شفيع، حسباً، حب، قديم، بـمـنـزلة،ُسـجِـحةً" kelimelerindeki tenvin şiirin ahengini zirveye ulaştıran müzikal ahenk sağlamakta ve şâirin isteğine delalet etmektedir.

Altıncı kasîdede "عبـرة، زفرة، طيــف، حرج، علقٌ" kelimelerinde tenvinin gelişinin birden çok anlamı bulunmaktadır.

Yedinci kasîdede "حـواسـد، مظنة، خود، عشـية، بـهـائم، علقٍ، هـائم، بـواضـح، صلت، أسود، قمر، موسومة سلافة، أبدا "kelimelerinde tenvinin tekrarı şâirin psikolojik durumunu izah eden birçok amacı bulunmaktadır.

Sekizinci kasîdede ise "خـــلـو، دفـاع، طالباً، بدم، مطلـــــوب، ســقيا، برهن، زور، حُـــرمـا، بجرم" kelimelerinde tenvinin gelişi şâirin şikâyetçi olduğu ayrılık korkusu ve sevda acısını tazim, tefhim, mübalağa, tamim, şüyu anlamları vardır.

3.1.2.7 Reddü'l-acüz ale's-sadr

Hatîb el-Kazvinî bu terimle ilgili "iki lafızdan birisinin beyit sonunda diğeri ise birinci mısranın başında, ortasında, sonunda veya ikinci mısranın başında olmasıdır.[90] Şâir bu tekniği şu beyitte kullanmıştır:

- وكانـــوا كحيٍ قبلهم ذُعْذعت بهم نوائب من أيـــام دهــرٍ مذعذع

[90] Muhammed Ahmed Kasım- Muhyiddin Deyb, *Ulumu'l-belaga-bedi beyan meani* (Lübnan: Muessesetu'l-hadise, 2003), 122.

- "*Onlar zamanın musibetleri kendilerini sarmadan ve dağıtmadan önce tek bir kabile gibiydiler*."

ذُعْذعت ve مذعذع kelimeleri şâirin beytin sonunu başa döndürdüğünü göstermektedir. Zira şâir sarsıntı ve düzensiz güçlü hareket anlamına gelen iki kelime kullanarak cenaze günü ile ilgili kendi durumunu yansıtan iç ahenk meydana getirmiştir.

- هــل تذكرين كما لم أنس عهدَكمُ وقـــــــــــد يدوم لعهدِ الخُلةِ الـذِكرُ

- *Sana verdiğim sözü unutmadığım gibi sen de hatırlıyor musun? Hâlbuki anılar ölene kadar kalıcıdır.*

Şâir kâfiye kelimesi olan نظر ifâdesinin beytin başında getirmiş, sonunda ise aynı anlam ve yapıda olan نظرت ifâdesini getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- أنى بآية وجـــدٍ قد ظـــــفرت به مني ولم يكُ في وجـــــــــدي بكم ظـفر

- *Ben gayret göstererek onu kazandım. Benim sana karşı göstereceğim gayret bana zafer getirmez.*

Şâir kâfiye kelimesi olan ظـفر ifâdesinin beytin başında getirmiş, sonunda ise aynı anlam ve yapıda olan ظـــــفرت ifâdesini getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- قتيل يـــــــــوم تلاقينا وأن دمـــي عنـهـا وعـمـن أجـارت مـن دمـــي هـــدر

- "*Bugün öldürülen kişinin ahı bizi bulacaktır. Benim kanım onu ve onun koruduklarına feda olsun*."

Şâir هدر kelimesi ile kullanılan دمي ifâdesini, beytin başında ve sonunda getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- إذا كـــــــان ذا قـدراً يعـطـيك نافـلة منـــا ويعجزنا مـــــا أنـصـف الـــقـدر

- *Şayet bu kişi değerli birisi ise benden sana bir şey verecektir. Kaderin takdir ettiği de bizi engelleyecektir.*

Şâir kâfiye kelimesi olan القدر ifâdesinin beytin başında getirmiş, sonunda ise aynı anlam ve yapıda olan قدرا ifâdesini getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- أجعلت ذنبـــك ذنبه وظلـــمتـه عند التـــحاكم والمدل ظـلـوم

- "*Sen kendi suçunu onun suçu gibi gösterip mahkeme zamanında ona zulüm mü ettin? Bilmedin mi zillete düşen hep zalimdir*."

Şâir kâfiye kelimesi olan ظلوم ifâdesinin beytin başında getirmiş, sonunda ise aynı anlam ve yapıda olan ظلمته ifâdesini getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- أضحت تُحَكِمُكِ التَّجـارب والنُّـهى عنه، ويكفـــله بك الـتـحـكيم

- *Ona karşı seni yönlendiren aklın ve tecrübelerin oldu. Hakemlik de senin vazifen oldu.*

Şâir kâfiye kelimesi olan التحكيم ifâdesinin beytin başında getirmiş, sonunda ise aynı anlam ve yapıda olan بحلمه ifâdesini getirerek reddü'l-acüz ale's-sadr yapmıştır.

- موسومة بالحسن ذات حـواسـد إن الجمال مظنة لـلـحـسـد

- *O, güzellikle süslenmiş ve haset edilmiştir. Zira güzellik haset edilir.*

Bu beyitte "حواسد وللحسد" kelimeleri ile reddü'l-acüz ale's-sadr yapılarak iç ahenk oluşturulmuştur.

3.2 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Sözdizimsel Analiz Düzeyi

3.2.1 İhbarî Cümleler

İhbarî cümleler isim cümlesi ve fiil cümlesi başlıkları altında incelenecektir.

İsim Cümlesi

İsim Cümlesine Örnekler

Başına Nâsih Gelmiş İsim Cümlesi

- أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا

➢ *"Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir."*

"ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا" ifâdesi "كان" fiiliyle neshedilmiş bir isim cümlesidir ve "رحم" fiilinin sıfatıdır. Fiil cümlesinin fiili bir muzârî fiil olan "يهينها" fiilidir.

Tablo 3.6

Kasidelerde geçen isim cümlelerinin istatistiği

Kasîde	İsim cümlesi
Birinci Kasîde	12
İkinci Kasîde	9
Üçüncü Kasîde	7
Dördüncü Kasîde	20
Beşinci Kasîde	16
Altıncı Kasîde	12
Yedinci Kasîde	8
Sekizinci Kasîde	7
Tablo 3.6'nın Devamı	
Toplam	91

İsim cümlelerine örnekler

- **Mensuh isim cümlesi**

- أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا

(ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا)Bu cümle mensuh cümledir sebebi(كان) dir. bu cümle'(رحم) a nâttır, haber cümlesi ise (يُهيْنا) dır

- ولا زيدَ، إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــهـا

(ولا زيدَ)bu cümle mensuh isim cümlesidir sebebi .(لا النافية للجنس) ve cümlenin haberi vucuben mahzuftur. Ve takdir.(ولا زيد موجود)

- وكان حليفيه السمـاحة والـنـــــدى فقد فارق الدنيا نـــــداها ولـينـهـا

(وكان حليفيه السمـاحة والـنـــــدى)cümlesi (كان) ile mensuh isim cümlesidir. Kanenin ismi muahhar (السماحة)haberi ise mukaddemdir(حليفيه). Müfred haber (ي) ile mansuptur.

- ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحـت خواشعَ أعـــــلام الفـــلاة وعينـهـا

(أصبحـت خواشعَ أعـــــلام الفـــلاة وعينـهـا) bu cümle (أصبح) ile mensuh isim cümlesidir. Öznesi gizlidir ve haberi tekildir(خواشع).

- **İsim cümlesi: mübteda munfasıl zamir ve haber isim cümlesi**

- وأرملةٍ تبكي وقد شُـق جـيبـــهـا عليه فآبت وهي شعـــــث قرونـهـا

(وهي شعـــــث قرونــه)bu cümlenin mübtedası munfasıl zamir, (هي) ve haber cümlesi (شعـــــث قرونــهـا)

- **İsim cümlesi: mübtesası nekra ve haberi fiil cümlesi**

- وما كنتَ تلقى وجـه زيـــــد بـبـلـدة من الأرض إلا وجه زيدِ يزينـــــهـا

(وجه زيدِ يزينـــــهـا)isim cümlesi mübteda nekra (وجـه زيـــــد) haber fiil cümlesi(يزينها)

- **İsim cümlesi: mübtedası muahher haberi müfred**

- سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حفرة مقيم على زيـــــدٍ ثراها وطينـها

(مقيم على زيـــــدٍ ثراها وطينـها) isim cümlesidir’(حفرة) a Nât eder. Mübtedası muahhardır(ثراها). Haber müfred mukkademdir(مقيم).

- **İsim cümlesi: mübtedası muahhar ve haberi şibh cümle**

- نعـــــاه النـــاعي فظلنـا كـأننـا نرى الأرض فيها آية حـــان حينها

(فيها آية حـــان حينها)mübbteda muahher (آية) haber şibh cümle(فيها)

- **İsim cümlesi: mübedası mahzuf ve haberi müfred**

- وأنـى لـنـا أمـثـالُ زيـــــدِ وجده مبلغ آيـــــات الـهـدى وأمـينـها

(مبلغ آيـــــات الـهـدى وأمـينـها)mübtedası mahzuf isim cümlesidir, takdiri (هو) ve haber müfreddir (مبلغ).

Fiil Cümlesi

Çalışmada dil bilginlerinin yapmış oldukları cümlenin taksimleri içerisinden klasik dönemde yapılan ve genel ve isim-fiil şeklinde olan ikili taksim kullanılmıştır. Ayrıca şart cümlelerine klasik taksim çerçevesinde değinilecektir.

Tablo 3.7

Kasîdelerde Geçen Fiillerin İstatistiği

Kasîde	Mazi Fiil	Muzari Fiil	Emir
Birinci Kasîde	16	11	3
İkinci Kasîde	11	15	2
Üçüncü Kasîde	10	7	1
Dördüncü Kasîde	40	13	1
Beşinci Kasîde	18	23	1
Altıncı Kasîde	10	9	1
Yedinci Kasîde	19	13	1

Sekizinci Kasîde	11	12	1
Toplam	249		

Fiil cümlelerine örnekler

- **Fiili lazım mazi fiil cümlesi**

- وتحزنكِ ليلات طـــوالٌ وقد مضـت بذي الفرش ليلات تـــسرُ قصـائر

(ليلات) fail: (مضت) fiil (مضـت بذي الفرش ليلات تـــسرُ قصـائر)

- **Fiili Muta'adi mazi**

- وقد عـــــــلم الأقوام أن بـنـاته صـــــوادق إذ يند بـنـه وقـواصـر

(أن بـنـاته صـــــوادق) fail (الأقوام) Muta'adi iki mefule fiili (علمiki mefulün iki cümle bu, yerini doldurur

- **Fiili muzari lazım fiil cümlesi**

- فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــــثله تسمو إليه الـمـفـاخـر

(المفاخر) fail: تسمو fiil(تسمو إليه الـمـفـاخـر)

- **Fiili muzari muta'adi fiil cümlesi**

- فإن تعـــــوليه تشـفِ يومَ عـــويلـه غليلك أو يعذرك بالـــــنـوح عـاذر

(الهاء) meful zamir mutasıl: (ياء المخاطبة)، fail: (تعول)، fiil(تعـــــوليه)

(غليلك) meful: (ياء المخاطبة)، fail: (تشف)، fiil(تشـفي يومَ عـــويلـه غليلك)

(يعذرك بالـــــنـوح عـاذر) fiil: (يعذر), fail muahhar: (عاذر), mukaddem meful: zamir mutasıl (الكاف)

- **Fiili emir lazım fiil cümlesi**

- فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــــثله تسمو إليه الـمـفـاخـر

فقومي) fiil: (قومي)،fail : (ياء المخاطبة)

- **Fiili muta'adi emir fiil cümlesi**

(اضربي عينيك) fiil: (اضربي), fail: (ياء المخاطبة), meful: (عينيك)

Çalışmamızda ele aldığımız şiirlerdeki cümlelerin istatistiğinden hareketle şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Fiil cümlesi ise olmuş veya olacak bir şeyin istimrarını ifâde etmek için vazedilmiştir. Bazen hitap makamında bu nama düşünülmeyebilir.[91]

2- Tüm şiirlerde fiil cümlelerin isim cümlelerinden fazla olması, şâirin değişen bir psikolojik durum yaşadığını düşündürmektedir. Şiirlerdeki amaçları ağıt, akrabalık ve vatan özlemi ve ayrıca evinden ayrılan eşini anmak arasındadır.

3- Fiil cümleleri, şâirin duygu durumunu, şâirin geçmişini, bugünü ve bilinmeyen geleceğini ifâde etmektedir.

4- isim cümlesi, şiirlerdeki fiil cümlelerin üçte biri kadardır. Bu da şâirin bir dereceye kadar istikrarlı olduğunu göstermektedir. Zira isim cümlesi müsnedün ileyhinin sübutunu ifâde etmek için vazedilmiştir. Bu nedenle haber isim olursa karineler yardımıyla cümleden kastedilen sübuttur. Ancak haber muzari fiil olursa cümleden tecdidi bir istimrar kastedilir.[92]

3.2.2 İnşaî Cümleler

3.2.2.1 Soru Cümleleri

Bu üslup soru soranın, bir şeyi ayrıntılı olarak elde etmek veya tasdik etmek için kullandığı bir yöntemdir. Bu manayı ifâde eden الهمزة، وأم، هل، ما، من، أي، كم، كيف، أين، أنى، متى، أيان gibi bazı kelimler vardır. "Bu üslup üç çeşittir: Biri şeyin tasavvurunun talebi, ikincisi bir şeyin doğrulanmasının talebi, üçüncüsü ise bir şeyin gerçek

[91] Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161.
[92] Es-Semerrai, *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*, 161.

olduğunu ispat veya reddetmek için yapılan taleptir. Ayrıca ispat ve nefyin zatlarla alakalı olmayıp sıfatlara yönlendiğini bilmekteyiz. Bunların yanı sıra istifham üslubu teaacüb, tevbih ve inkâr gibi bazı amaçlar için kullanılmaktadır.[93]

Bilindiği gibi istifham talep için kullanılır. Talep ise kişiyi ilgilendiren konulardır. Bu nedenle istifham edatları Arap dilinde hep cümlenin başında kullanılır.

- وأنـى لـنـا أمـثـالُ زيـــــــدِ وجده مبلغ آيـــــــات الـهـدى وأمـينـهـا

➢ "*Nerede o Zeyd ve dedesinin benzeri insanlar. Onlar ki hidayet ayetlerini bize ulaştıran ve koruyanlardır*."

- فكيف ســلمتم لم تموتوا وعــهدكم بــه وهــو يذري عن أكف وأذرع

➢ "*O, elleri ve dirsekleri kılıcıyla kesip atarken, ona vermiş olduğunuz bir söz devam varken, ölmeden onu nasıl teslim ettiniz*."

- أجعلت ذنبـــك ذنبه وظلـمـتـه عند التحاكم والمـدل ظـلـوم

➢ "*Sen kendi suçunu onun suçu gibi gösterip mahkeme zamanında ona zulüm mü ettin? Bilmedin mi zillete düşen hep zalimdir*."

- ماذا إذا برزت غداة رحيلـهـا أم الحسن تحت رقاق تلك الأبرد

➢ *Yolculuğundan önce kendisini gösteren o mudur? Yoksa bu şeffaf elbisenin altında bir güzellik midir*?"

Şâirin dîvânında bulunan dördüncü Kasîde de altı beyitte, beşinci Kasîde de ise beş beyitte bu üslubu görmekteyiz.

---

93 Ebû Ya'kūb es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-ʿulûm*, thk. Naîm Zerzûr (Beyrut, 1983), 208.

3.2.2.2 Emir Cümleleri

Üstünlük, yakarış, iltimas nedb, ibaha veya tehdit yoluyla bir şeyi elde etme talebidir. Hiç şüphe yok ki, üstünlük yoluyla tasavvur edilen talep, istenilen şeyin sağlanmasını gerektiren bir yöntemdir. Şayet talep eden diğer kişiden rütbece daha üstün ise, talep edilenin yapılması gerekli olur. Böyle değilse olmaz. Ayrıca emir üslubu karinelere göre farklı manaları ifâde eder. Şayet اللهم اغفر وارحم örneğin de olduğu gibi yakarış makamında kullanılmış ise duayı, rica makamında ise iltiması ifâde eder. Şayet جالس الحسن أو ابن سيرين örneğinde olduğu gibi izin makamında kullanılırsa ibahayı, kızma makamında ise tehdidi ifâde eder.[94]

- أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالـدمــوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا

➢ "*Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir*."

- فقل للَّتي يعلو على الناس صوتهـا ألا لا أعان الله مـن لا يعـينـــــــهـا

➢ "*O insanlara bağırarak konuşan kişiye de ki Allah insanlara yardım etmeyene yardım etmesin*."

- فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــــثله تسمو إليه الـمـفـاخـر

➢ "*Ey Hind kalk ve gözlerini kapat çünkü kendisinde yüce hasletlerin toplandığı babana benzer birini artık göremezsin*."

- أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا شـبيه ابن أم المؤمنين المُــوَدِّعِ
- ولا تأيسا أن يشعبَ الصدعَ بـــــعده أريب كـفرع النبعة المــتزعـزعِ

[94] es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-ʿulûm*, 318.

- "*Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir*."

- "*Ondan sonra sarsıntılı olan pınarın kolları gibi ayrılıkları akıllı birinin toplamayacağından ümitsiz olma.*"

  - قــد قلت أمسِ لـوَرَّادٍ وصــاحبـه عُوجَا على الخارجي اليوم واحتسبـا
  - بـلـغـا أم ســـــــعد أن غــائبهـا أعـــيا على شفعاء الناس فاجتـنـبـا
  - يا أيها السائلـي ما لـــــيس يدركـه مهلاً فإنك قد كلفتـنـي تـعبـــــــا

- "*Dün Verrâd ve arkadaşına dedim ki Hâricî'yi bugün yıkın ve ödül bekleyin.*

- *Ümmüsaad'a söyleyin her ne kadar insanlar aramızı düzetmeye çalışmış ve başarılı olmamış olsa da.*

- *Ey ulaşamayacağını isteyen kişi biraz dur çünkü boşuna yoruldun."*

  - قـــولي وركبك قد مالت عمائمهم وقد سقاهم بكـــــــأس السكرة السفرُ

- "*Söyle kafilenin sarıkları yana düşmüş ve yolculuk onları sarhoş etmişken*."

  - فمت يا قلب ما بك من دفـاع فينجيك الـــدفـاع ولا فـــرارِ

- "*Ey kalbim artık ölebilirsin çünkü ne kaçmak ne de kendini savunmak seni koruyamaz*."

3.2.2.3 Nehiy Cümleleri

"Tek harfli" bir üsluptur. "Olumsuzluk" manasını ifâde eden لا harfi ile ifâde edilir. Yapma kalıbı asıl itibari ile üstünlük anlamını verdiğinden nehiy üslubu emir üslubunun benzeri ve karinelere göre aynı kısımları bulunmaktadır. Bunlar: nehiy, dua, iltimas, ibaha ve tehdittir.[95]

- أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا شـبيه ابن أم المؤمنين المُـوَدِّعِ
- ولا تأيسا أن يشعبَ الصدعَ بـــــعده أريب كـفرع النبعة المــتزعـزعِ

- "*Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir*."

- "*Ondan sonra sarsıntılı olan pınarın kolları gibi ayrılıkları akıllı birinin toplamayacağından ümitsiz olma.*"

3.2.2.4 Nefiy Cümleleri

Belagat ilminde önemli olan dilsel yöntemlerden biridir. Doğrulanması veya inkâr edilmesi muhtemel olduğundan haber cümlelerinde bulunur. İspat ve inkâr olmak üzere iki kısımdır. Ancak âlimlerin odak noktası inkârdan ziyade ispat üzerinde olduğundan, şâirimizin dîvânında önemini vurgulamak için bu konu ele alınacaktır.

Nefy üslubunun unsurları:

Bu üslup dört unsurdan oluşur. Bunlar: nefyedilen, nefyeden, menfi eylem ve edatı nefydir.[96] Olumsuzlama cümlenin tamamını kapsayan ve sonradan ortaya çıkan bir olgudur. Şöyle ki bu üslupta fiil failinden veya mübdeta haberinden nefyedilmiştir. Buna göre menfi cümlenin şu şekilde tarif edilmesi mümkündür: "Başında nefy edatı

[95] Es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-ʿulûm*, 328.
[96] Abdulkahir el-Cürcani, *Esraru'l-belaga* (Lübnan: Daru ihyai'l-ulum, 1997), 454.

bulunan ve müsnedin müsnedun ileyhiye olan ispatının bulunmadığı cümlelerdir."[97] Dolayısıyla ispat ve nefy ararsında bulunan sıkı ilişki göz ardı edilemez. Zira nefy ispatın inkârıdır. Bu nedenle lafızları arasında bir fark yoktur. Birincisi nefy iken ikincisi ispattır.[98]

Nefy edatları: bu edatlardan bazıları sadece isimleri nefy yaparken diğer bazıları fiilleri yapmaktadır. Ayrıca üçüncü bir grup müşterektir. İlkinin örneği ليس ikincinin örneği "ما"، و "لا"، و "إن" üçüncünün örneği ise "لم" و"لما"، "لن" sözcükleridir.

- أعيني جـــــوداً بالـدمــوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يهينـــــها

➢ "*Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir*."

- ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــها

➢ "*Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

- وما كنتَ تلقى وجـه زيـــد بـبـلـدة من الأرض إلا وجه زيدٍ يزينـــها

"*Zeyd'in yüzünü gören her şehiri, Zeyd'in yüzü aydınlatır ve süsler*."

- إذا ما اِبنُ زادِ الرَكبِ لَم يُمسِ لَيلَةً قِـفـا صَـفَـرٍ لَم يَـقـرَبِ الفَرشَ زائِرُ

"*Şayet Zâd'ın oğlu bu gece uyumadıysa sizde uyumayın ve kimsenin uyumasına izin vermeyin*."

- فإن يكن لـــــــهواها أو قـرابـتـها حب قديم فما غـــــــابا ولا ذهبا

---

[97] Muhammed Hammase Abdullatif, *Binau'l-cümle* (Kahire: Daru garîb, 2003), 281.
[98] Abdullatif, *Binau'l-cümle*, 31.

"*Şayet onda sevgisinin veya yakınlığının eski bir kalıntısı bulunsaydı ne gider ve ne de kaybolurdu*."

- وما انقضى الهم من سعدى وما علقت مني الحبائل حتى رُمتَهَا حِـــــقبا

"*Sada'nın hüznü daha bitmemiş ve ipler daha çözülmemişken, O'na bir zaman bağlandım*."

- فمت يا قلب ما بك من دفـاع فينجيك الـــدفـاع ولا فـــرارِ

"*Ey kalbim artık ölebilirsin çünkü ne kaçmak ne de kendini savunmak seni koruyamaz*."

- طيف لزينب ما يزال مؤرقـي بعد الهـدُوِّ فمـا يكـاد يريم

"*Zeyneb'in hayali geceleri herşey sessizken halen beni uyandırmakta ve beni bırakmamaktadır.*

- لم يطغها سرف الشباب ولم تضع عنها معاهدة النصيح المـرشـد

"*Gençliğin hoyratlığı onu ne azdırmış ve ne de iyi ve doğruyu söyleyen nasihatçiye verdiği sözü unutturmamıştır*."

Verilen örneklerde nefy üslubundan çıkarılan sonuçlar:

1- Nefy, ispata göredir. Zira nefy, ispatın inkârıdır. Dolayısıyla nefy ispatın lafızlarına göre olmalıdır. Birinin nefy olması dışında aralarında hiçbir fark yoktur.

2- Şiirlerde kullanılan nefy üslubu genel olarak menfinin değerini ifâde etmek için kullanılmıştır.

3- Nefy üslubu müsnedin, müsnedi ileyhe olan sübutunu ortadan kaldırmak içindir. Dolaysıyla bunlar olmaksızın nefy üslubu düşünülemez.

3.2.2.5 Şart Cümleleri

Şart üslubu veya Zemahşeri'nin dediği gibi şart cümlesi. Araştırmamızda bu kavramı kullanılmıştır. Zira bu tür cümleler sıfat veya zarf cümlesinden anlamca daha farklıdır. Bu cümle türü bir şart edatı ile başlar ve birbirine bağlı iki cümleden oluşur. Şart cümlesi hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Bazıları bunun fiil cümlesi olduğunu söylerken, diğer bazıları isim cümlesi olduğunu söylemektedir. Cümlenin öğeleri bu tartışmanın nedeni olabilir. Zira isnadın unsurları olan fiil ve fail veya mübteda ve haber bu tür cümlelerde yer almaktadır. Gerçek şu ki, bu cümleler isim ve fiil cümlelerini içinde barındıran müstakil yapılardır.

Şart cümlesinin kısımları:

Şart edatı: cümle bu edatlar üzerine kurulmaktadır. Sayıları çoktur. Bunlardan bazıları şunlardır. إنْ، من، ومتى، ما، مهما، إذا، أما، كلما، لولا، لو .

Fiili şart: şart üslubunun ikinci unsurudur. Üçüncü unsurun oluşması bu unsura bağlıdır.

Cevabu şart: şart üslubunun üçüncü unsuru ve ikinci unsurun sonucudur.

Örnekler:

- ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحت خواشعَ أعـــلام الفـــلاة وعينـها

➢ "*Şayet insanların anladıklarını anlasaydım, çöllerde yol gösteren bir gözcü olurdun*."

- إذا سَـوَّفوا نادَوا صَـداكَ وَدونَهُ صَـفـيـحٌ وَخَـوّارٌ مِـنَ التُـربِ مـائِرُ

➢ "*Onlar ihmal ettiklerinde seni çağırırlar. Zira senin dışında çağrılanlar topraktan olma korkak ve boş tenekedir*."

- وَكُـنـتِ إذا فـاخَـرتِ أَسـمَـيتِ والِداً يَـزيـنُ كَـمـا زانَ اليَـدَيـنِ الأَسـاوِرُ

➢ "*Şayet kendimi övecek olsam hemen babamın simini zikrederdim. Babam elleri bileziklerin süslediği gibi her yeri süslerdi*."

- فَـلَقّـاكِ رَبٌّ يَـغـفِـرُ الذَنـبَ رَحـمَـةً إذا بُـلِيَـت يَـومَ الحِـسـابِ السَـرائِرُ

➢ "*Sırların ortaya çıkıp saçıldığı hesap günü derde düşersen rabbinin günahları mağfiret eden rahmeti seni bulsun*."

- إذا ما اِبنُ زادِ الرَكبِ لَم يُمسِ لَيلَةً قِـفـا صَـفَـرٍ لَم يَـقـرَبِ الفَـرشَ زائِرُ

➢ "*Şayet Zâd'ın oğlu bu gece uyumadıysa sizde uyumayın ve kimsenin uyumasına izin vermeyin*."

- وَقَـد عَـلَّمَ الأَقـوامَ أَنَّ بَـنـاتَهُ صَـوادِقُ إذا يَـنـدُبـنَهُ وَقَـواصِـرُ

➢ "*Bütün herkes öğrendi ki kızları onun için söyledikleri mersiyelerde haklılardır. Ancak babalarını tam olarak anlatamamışlardır*."

- وراح في السفر وَرَّادٌ وهيـجـني إن الغـريب إذا هـيـجتـه طـرا

➢ "*Gül renginde suna yolculukta beni heyecanlandırdı. Garip heyacanlanırsa sevinçten uçar*."

- إن الغريب يهيجُ الحزن صـبـوتـه إذا المصاحب حَـيَّاه وقد ركبـا

➢ *Şayet arkadaşı bineğine binerken onu selamlarsa garip yolcunun özlemi hüzne karışır.*"

- وقلت إني متى أجلبْ شفاعتكم أنـدم وإن أشقَ الغيَّ ما اجتلبا

➢ "*Dedim ki ne zaman sizin şefaatinize başvurayım pişman olurum şayet şaki olsam ve sizin şefaatinizi talep etmesem*."

- وإن مـثلي متى يسمع مقالـتكم ويعرف العين ينزع قبل أن يَجِبَـا

- هما علي: فإن أرضيتُـها رضـيا عني وإن غضبت في باطل غِضبـا

- "Benim gibi birisi sizin bir sözünüzü işitse hemen yanlışını anlar ve yapmadan ondan vazgeçer.

- Onlar ben razı olursam razı olur bir yanlışa kızarsam kızarlar."

  - ويلُ أمِّها خُلةً لـو كـنـت مُـسـجِـحةً أو كنت تَرْجعُ مِنْ عَصْريْك ما ذهبـا

- "Şayet söyleyebilir veya kendi döneminden geri dönebilirsen onun ahlakı ne güzeldir."

  - إن هبـت الـريح حـنـت فـي تنسمـــها كمـا يجـاوب عـود الــقــينة الــوتــر

- "Udun teli ses çıkarır gibi rüzgâr eserse ılık rüzgarları şarkı söyler."

  - بيضـاء تـعشـو بـهـا الأبصار إن بـرزت في الـحج لـيلة إحـدى عـشـرة الـقــمــر

- "Hac mevsiminde ayın on birinde görünen ay gibi gözleri kamaştıran bir saf bir beyazlığı var."

  - إذا ذكرا بثأري قلت ســـقيا لثأري ذي الخواتم والـــسـوار

- "Benim intikamım zikredilince dedim ki benim intikamımı o yüzük ve bilezik takan kadından alın."

  - فإن لم نلقكم فسقى الـغـوادي بلادك والرَّوِيَّاتُ الـــــــسـواري

- "Şayet sizinle karşılaşamazsam bol yağmurlar diyarını sulasın topraklarınız suya kansın"

  - وإذا تعرض في المنام خيالهـا نكأ الفؤاد خيالها المـحـلـوم

- "Onun hayali uykumda gelince kalbim onun hayali düşlemekten vazgeçemez."

  - خود إذا كثر الكـلام تـعـوذت بحمى الحياء وإن تكلم تقـصـد

- "*Yanakları şayet konuşma çok olunca utangaç olur. Konuşursa ise az konuşur*."

Verilen örneklerde şart üslubundan çıkarılan sonuçlar:

1-kimi zaman şairin ölen kişiye karşı içinde duyduğu şiddetli üzüntü ve ümitsizliği, kimi zaman sevgiliye duyduğu bağlılığı en belirgin biçimde ortaya koya

2- kimi zaman şairin ölen kişiye karşı içinde duyduğu şiddetli üzüntü ve ümitsizliği, kimi zaman sevgiliye duyduğu bağlılığı en belirgin biçimde ortaya koya

3- Şairin yaşadıklarına karşı ümitsizliğe kapılmamak için kendisine teseli etmesini belirgin biçimde ortaya koyar

4- Kasideye ses hareketleri ekler örneğin; kendisiyle konuşması, gözleriyle konuşması, diğer insanlarla konuşması vb.

5- Şart üslubu şâirin kendisi için mersiye yazdığı veya sevdiği veya cömertliği, makamı, güzel ahlakı veya güzelliği gibi hasletlerle kalbini kazananlar için söylediği övgüleri pekiştirmek ve vurgulamak şeklinde kullanılmıştır.

6 şartın cevabının belli yerlerde takdim edilmesi vurgulanmak istenilen manaya atıf yapmak içindir. Zira bu gibi üsluplarda cevabın şart ile alakası olmayıp umumiyeti ifâde eder.

7- Kullanılışına dair gelen örneklerde fiili şartı aşabilen tek rükün olduğu için şartın üslup anlamını, şartın cevabı belirler.

8- Örneklerde yer alan şart üslubu, cümledeki şart cümlesinin sübutu ifâde etmesine rağmen bazen eylemle bazen de cevapla ilişkilendirilen bir sebep olarak geldiği için şart ve cevabı arasındaki üslup ilişkisinin çeşitliliğine katkıda bulunmuştur.

9- Örneklerdeki şart üslubunun zamansal önemi farklıdır. Bu nedenle koşul cümlesi belirli bir zamanla sınırlandırılmadan tüm zamanları ifâde eder.

3.2.2.6 Nida

Çağırmayı ifâde eden üsluptur. "يا، أيا، هيا، يا، الهمزة" sözcükleri bu üslubun edatlarıdır.

- أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يُهيْنـــــهـا

➢ "Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir."

- ألا أيها النـــــاعي ابـن زينـب غـدوة نعيتَ الندى دارت علـيك الـدوائر

➢ "Ey dün sabah Zeyneb'in oğluna ağıt yakan kişi sen cömertliğe ağıt yaksın başın dertten kurtulmasın."

- فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــــثله تسمو إليه الـمـفـاخـر

➢ "Ey Hind kalk ve gözlerini kapat çünkü kendisinde yüce hasletlerin toplandığı babana benzer birini artık göremezsin."

- أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا شـبيه ابن أم المؤمنين المُــوَدِّعِ

➢ "Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir."

- يا أحسن النـــــاس لولا أن نائلـهـا قِـدْمًا لـــــمن يبتغي ميسورها عَسِرُ

➢ "Ey insanların en iyisi şayet geniş hali dara düşen sana ulaşamasaydı hali nice olurdu."

3.2.2.7 Temenni

Temenni, bir şeyin olmasını istemektir. Temenni dilediği bir şeyin olmasını arzulayan, kırgınlığı gidermeye, bir eksikliği tamamlamaya veya bir şeyin tamamlanmasını isteyen bir kişi tarafından kullanılır. Bu üslubu ifâde eden asıl edat ليت kelimesidir.

Ancak bu manada kullanılan لو ve هل edatları da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra لا وألا ولولا ولوما sözcükleri bu edatlardan türemiştir.

- ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحت خواشعَ أعـــلام الفـــلاة وعينـها

➢ "Şayet insanların anladıklarını anlasaydım, çöllerde yol gösteren bir gözcü olurdun."

- يا لـيت أني بأثـــوابي وراحلـتي عبدٌ لأهلك هـــــــــذا العام مؤتجرُ

➢ "Keşke ben bu elbise ve eşyalarımla senin ailenin kiraladığı bir köle olsaydım.

- لو بينتْ لك قبل يوم فـراقـها أن التفرق من عشـية أو غـد

➢ "Keşke senden ayrılmadan önce ayrılığın bu gece veya yarın olacağını söyleseydi."

3.2.2.8 Fasıl ve Vasıl

"el-Fasl ve el-Vasl" kavramları, belagat araştırmalarında eski dönemlerden bu yana ela alınmaktadır. Bu kavramlar sözdizim ve öğelerinin nasıl düzenleneceğini ve tek bir cümlenin kapsamının ötesine nasıl geçeceğine önem göstermektedir. Belağat ilminde "El-Fasl ve el-Vasl kavramlarını sağlayan edatların açıklanmasına ayrı bir önem gösterilmiştir. Zira bu kavramlar konuşmacının söz söylerken duraksadığı ve daha sonra konuşmasına devam ettiği sözlü konuşmayı da kapsamaktadır.[99]

Sözlü iletişimde "el-Fasl ve el-Vasl" kavramlarının önemi, inkâr edilmeyecek üsluplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önem yazılı söylemde aynı derecede bulunmamaktadır. Bu nedenle cümlelerin örtüşmesi yerine birbirlerine atıf yapılması sözlü iletişim şekillerinden biridir. Bu durum Batı dillerine mahsus değildir. Zira Arapça bağlantı dili olarak bilinmekte ve içinde "*vâv, fâ ve sümme*" gibi diğer

[99] Muhammed Abdulmuttalib, *el-Belagatu'l-Arabiyyetu kırae uhra*, ts., 19; John Quinn, *Binau lugati'ş-şi'r*, çev. Ahmed Derviş (Kahire: Heyetu kusuri's-sekafeti'l-Mısriyye, 1990), 168; Halid Mansur, *İlmu'l-meani ve'dersu'l-üslubiyyi'l-hadis*, 2000'den naklen.

dillerinde pek görmediğimiz bağlaçlar bulunmaktadır. Bu durum vâv atıf harfi olmadan bir cümleye neredeyse başlamayan tüm Sami dilleriyle ortak bir durumdur.[100]

Bu olgu, farklı isimleri olsa da sonuç olarak el-Fasl ayrılık ile ilgilidir: bir kelime veya anlamı birbirinden ayırma anlamına gelir. Aynı şekilde el-Vasl kavramı kelime ve harfler arasında mı yoksa kelimeler arasında mı yoksa anlam ile diğer anlamlar arasında mı olduğu fark etmeksizin bağlantı manasını ifâde eder.[101]

"el-Fasl ve el-Vasl" olgusu, farklı anlamlar taşıyorsa kelamın ayrılması, bir anlamı ifâde ediyorsa birleşmesi anlamına gelir. Bu kavramların ilk ortaya çıkışı, Kur'ân kıraati ilmi ve kitaplarında görülmüştür. Zira vakıf ve ibtida konuları manayla ilgili olduğu için bu ilimde araştırılmaktadır. Bunun yanı sıra Arapça hat bilgisi bu olgunun anlamı ile doludur: örneğin muzaf ve muzafun ileyhin arasında ayrım yapmak çirkin kabul edilmiştir. Çünkü bunlar tek bir kelime gibidirler.[102]

Ayrıca bu olguların Aristoteles'e kadar uzanan tarihi bir arka planı vardır. Şöyle söylemektedir: "Sözcüklere gelince şayet Yunanca öğrenirseniz bu sözcükler ve başlangıçta ihtiyaç duyulan ilk şey bu kelimelerle beraber kullanılabilecek olan mantıksal bağlaçlardır."[103]

Ayrıca lafızların bozuk ve birbirinden kopuk olması kabul edilemez. Zira bu tür cümlelerde ittisal ve infisal belirgin değildir. Bu tür cümlelerde okunur veya dinlenirken zevk vermez.[104]

Tekil kelimelerin anlamlarının çok büyük bir önem taşımadığı açıktır. Çünkü üzerlerinde duyulduğunda susması güzel kabul edilen bağımsız bir anlam taşımazlar. Zira bu tür manalar cümle kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle "el-Fasl ve el-Vasl" olgusu, anlamın netliğine katkıda bulunduğu ve verilmek istenilen mesajının alıcıya ulaşmasını sağladığı için insan iletişiminin en derinliği olarak kabul edilir.

---

[100] İbrahim Enis, *min Esrari'l-luga*, 1985, 327.
[101] Munir Sultan, *el-Faslu ve'l-vaslu fi'l-Kuran* (Kahire: Daru'l-maarif, 1983), 15.
[102] İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal.*, 3/19; Mansur, *İlmu'l-meani ve'dersu'l-üslubiyyi'l-hadis*'den naklen.
[103] Ulmann Stephen, *Devru'l-kelimeti fi'l-luga*, çev. Kemal Bişr (Kahire: Mektebetu'ş-şebab, 1989), 55.
[104] Abdulvahid, *el-Kaidetu fi'l-fasl ve'l-vasl* (Kahire: Daru's-sekafeti'l-Arabiyye, ts.), 120.

Konu hakkında İbn Cinni şöyle demektedir: "el-Vasl durumu, el-Fasl durumudan daha değerlidir. Çünkü kelâm sadece menfaat için vazedilmiştir ve fayda tek bir kelimeden değil, cümlelerden ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden el-Vasl durumu daha şereflidir. Ayrıca el-Vasl el-Fasl'dan önce gelir. Yani el-Vasl asıl olup cümlenin faydası ona bağlıdır."[105]

El-Vasl ve el-Faslın kullanıldığı konumlar bilinmeden söylemin düzenliliği ve tutarlılığı düşünülemez. Söylem bu konumlar bilinmeden dağınık inciler gibidir. Bu nedenle bu konumları bilmemek yanlış ifâdeden daha kötü olarak kabul edilmiştir.[106]

Abdulkahir el-Cürcânî "el-Fasl ve el-Vasl" konularına büyük bir önem atfetmiştir. Şöyle söylemiştir: "Bil ki ilim, cümlelerin birbirlerine atıf yapılması veya fasıl yapılmasıyla elde edilir. Her bir cümlenin diğerinin ardından başlaması belagat ilminin sırlarındandır. Mananın tam olarak anlaşılması ise irab olgusuyla elde edilir." [107]

Muhammed b. Beşir'in şiirinden işlevsel modellere bir uygulama olarak "el-Fasl ve el-Vasl" konusunu ele alacağız. Çünkü bu konu metindeki yapısal bölümün en önemli yönlerinden biridir. Zira metin, bileşenleri arasındaki bağlantıyı alıcıya bütüncül bir şekilde ulaşmak için öğelerle birbirine bağlı olup dinleyiciyi etkileyen ve onda analiz ve sonuç merakı uyandıran bir mesaj haline gelir. Bu üslubun en önemli özelliklerden biridir. Zira daha önce değinilen erişim teorisinin önemli rükûları olan, mesaj ve alıcıyı ifâde etmektedir.

الربط kelimesi, bağlamak, bağ veya başka bir araçla tutturmak bend etmek ve birini bağlamak, manalarına gelmektedir.[108] Bu mana, الربط kavramının "herhangi bir bağlantı gerçekleştirme yöntemi kullanılarak iki anlam arasında dilbilgisel bir ilişkinin oluşturulması" anlamına gelir."[109] Bu ilişki, bağlama, birleştirme ve uyum sağlanması için edat kullanılarak metnin bileşenleri arasında tutarlılık sağlar ve şâir tarafından

---

[105] İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/331; Mansur, *İlmu'l-meani ve'dersu'l-üslubiyyi'l-hadis*'den naklen.
[106] Ebu Hilal el-Askeri, *es-Sınaateyn*, ts., 498.
[107] Abdulkahir el-Cürcani, *Delailü'l-İcaz* (Şam: Daru'l-Fikr, 2007), 222.
[108] İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. ربط mad.
[109] Mustafa Hamide, *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye* (Kahire: eş-Şeriketü'l-Mısriyye-Longman, 1997), 203.

şiirsel sözlüğünden seçilen bu edatlar, alıcıya birbiriyle bağlantılı mesajların önemine vurgu yapmak için seçilir.

الارتباط kelimesi, Birbiriyle ilişkili bir sözel ortama başvurmadan iki anlam arasında yakın bir bağlamsal dilbilgisel alakanın ortaya çıkmasını ifâde etmektedir. Şu anlama gelmektedir: cümlenin öğeleri arasında bulunan alakayı ifâde etmektedir. Bu alaka türleri çoktur. Bunlar arasında tadiye, izafe, mülabese, zarfiye sebebiyye, tahdid, temyiz, sıfat, ibdal ve tekid sayılabilir. Bu alakalar arasında en önemli olanı isnad alakasıdır.[110]

Vasl edatları: bu edatlar, kelimeleri tek bir şey yapan araçlardır. Bu edatlar:

Atıf harfleri olan لا ،لكن ،بل ،إما ،أم ،أو ،حتّى ،ثم ،والفاء ،الواو

Hal ve mefulü maahu manasında olan vâv.

Muzariyi nasb eden edatlar: أن، كي، لام التعليل، حتى، لام التعليل. ولام لجحود، فاء السببية،

Masdariye edatları: ما، وأن، ولو

Şart ve cevabını ifâde eden edatlar ve istisna edatlarıdır.

Tablo 3.8

Muhammed b. Beşir Şiirlerinde Bağlantı Örnekleri

Kasîdeler	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci	Altıncı	Yedinci	Sekizinci
Bağlaç sayıları	44	32	24	66	55	42	48	28

Şâirin tavil vezninde olan Kasîdelerinde bağlaç örnekleri çoktur. Bunlardan bazıları şöyledir:

- أعيني جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يهينـــــها

[110] Hamide, *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye*, 163.

- "*Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir*."

  - ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــها

- *"Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

  - وأرملةٍ تبكي وقد شُق جيبـــها عليه فآبت وهي شعـــــث قرونـها

- "*Birçok dul kadın var ki ağlamakta ve elbiselerini yırtmakta saçlarını dağıtmaktadır*."

  - أَقــولُ لَهُ وَالدَمـــعُ مِـــنّـــي كَـــأَنَّهُ جُـمـــانٌ وَهـيَ مِـن سِـلكِهِ مُـتَـبـادِرُ

- "*Onunla konuşuyorum ve göz yaşlarım sanki yatağından çıkıp aşağı inen bir nehir gibidir*."

  - وراح في السفر وَرَّادٌ وهيــجنـي إن الغـــريب إذا هـــــيجتـه طـرا

- "*Gül renginde suna yolculukta beni heyecanlandırdı. Garip heyacanlanırsa sevinçten uçar*."

  - إن الغريب يهيجُ الحزن صــبوتـه إذا المصاحب حَـــــيَّاه وقد ركبـا

- *Şayet arkadaşı bineğine binerken onu selamlarsa garip yolcunun özlemi hüzne karışır*."

  - وقد دُهيت فلم أصبـــــح بـمـنـزلة إلا أنازع من أسبابـــــــها سببـا

- "*Şaşırdım herhangi bir yerde değilim ve sadece gideceğim yerin yoolarını araştırıyorum*."

  - وقد نـظـرت ومـا ألـفيت مـن أحـد يعتـاده الـشـوق إلا بـــدؤه الـــنـــظـــر

- "*Baktım ve tanıdık ve özlem duyduğum bir kimseyi görünce o da bana bakıverdi*."

  - قتيل يـــــــــــوم تلاقينا وأن دمـــي عنـهـا وعـمـن أجـارت مـن دمـــي هـــدر

- "*Bugün öldürülen kişinin ahı bizi bulacaktır. Benim kanım onu ve onun koruduklarına feda olsun*."

  - فما برحتْ تُعِيركُ مقـــلـتـيهـا فـــــتعطيك المنية في استـتـار

- "*Onun kirpikleri seni etkilemekte ve gizlice seni öldürmektedir.*"

  - فمت يا قلب ما بك من دفـاع فينجيك الـــــدفـاع ولا فـــــرارِ

- "*Ey kalbim artık ölebilirsin çünkü ne kaçmak ne de kendini savunmak seni koruyamaz*."

  - كـذبتم ما السلام بـقـول زور وما اليوم الحـــــــرام بـيوم ثـار

- "*Yalan söylediniz. Zira barış yalan sözlerle olmaz. Ayrıca haram aylar intikam günü olmaz*."

  - ولقد أراكِ غداة بنتِ وعهدكـم في الوصل لا حرج ولا مذموم

- "*Bu sabah görülmüşsün. Seninle buluşma sözü zor ve ayıp değildir*."

  - ولقد أردت الصبر عنك فعاقني علقٌ بقلبي من هـواك قـديم

- "*Senden uzak durmak için sabretmeyi denedim. Ne var ki kalbimde sana karşı olan eski sevgi beni cezalandırdı*."

  - وتبرجت لك فاستبتك بـواضـح صلت وأسود في النصيف معقد

- "*Süslendi ve açıkça senin kalbini çaldı. Aşkta aslanların kafası bile karışıktır*."

Şiirlerde bahsedilen bağlaç edatlarına ilişkin verilen örnekler üzerinden şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1- Bağlaç edatları metni tutarlı, kalıplı ve sıkı hale getirmeye katkıda bulunmuştur. bu da metnin alıcıyı etkilemesinde etkili bir mesaj haline gelmesini sağlıyor. Bu bağlaçlar olmaksızın bu tutarlılık gerçekleştirilemez. Zira "öğeler arasındaki anlam ilişkilerini meydana getiren ve cümlenin sözdizimsel sisteminin temeli bu bağlaçlardır."[111]

2- Bağlantı, cümlenin bölümleri arasındaki ilişkidir ve temeli, isnattır. Çünkü bir şeyin kendisiyle ilişkisine benzemesi veya tek bir kelimenin başlangıcının sonuyla olan ilişkisine benzemektedir." Zira bağlantı ilişkisi cümlenin odağı veya çekirdeğidir. Hatta başka bağlantı oluşturarak ve yeni bağlantılar üreterek, basit bir cümle oluşturmak için yeterlidir. Ayrıca şâirin amacına hizmet ederek şiiri tek bir cümleymiş gibi metnin sıkı bir şekilde vurgulanmasına katkıda bulunur.[112]

3- Bağlantı olgusu aracılığı ile şâirin vermek istediği mesajları cümle kurma ve bağlama yoluyla iletmede çok başarılı olduğunu anlıyoruz. Modern dilbilimcilerin bahsettikleri şeyde bunun ta kendisidir. Şöyle söylemektedirler: "Sözdiziminin doğru incelenmesi, konuşmacıdan başlayarak, anlama ulaşma ve daha sonra alıcının cümleyi doğru anlam haline getirmesiyle ilgilenerek dilsel iletişim sürecinin yönünü izlemelidir. Ayrıca anlamı her zaman asıl ve amaç, cümleyi ise anlamın bir dalı olarak görmelidir."[113]

4- Şiirlerde yer alan bölümlerin çok açık olmasına rağmen, şâirin bağlaçları özenle kullanması ve bu bölümleri bağlantı araçlarıyla ilişkilendirmesi şiiri amacının hizmetkarı haline getirmiş ve şâirin istediğini yerine getirmiştir.

---

[111] Hamide, *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye*, 195.
[112] Hamide, *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye*, 164-165.
[113] Hamide, *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye*, 202.

Sözdizimsel Düzeyin Genel Sonuçları:

1- Bu bölümde şiirsel metin çalışılmalarında sözdizimsel düzeyin önemi ve şâirin sözdizimsel üslubu nasıl kullanılacağı vurgulanmıştır.

2- Araştırmacının bu düzeye yaklaşımı, şâirin üslubunu ortaya çıkarmada kendisi ile diğer düzeyler arasındaki ilişkinin derinliğini ve uyumunu göstermiştir.

3- Araştırmacı, Muhammed b. Beşir'in şiirindeki cümle kalıplarını ve cümlenin başladığı mazi, muzari ve emir fiiller açısından önemini incelemiştir.

4- Araştırmacı, şâirin çeşitli üslupları nasıl kullandığını ve farklı bağlamlarda nasıl bir manzum oluşturduğunu gösteren istifaham üslubunu yine şâirin şiirinde yer alan bazı cümle kalıplarını inceleyerek ele almıştır. Ayrıca temenni üslubu ve şâirin duygu ve amaçlarıyla nasıl ilişkili olduğu ele alınmıştır. Ayrıca nida, emir, nehiy üsluplarına ve edatlarına değinmiş ve bunların daha geniş manzum anlam ve çağrışımlara dönüşmesine dikkat çekmiştir.

Nefiy üslubuna gelince, şâir burada çok başarılı olmuştur. Araştırmacı ayrıca edatlarıyla birlikte şart üslubu ve şâirin bu konudaki ayrımını ve birçok şiirde nasıl tekrar ettiğini de incelemiştir.

5- Araştırmacı, eylem ve betimleme anlatımını karşılaştırarak "Boltzmann" Denklemini uygulamış ortaya çıkan oranı tespit etmiştir. Bölümün sonunda, araştırmacı, belagat âlimlerinin tanımlarını aktararak el-Vasl ve el-Fasl kavramlarını incelemiş ve bağlaç edatlarını ve farklı şiirlerdeki tekrarlarını incelemiş ve bir dizi sonuç çıkarmıştır.

3.2.2.9 Muhammed bin Beşîr el-Hâricî'nin şiirinde Takdim ve Tehirle Yapılan Kural Dışı Kullanımlar

Cümle yapısında kural dışı kullanımların en bariz örnekleri takdim ve tehir şeklinde gerçekleşmektedir. İlk bakışta takdim ve tehir olarak karşımıza çıkan bu durum

dilbilimsel ifadeyle mevcut ve sabit asıl kuraldan çıkmak, sapmaktır. Dildeki bir ögenin cümledeki bağlamında kendisine yakın olan diğer ögeyle ilişkisidir.[114]

Bu tür kural dışı kullanımlarda cümledeki delalet unsurlarının tek bir kelimeden, cümleye ve paragrafa varıncaya kadar birbirilerine nasıl bağlandığı tartışılır.[115] Kural dışı kullanım bilinen nahiv kurallarının dışına çıkmak ve asıl kurallara uymamaktır. Zira metnin şiirselliğini yakalamak yaygın kullanım tarzını kırmaktan geçer.[116]

Abdulkahir el-Cürcânî Delâilu'l-İ'câz isimli eserinde bu konuya bir bölüm ayırmıştır. Orada şunları söylemektedir: Bu konu çok faydalıdır ve çok güzellikler barındırır. Kullanım alanı geniş, amaçları sınırsızdır. Güzelliklerini her zaman müşahede edersin, hoşluğunu sana her zaman hissettirir. Ne zaman dinlemesi güzel ve seni cezbeden bir şiir görsen bunun sebebi olarak bir şeyin yerinin değiştiğini ve onun yerine başka bir şey getirildiğini görürsün.[117]

Bu tür bir çalışma için ilgili dilin filolojik yapısını bilmenin yanı sıra tecrübeye dayanan dilsel hisler, üst düzey edebi zevkler gerekir.[118]

Takdim ve tehir konusu cümlenin yapısını ve kuruluşunu konu edinir. Cümlede bir unsurun takdim veya tehir etmiş olduğunun söylenmesi için öncelikle esas cümlenin vazedilliş biçiminin bilinmesi gerekir. Haberin sonradan gelmesi gerektiği bilinmezse veya haberin önce gelmesi gereken yerler bilinmezse haberin takdim veya tehir ettiği söylenemez.

Arap dilinde cümle unsurları, bu unsurların durumları, cümle ve terkip içindeki ilişkilerden oluşan teorik zihni bir cümle biçimi vardır. Nahivciler buna asıl vaz

---

114 Ahmed Muhammed Veys, *el-İnziyah min manzuri'd-dirasati'l-üslubiyye*, (Riyad: Müessesetu'l-Yemame es-sahafiyye), 111.

115 Ahmed Muhammed Veys, *el-İnziyah beyne'n-nazariyyati'üslubiyye ve'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadim*, Yüksek Lisans Tezi (Haleb: b.s.y. 1995), 103.

116 Abdullah Hıdır, *Üslubiyyetu'l-inziyah fi şi'ri'l-muallakat*, (Beyrut: Alemu'l-kütüb, 2012), 66.

117 Abdulkahir el-Cürcani, *Delailü'l-İcaz* (Şam: Daru'l-Fikr, 2007), 106.

118 Ferdinand Saussure, *el-Luga*, çev. Abdulhamid ed-Devahili, Muhammed Kassas, (Kahire: Mektebetu Anglo, 1930) 188.

demişler ve bazı kurallarla bu asılları tespit etmişlerdir.[119] Bu kurallardan bazıları şöyledir:

1. Kelamda asıl olan ister korunsun ister korunmasın rütbedir.

2. Müsnedun ileyhte asıl olan takdim, müsnedde ise tehirdir.

3. Amilde asıl olan mamule takdim etmesidir.

4. Failde asıl olan mefule takdim etmesidir.[120]

Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinde öne çıkan takdim ve tehir olguları şunlardır:

İsim Cümlesinde Takdim ve Tehir

Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinin nahivcilerin kabul ettiği cümle kurallarına uymadığı ve kural dışı kullanıldığı görülmektedir.

Haberin Müptedaya Takdimi

Müpteda nekra-i gayri mahsusa olduğunda haber müptedaya takdim eder. Ancak haber zarf veya car mecrur olduğunda ise في الدار رجل, عند زيد نمرة örneklerinde olduğu gibi haberin takdimi vaciptir.[121] Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinde bunun örnekleri şöyledir:

- نعـــــاه النـــــاعي فظلنـا كـأننـا نرى الأرض فيها آية حـــــان حينهـا

➢ *"Ağıt yakan öyle bir ağıt yaktı ki sanki yerde kıyametin alametlerinden bir alamet vardı zannettik."*

---

119 Muhammed Hammase Abdullatif, fi Binai'l-cümleti'l-Arabiyye, (Kahire: Dau'ş-şuruk 1994), 19.
120 Temmam Hassan, *el-Usul*, (Kahire: el-Heyetu'l-Mısriyye el-Amme lil-küttab, 1982), 350.
121 Bkz. Şerhu İbn Akîl Bahâ'uddin 'Abdullâh b. Abdurrahman b. Abdullah el-Hemedânî İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Nşr. Mahmud Mustafa Halâvî, 2 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1996), 1/216-217.

Bu beytte haber (فيها) şibh cümle olup nekra müptedaya (آية) takdim etmiştir. Burada yer kelimesi Zeyd öldüğünde kıyamet alametinin ortaya çıkışı haberi ile tahsis edilmiştir. Bunun gibi takdim ve tehir ile haberin asıl rütbesinde kullanılmadığı görülmektedir. Zira şair yaratıcılığı yeni bir dilsel form kullanarak bu kural dışı kullanımı kendi yaşadığı aleme taşımıştır. Şöyle ki Zeyd'in ölümünü büyük kıyamet alameti yapmıştır. Bu alametler tüm yeryüzünü kaplayan alametlerdir ve yeryüzü bunu kaldırmaktan acizdir. İkinci örnek ise şöyledir:

- إذا سوفوا نـــادوا صـــداك ودونـه صـفيح وخوار من الـتـرب مـائر

➢ "*Onlar ihmal ettiklerinde seni çağırırlar. Zira senin dışında çağrılanlar topraktan olma korkak ve boş tenekedir."*

Bu beytte (دونه) olan haber müpteda (صفيح) üzerine vücuben takdim etmiştir. Zira müpteda nekra-i gayrı mahsusadır. Takdim vacip olmakla birlikte yine de tahsis ve tekit ifade etmektedir. Şair Ebu Ubeyde bin Abdulah bin Zemaa'ya ağıt yakmakta ve onun faziletlerini anlatmaktadır. Şöyle ki insanlar bir şeyler yapacaklarını söylediklerinde ona seslenmekte ve onun dışında her şeyin boş ve basit olduğunu söylemektedirler. Bu ifadeler Ebu Ubeyde'ye tahsis ifade etmektedir. Takdim ve tehir ile de insanların emellerinin boş ve gerçekleşmeyecek olduğu sadece nida Ubeydullah bin Abdullah'a ulaşırsa gerçekleşeceği kastedilmiştir. Ondan başka birisinden istenilen şey ise yerine gelmez. Bu da onun şair katında ne kadar yüce olduğunu göstermesi bakımından bir tekittir. Haberin takdimine başka bir örnek ile şöyledir:

- سبحان ربكَ تبْ مما أتيتَ به ما يسْددِ اللهُ يصبحْ وهو مرتوجُ
- وهلْ يُسَدُ وللحُجَّاجِ فيه إذَا ما صَعَّدوا فيه تكبيرٌ وتلجيجُ

➢ *"Sübhanallah dediğin şeye tevbe et. Allah'ın önünü kapattığı şey kapanmıştır."*

➢ *"Allah hiç hacıların tekbirler yükselttiği ve seslerin birbirine karıştığı yeri kapatır mı?"*

Burada şibh cümle haber olan "لِلحُجَّاجِ" kelimesi müpteda olan "تكبيرٌ" kelimesine takdim etmiştir. Şair bu iki beyti Urve bin Ezine'ye reddiye olarak söylemiştir. O eşeğini Uveykil yolunda bulunca bu yerin önünün kesilmesini temenni etmiştir. Takdim yapılması başkalarına karşı verilen hacılara verilen öneminden dolayıdır. Böyle önemli kimselerin yolunun kesilmesi nasıl temenni edilebilir denmekte ve bunu söyleyenin kalbindeki kötülükten dolayı tevbe etmesi istenmektedir.

- فمت يا قلب ما بك من دفـاع فينجيك الـــدفـاع ولا فـــرارِ

➢ *"Ey kalbim artık ölebilirsin çünkü ne kaçmak ne de kendini savunmak seni koruyamaz."*

Şibh cümle olan (بك) haber, zait harfi cerle mecrur olan müptedaya (دفاع) takdim etmiştir. Burada nefyin takdimi ile takdim caiz hale gelmiştir. Şair kalbinin ölmesini temenni etmektedir. Çünkü Gaffariyeli kadın Haremde şiir okuyunca oradan geçenlerden birisi onlara Harem olduklarından şiir okumayı bırakmalarını, mescitte günah söz söylenmeyeceğini söylediğinde Gaffariyeli kadın şöyle söyler:

- كذبتم ما السلام بقول زور ولا اليوم الحرام بيوم ثار

➢ *"Yalan söylediniz. Zira selam günah söz değildir. Ayrıca haram aylar intikam günü değildir."*

Bizi kınayanlar vallahi yalan söylediniz. Şiir günah söz değildir. Selam, konuşma ne ihramlıya ne de ihramsıza haram değildir. Burada asıl nahiv kuralına göre ihtisas ifade eden takdim ve tehir ile Muhammed bin Beşir'in istediği şekilde kalbinin bu kadına olan aşkına karşı koymaktan acizliğine ihtisasını ifade etmiştir. Onun aşkından kaçış veya kurtuluş yoktur. Bu nedenle kalbinden ölene kadar onu sevmesini istemiştir. Başka bir beyitte şöyle geçmektedir:

- وكان حليفيه السـماحة والـنـــــدى فقد فارق الدنيا نـــــداها ولـينـها

➢ *"Onun dostu cömertlik ve affetmekti. Yumuşaklığı ve cömertliği ile beraber bu dünyadan ayrıldı."*

وكان حليفيه السماحة والنـــــدى cümlesi كان ile neshedilmiş bir isim cümlesidir. كان 'nin ismi tehir eden السماحة kelimesi haberi de takdim eden yâ ile mansub حليفيه kelimesidir. Buradaki takdim dostu olan kişinin önemini vurgulamak için yapılmıştır.

- سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حفرة مقيم على زيـــــــدٍ ثراها وطينـها

➢ *"Allah bu Zeyd'in içinde bulunduğu bu mezara rahmet yağmurlarını yağdırsın."*

Bu beytin ikinci kısmı حفرة kelimesinin sıfatı olarak gelen bir isim cümlesidir. Bu cümlede مقيم olan haber takdim etmiştir. Takdimin ifade ettiği anlam Zeyd'in yattığı mezarın taşı ve toprağının şerefine işaret etmektedir.

Fiil cümlesinde Takdim ve Tehir

Fiil cümlesi isim cümlesinden takdim ve tehir yönüyle ayrılmaktadır. Bunun nedeni fiilin sahip olduğu değişken yapıyla sabit olan isimden ayrılmasıdır.

Mefulün bihin Takdimi

Rütbe açısından asıl olan önce fiilin sonra failin sonra ise mefulün gelmesidir. Şiirde önce mefulün bihin geldiğine örneklerden birisi şöyledir:

➢ *فإن تعـــــوليه تشفِ يومَ عــويلـه غليلك أو يعذرك بالـــــنوح عـاذر*

➢ *"Zor gününde yüksek sesle ağlaman senin hüznüne derman olacak veya senin bağırmaların seni affettirecek midir?"*

يعذرك بالـــــنوح عـاذر cümlesinde fail olan عـاذر kelimesi tehir etmiştir. Fiile bitişik gelen zamir ise mefuldür. Buradaki takdim anlamda bir kayma meydana getirmiştir. Özrün mazerete takdim ettirilmesi bağrışma ve ağlaşmalarla özrünü belirttiğini göstermek içindir.

- أضحت تُحَكِمُكِ التَّجـارب والنُّهى عنه، ويكفـــله بك الـتـحـكيم

- ولقد أردت الصبر عنك فعاقني علقٌ بقلبي من هـــواك قـديم
- وزعمت أنك تبخلين وشَـفَّـهُ شوق إليك، وإن بخلـت، ألـيم

➢ *"Ona karşı seni yönlendiren aklın ve tecrübelerin oldu. Hakemlik de senin vazifen oldu."*

➢ *"Senden uzak durmak için sabretmeyi denedim. Ne var ki kalbimde sana karşı olan eski sevgi beni cezalandırdı."*

➢ *"Sen kendini göstermekte cimrilik yapacağını söyledin, halbuki senin özlemin cimrilik yaparsan çok acıdır."*

Birinci beyitte تُحَكِمُكِ kelimesine zamir önce muhataba, يكفـــله kelimesinde de sonra gaibe dönük gelmiş, ikinci beyitte فعاقني kelimesinde mütekellime sonra شَـفَّـهُ fiilinde gaibe dönük gelmiştir. Buradaki takdim vaciptir ancak şairin boşadığı eşini kaybetmesinden yakındığına delalet etmektedir. Bu beyitleri Basra'ya yolculuğu esnasında yazmştır. Advan'dan zengin bir kadın ile evlenmiş, yolculuğa çıkacağı zaman kadın malını kaybetme korkusu ile onunla gelmeyi ve memleketini terk etmeyi reddetmiş, bunun üzerine adam onu boşarayarak Hicaz'a gitmiştir. Ancak ayrılığından pişmanlık duymuş ve böylece u beyitleri söylemiştir. Buradaki muttasıl zamirlerden ve bu zamirlerin takdimiyle anlaşılan nahvi anlam, şiirin anlatımında pişmanlığın kendisinden ayrılmayan bir şeye haline geldiği anlamına dönüşmüştür. Benzer şekilde kendi yapısında gizlilik ve kapalılık anlamı taşıyan zamir şairin zatı ile birleştikten sonra zıt bir anlama dönüşmüş, gizlilik anlamından şairden açık şekilde ayrılmadığı anlamına dönüşmüştür.

- طيـــف لزينب ما يزال مورقي بعد الهدوء فما يكـــــاد يريم
- وإذا تــعرض في المنام خيالهـا نكأ الفؤاد خيالها المـحـلـوم

➢ *"Zeyneb'in hayali geceleri herşey sessizken halen beni uyandırmakta ve beni bırakmamaktadır.*

➢ *"Onun hayali uykumda gelince kalbim onun hayali düşlemekten vazgeçemez."*

Mefulü bih olan الفؤاد kelimesi fail olan خيالها üzerine takdim etmiştir. Bu şekilde boşadığı eşinden ayrı kalmaya duyduğu pişmanlık ve üzüntüsünün boyutunu ifade etmiştir. Şiirin anlamı ile takdim tehir arasında bağlantı bulunmaktadır. Anlam gerçek ile hayal arasında değişmekte, şairin rüyasında gördüğü sevgilisinden ayrılma rüyası gerçekleşirse bu ayrılığın gerçekte daha çok acı vereceğini ifade etmekte ve bunu okuyucuya aktarmaktadır. Bu sayede sevgiliden ayrılmanın etkisi iki kat hissettirilmekte, gerçekle hayal dünyası arasındaki geçişlerle şairin şiirde kullandığı takdim ve tehir üslubu uyumlu olmaktadır. Mefulün bihin takdimine başka bir örnek şöyledir:

- إن هبت الريح حنت في تنسمها كما يجاوب عودَ القينة الوترُ

➢ *"Udun teli ses çıkarır gibi rüzgâr eserse ılık rüzgarları şarkı söyler."*

Mefulün bih olan عود القينة kelimesi الوتر kelimesine takdim etmiş, Böylece söylenen şarkının ne kadar güzel olduğu ifade edilmiştir.

- فبيني برغم ثم ظلي فربما ثوى الزعم منها حيث يثوي نقابها
- لبيضاء لم تُنسب لجد يعيبها هجان ولم تنبح لئيمًا كلابها

➢ *"O kendisine eksiklik getirecek bir ayıbı olmayan tertemiz birisidir. O hakkında kötü kimsenin söz edemediği kerim bir kadındır."*122

Mefulün bih olan لئيمًا fail olan كلابها üzerine takdim etmiştir. Böylelikle şair öfkesini ifade etmiş ve yaşlı karısının yaptıklarını kınamıştır. Şair bu iki beyti kendisi ve Advâniyeli karısı yaşlandıktan sonra Beni Leys'ten genç bir cariye ile evlendiğinde söylemiştir. Karısı örtünüp ondan saklanmış ve aşiretinden kadınları çağırarak şarkılar söylemişler ve def çalmışlardır. Şair onun bu yaptıklarını kınamış ve ona bu beyitleri yazmıştır.

---

[122] Muhammed Hayr el-Bikâî, *Şi'ru Muhammed bin Beşir el-Harici, cem' ve tahkik*, (Dımaşk: Dâru Kuteybe, 1985), 44.

Car ve Mecrurun Takdimi

Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinde car mecrurun fiile takdimi çokça rastlanan bir durumdur. Bunun örnekleri ise şöyledir:

- وإنمـــــــا دلُّها سحرٌ لـــــطالبه وإنـــــَّـــــما قلبها للمشتكي حـَجَـرُ

➢ *"Onun duruşu talibine bir sihirdir. Ancak kalbi ondan şikayetçiye taştır."*

Bu beyitte isim cümlesinde car mecrur للمشتكي habere حجر takdim etmiştir. Takdimin sebebi مشتكيkelimesinin önemini vurgulamaktır. Sanki şair burada kadının kalbinin yumuşamasını istemektedir. Bu yüzden onu taş olmakla nitelendirmiştir.

- يا لـيت أني بأثـــوابي وراحلـتـي عبدٌ لأهلك هـــــــــذا العام مؤتجـرُ

➢ *"Keşke ben bu elbise ve eşyalarımla senin ailenin kiraladığı bir köle olsaydım.*

Bu beyitte car mecrur olan بأثوابي ifadesi haber olan عبد kelimesine takdim etmiştir. Takdimin nedeni sadece kendisini değil sahip olduğu tüm elbise ve eşyalarını ona verdiğini açıklamak içindir. Dil açısından asıl kuraldan çıktığı gibi şiirin anlamında da hür olan şair kendini köle olarak tavsif etmiştir. Bundaki amacı köle gibi kadının yanından ayrılmayan onun hizmetinde olduğunu ifade etmektir.

Şiirde fiil cümlesinde de car mecrur takdim ettirilmiştir. Bunun örneği şu beyittir:

- وقد دُهيت فلم أصبـــــح بمـنـزلة إلا أنازع من أسبـابـــــــها سببـا

➢ *"Şaşırdım herhangi bir yerde değilim ve sadece gideceğim yerin yollarını araştırıyorum."*

Car mecrur olan من أسبابها mefulün bih olan سببا üzerine takdim ettirilmiştir. Buradaki takdim tahsis ifade etmektedir. Şair adeta her yerde sevgilisini görmektedir ve bu sadece ona özel bir durumdur. Şair bu şiiri Aişe binti Yahya bin Ya'mer el-Hariciyye ile nişanlandığında söylemiştir. Babası şaire Basra'da kalmasını, karısını Hicaz'da

bırakmasını şart koşmuş, bir süre istişareden sonra Hicaz'a dönmeye karar vermiş ancak aklı onda kalmıştır.

Car mecrurun mütealliki olan fiile takdimine örnek ise şöyledir:

- *برأ الأُلى علقوا الحبائل قبلـه فنجوا وأصبح في الوثاق يهيم*

- *"Önceden bağlanmış kişi uzaklaştı ve ondan kurtuldular o ise aşkın bağı ile bağlandı".*

Beytin ikinci kısmı asıl kurala göre وأصبح يهيم في الوثاق şeklinde olması gerekirken tahsis ve tekit için takdim etmiştir. Şair karısını boşayıp Hicaz'a döndükten sonra pişmanlıkla karışık aşkın ipleriyle bağlanmış, ayrıldığı için pişman olmuş ve bu beyti söylemiştir.

3.3 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'nin Şiirlerinde Kavram Alanı Analizi Düzeyi

3.3.1 Kadın Kavram Alanı

Kadın alanı dîvânda bolca yer bulmuştur. Şöyle ki dîvânda şâirin eşi olan iki kadından bahsedilmektedir. Bunlardan birisi şâirin kalbini kazanmış birisi, diğeri asi ve devamlı olarak ikinci evliliğinden dolayı şâiri tehdit eden birisi olarak betimlenmiştir. Ayrıca dîvânda şâirin doğduğu yerden uzak bir yerden olan ve memleket hasretiyle sürekli ağladığı için boşandığı başka bir eşinden bahsedilmektedir. Şâir sevdiği kadını şiirinde çokça zikretmiş ve bu kadının soylu, asil ve güzel birisi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca şâir ondan ayrılmak istemediği, şayet ayrılsa bile yaşadıkları güzel anıların unutulmamasını temenni etmiştir. Şâir bu kadını vasıf ederken aydan daha beyaz ve çok değerli birisi olduğunu vurgulamıştır.

Şâir sevdiği kadının babasının mersiyesinde şöyle söylemiştir:

- فَقومي اِضرِبي عَينَيكِ يا هِندُ لَن تَرَي أَبـاً مِـثـلَهُ تَسمو إِلَيهِ المَفاخِرُ

- "*Ey Hind kalk ve gözlerini kapat çünkü kendisinde yüce hasletlerin toplandığı babana benzer birini artık göremezsin*."

Şâir, burada ölen kişinin kızı olan Hind'ten gözlerini kapatıp ağlamamasını istemektedir. Zira Hind, kendisine denk bulunmayan babasını kaybetmiş ve ayrılık acısını çekmiştir. Bu şiir, kadınların acıyı erkeklerden daha fazla hissettiğini göstermektedir.

- وَقَــد عَــلَّمَ الأَقــوامَ أَنَّ بَــنــاتَهُ صَــوادِقُ إِذا يَــنــدُبــنَهُ وَقَــواصِــرُ

- "*Bütün herkes öğrendi ki kızları onun için söyledikleri mersiyelerde haklılardır. Ancak babalarını tam olarak anlatamamışlardır*."

Burada kadını temsil eden, ölen kişinin kızlarıdır. Kızlar babalarına mersiyeler okumuşlar ancak babalarının yüce ahlakı ve mertebesini tam olarak dile getirememişlerdir.

- أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا .. شـبيه ابن أم المؤمنين المُــوَدِّعِ

- "*Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir*."

Burada kadın en şerefli bir şekilde övülmüştür. Zira şâir, kadının çocuğunu Müminlerin annesinin çocuğunun benzetmiş ve Arapların adetinin aksine çocuğu annesine nispet etmiştir.

- فإن أخلاء ابن زينب أصـبحـــــوا شتات النوى من مصعد ومـــفرع

- "*Zeyneb'in oğlunun dostları dağılmışlardır. Onlardan kimisi yukarı çıkarken kimisi de aşağı inmektedir*."

Burada kadının ismi verilmiş ve kavmin önderi ve büyüğü kabul edilerek, çocuk bu kadına nispet edilmiştir. Bu nispet türü Araplar arasında yaygın değildir. Bu da kadının kavminin içerisinde yüce bir mertebesinin bulunduğu ifâde etmektedir. Dolayısıyla bu nispet türü ölen kişiye ayrı bir övgü sayılmaktadır.

- لئن عانس قد شاب مـا بين قرنــها إلى كعبها وامتص عنها شَبَابُــها
- صَبَتْ في طِلابِ اللهوِ يوماً وعلَّقت حجابــاً لقد كانت ستيرا حِجَابُــها
- لقد مـتَّعتْ في العيش حتى تَمَتَّعتْ من اللهو إذ لا ينكر اللـهوُ بابُــها
- لبيضاءُ لم تــنسبْ لجــدٍ يــعيبها هـجانٍ ولم تـنـبح لـئيماً كلابــها
- تأود في الممشى كأن قــناعـــها على ظبـية أدمـــاء طابت ثيابــها
- مهفهفةِ الأعـطاف خفاقةِ الحشـــا جميل مـحياهـا قـلـيـل عـتابــها

- "*Evinde o kadar çok bekledi ki baştan aşağı yaşlandı ve bu bekleyiş onun gençliğini alıp götürdü.*
- *Arzularının peşinde giderken yanlışa düştü ve gözlerini kapatan örtüsünü astı.*
- *Hayatından zevk almak için arzularını yapmaktan geri durmadı. Zira arzuların kapısı kapalı değildi.*
- *O kendisine eksiklik getirecek bir ayıbı olmayan tertemiz birisidir. O hakkında kötü kimsenin söz edemediği kerim bir kadındır.*
- *Yürürken salınarak yürür. Sanki yüzü güzel elbiseli kahverengi bir ceylan gibidir.*
- *O, ince belli ve zayıftır. Yüzü güzeldir. Kötü sözü azdır*."

Burada saçlarıyla genç birine benzeyen ancak gençlik ve kadınlık belirtilerini kaybolmuş kasvetli bir kız rolünde görülen kadın, örtü ve kinâ' ile tanımlanmıştır. Bu

kelimeler kadınına has özelliklerinden biri olan, örtünmeyi temsil etmektedir. Ayrıca mezkûr kadının rahat bir hayat yaşadığını ve sadece eğlenceyi ve refahı bildiğini ifâde etmektedir. Ayrıca kadınların güzelliğini gösteren kelimeler olan "بيضاء" و "تأود" ظبية "و"أدماء" و "مهفهفة الأعطاف" و"خفاقة الحشا" و طيبة الثياب" و "قليلة العتاب" و "جميلة المحيا" bu kadının hayatının ne kadar rahat olduğunu ve güneş ışığından bile korunduğunu göstermektedir.

- فــهل أنـت إلاَّ جـنة عـبـقـريـة يُخالط من خالطتِ منِ حُبكم خَبَلُ

➢ "*Sen ancak bulunmaz bir cennetsin seninle karşılaşan sevgine bağlanıp kalır*."

Kadının, niteliklerini göstermek için "جنة" و "عبقرية" kelimesini kullanılmıştır. Bu kadın şâiri daha önce olduğu gibi ağırlamak istemektedir. Ancak söz taşıyan kimselerden de korkmaktadır. Bununla beraber cömertliği ve güzelliği nedeniyle bu kadınla görüşen herkes onu bağlamaktadır.

- وهل أنتِ إلا نبعةٌ كان أصـلـهـا نُضارًا فلم يفضحك فرع ولا أصل

➢ "*Sen kaynağı asil ve parlak olan bir pınarsın. Seni ne aslın ne de alt kolların utandırmamıştır*."

Kadın "نبعة" و "نضار" فلم يفضحك، أصل، ولا فرع" kelimeleriyle ifâde edilmiştir. Bu sözler kadının şerefini ve yüce mertebesini göstermektedir.

- فكان الذي قلتـن أعـدد بـضـاعةً لتأخذ بـيضاء الترائـب والـــنـحـرِ

➢ "*Sanki sizler bana; malları say ki beyaz tenli güzel sesli kadını alabilesin dediniz*."

- أرنـي إذا غالبت بـالصبر حُـبـّـهـا أبى الصبرُ ما ألقى بسعدي فـــــأغلبُ

➢ "*Beni sevgim mi yoksa sabrım mı galip gelecek diye sınadı. Sabır dayanamadı ve Suda ile buluşmak için yenilgiyi kabullendi*."

- وإني وإن لم أجن ذنباً سأبـتـغـي رضاها وأعفو ذنبها حـــين تذنـــــــب

- "*Ben her ne kadar bir suç işlemesem de onun rızasını isteyeceğim ve o bir günah işlerse onu affedeceğim*."

  - تثاقلتِ أن كنتُ ابنَ عــمٍّ نكــحتـه فملتِ وقد يُشفى ذوو الرأي بالعذل
  - فإنـــك إلا تتركي بـعض مـا أرى تُنازعكِ أخرى كالقرينة في الحـبل
  - تلُزُّكِ ما اسطاعت إذا كان قسمـهـا كقسمكِ حقا في الـتلاد وفي البعل

- "*Evlendiğin kişi amcanın oğlu olduğu için aptallık ettin ve bu nedenle pes ettin. Zira akıl sahibi insanlar uzletle kendini tedavi eder.*

- *Gördüklerimden bazılarını dışarıda şayet bırakmazsan diğeri seninle aynı ipe bağlı biri gibi kavga edecektir.*

- *Şayet onun yemini de ölümde ve doğumda senin yeminin gibi sadıksa gücü yettikçe senden ayrılmayacaktır*."

  - وأبـــدِ الهدايا ما رأيت مـعـاتـبـا من الناس إلا الساعـــــدية أجـمـل
  - وقد أخـــــطأتني يوم بـطحاء مـعمرٍ لها كِفَفٌ تصطاد فـــيهـا وأحبـــل

- "*O'na hediyeler veririm. Sâidyeli kız kadar kınayan ama bir o kadar da güzel olan birini görmedim.*

- *Batha günü yanlış yaptığımı söyledi. O gün elinde bir ip ve avuçlarıyla balık avlıyordu*."

  - أبـلـغـا أم ســـــــعد أن غـــائبهـا أعـــيا على شفعاء الناس فاجتـنـبـا
  - جهداً لمن ظن أني سوف أظعنهـا عن رَبعِ غانية أخرى لقد كـذبـــــــا

- "*Ümmüsaad'a söyleyin her ne kadar insanlar aramızı düzetmeye çalışmış ve başarılı olmamış olsa da. Diğer bölgeden olan eşim için onu terk edeceğimi zannedenler yanılmışlardır*."

  - وما انقضى الهم من سعدى وما علقت مني الحبائل حتى رُمتَهَا حِـــــقبا

- "*Sada'nın hüznü daha bitmemiş ve ipler daha çözülmemişken, O'na bir zaman bağlandım*."

  - جنية أولـهـا جــن تعـلـــــمــهــا رمـي الـقـلـوب بـقـوس مـالـهــا وتــر
  - خود مبـتـلة ريا مـــــعــاصــمــهــا قدر الـثـياب فــلا طــول ولا قــصــر
  - إذا مـجـاسـدهـا اغـتـالـت فـواضِـلــهــا منها روادف فـعــمــات ومـــؤتــزر

- "*O, cinnidir veya ona kalpleri oksuz olarak nasıl vuracağını öğreten bir cini vardır.*

- *Yanakları su damlatır. Bilekleri elbise kadardır ne uzun ve ne de kısa.*

- *Giyindiği elbise vücut hatlarını tam ve düzgün bir şekilde kapatmıştır*."

  - إذا ذكرا بثأري قلت ســـقيا لثأري ذي الخواتم والـــسوار

- "*Benim intikamım zikredilince dedim ki benim intikamımı o yüzük ve bilezik takan kadından alın*."

  - طيف لزينب ما يزال مؤرقي بعد الهدوء فما يكاد يريم
  - وإذا تعرض في المنام خيالها نكأ الفؤاد خيالها المحلوم

- *"Zeyneb'in hayali geceleri herşey sessizken halen beni uyandırmakta ve beni bırakmamaktadır.*

- *Onun hayali uykumda gelince kalbim onun hayali düşlemekten vazgeçemez*."

- بيضاء خالصة البياض كأنـها قمر توسط ليل صيف مـبـرد
- مرسومة بالحسن ذات حـواسـد إن الجمال مظنة لـلـحـسـد
- خود إذا كثر الكـلام تـعـوذت بحمى الحياء وإن تكلم تقـصـد

➢ "*Beyazlığı yaz gecesi ortaya çıkmış ayın beyazlığı gibi tamdır.*

➢ *O, güzellikle süslenmiş ve haset edilmiştir. Zira güzellik haset edilir.*

➢ *Yanakları şayet konuşma çok olunca utangaç olur. Konuşursa ise az konuşur*."

- وترى مدامعها ترقـرق مـقـلة حوراء ترغب عن سواد الإثمـد
- ماذا إذا برزت غداة رحيلـهـا أم الحسن تحت رقاق تلك الأبرد

➢ "*Gözlerinin, sürmelerinden dökülen göz yaşlarını akıttığını görürsün.*

➢ *Yolculuğundan önce kendisini gösteren o mudur? Yoksa bu şeffaf elbisenin altında bir güzellik midir*?"

3.3.2 Hüzün Kavram Alanı

Şâir, keder, kayıp ve üzüntüyü ifâde eden her bir kelimeyi kullanmıştır. Böylelikle dinleyicinin ruhunu yas ve ölüm de dahil olmak üzere üzüntünün tüm anlamlarıyla tatmin etmiştir. Dîvân'da ağıt amacıyla zikredilen şiirler yaygındır. Bağırmak, elbiselerini yırtmak, ağlamak, dövünmek ve yurdundan ayrılmak bunlardan bazılarıdır.

- أعيني جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعـدا بني رحـم ما كـان زيد يهينـــــهـا

➢ "*Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir*."

- ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعـبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــهـا

- "*Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

  - لعمر أبي الناعي لـــعمت مـصـيبة على الناس واختصت قُصيًا رصنيها

- "*Ağlayan Babamın ömrüne yemin olsun ki insanları bir musibet kaplamış ve pençelerini Kusayy'a saplamıştır*."

  - وأنـى لـنـا أمـثـالُ زيـــــدِ وجده مبلغ آيـــــات الـهـدى وأمـيـنـهـا

- "*Nerede o Zeyd ve dedesinin benzeri insanlar. Onlar ki hidayet ayetlerini bize ulaştıran ve koruyanlardır*."

  - وكان حليفيه السـمـاحة والـنـــدى فقد فارق الدنيا نـــــداها ولـيـنـهـا

- "*Onun dostu cömertlik ve affetmekti. Yumuşaklığı ve cömertliği ile beraber bu dünyadan ayrıldı*."

  - أغـــر بطاحيً بكـت مـن فـراقـه عكاظ فـــبطحاء الصفا فـــحجونـهـا

- "*Batha, Ukâz, Hacûn ve Safa onun ayrılğından dolayı göz yaşı döktüler*."

  - فقل للَّتي يعلو على الناس صوتـهـا ألا لا أعان الله مـن لا يعـيـنـــــــهـا

- "*O insanlara bağırarak konuşan kişiye de ki Allah insanlara yardım etmeyene yardım etmesin*."

  - وأرملةٍ تبكي وقد شُـق جـيبـــهـا عليه فآبت وهي شعـــــث قرونـهـا

- "*Birçok dul kadın var ki ağlamakta ve elbiselerini yırtmakta saçlarını dağıtmaktadır*."

  - نعـــــاه النـــاعي فظلـنـا كـأنـنـا نرى الأرض فيها آية حـــان حينهـا

- "*Ağıt yakan öyle bir ağıt yaktı ki sanki yerde kıyametin alametlerinden bir alamet vardı zannettik*."

  - وزالـــــت بنا أقدامنـا وتقلـبت ظهور روابـــــــيها بنا وبـطـونـهـا

- "*Ayaklarımız kaydı ve onun yüksek tepeleri ters düz oldu*."

  - وآب ألـــو الألباب منـا كـــــأنـمـا يرون شمـالا فارقتـــــــها يمـينـهـا

- "*Bizim akıl sahiplerimiz geri dönünce sanki kuzeylerini sağ tarafı kaybetmiş gibi zannediyorlardı*."

  - سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حـفـرة مقيم على زيـــــــدٍ ثراهـا وطـيـنـهـا

- "*Allah bu Zeyd'in içinde bulunduğu bu mezara rahmet yağmurlarını yağdırsın*."

  - جُـــمـــانٌ وَهـيَ مِـن سِـلكِهِ مُـتَـبـادِرُ أَقـــولُ لَهُ وَالدَمـــعُ مِـــنّـــي كَـــأَنَّهُ

"*Onunla konuşuyorum ve göz yaşlarım sanki yatağından çıkıp aşağı inen bir nehir gibidir*."

  - أَلا أَيُّهـا النـاعـي اِبـنَ زَيـنَـبَ غُدوَةً نَـعَـيـتَ النَدى دارَت عَـــلَيكَ الدَوائِرُ

- "*Ey dün sabah Zeyneb'in oğluna ağıt yakan kişi sen cömertliğe ağıt yaksın başın dertten kurtulmasın*."

  - لَعَمري لَقَد أَمسى قِرى الضَيف عاتِماً بِـذي الفَـرشِ لَمّـا غَـيَّبَتـكَ المَـقـابِـرُ

- "*Ömrüme yemin olsun ki misafirlerine iyi davranan ve onlara yataklar açan kişi gece yarısı seni kabirler kaybedince gitti.*"

  - يُـنـادونَ مَـن أَمـسـى تَـقَـطَّع دونَهُ مِـنَ البُـعـدِ أَنـفـاسُ الصَـدورِ الزَوافِرُ

- "*Dünden beri seni çağırıyorlar yokluğunda nefesler kesildi ve göğüslerden hıçkırık duyuluyor.*"

- فَقومي اِضرِبي عَينَيكِ يا هِندُ لَن تَرَي أَبـاً مِـثلَهُ تَسمو إِلَيهِ المَفاخِرُ

➢ "*Ey Hind kalk ve gözlerini kapat çünkü kendisinde yüce hasletlerin toplandığı babana benzer birini artık göremezsin*."

- فَإِن تَعوِليهِ تَشفِ يَومَ عَويلِهِ غَليلَكِ أَو يَعذِرَكَ بِالنَوحِ عاذِرُ

➢ "*Zor gününde yüksek sesle ağlaman senin hüznüne derman olacak veya senin bağırmaların seni affettirecek midir*?"

- وَتُحزِنُكِ لَيلاتٌ طِوالٌ وَقَد مَضَت بِذي الفَرشِ لَيلاتٌ تَسُرُّ قَصائِرُ

➢ "*Uzun geceler seni hüzünlendirmektedir. Ah bu uzun geceler o cömert kişiyi götürdü ve eksik olanları sevindirdi*."

- فَلَقّاكِ رَبٌّ يَغفِرُ الذَنبَ رَحمَةً إِذا بُلِيَت يَومَ الحِسابِ السَرائِرُ

➢ "*Sırların ortaya çıkıp saçıldığı hesap günü derde düşersen rabbinin günahları mağfiret eden rahmeti seni bulsun*."

- إِذا ما اِبنُ زادِ الرَكبِ لَم يُمسِ لَيلَةً قِفا صَفَرٍ لَم يَقرَبِ الفَرشَ زائِرُ

➢ "*Şayet Zâd'ın oğlu bu gece uyumadıysa sizde uyumayın ve kimsenin uyumasına izin vermeyin*."

- وَقَد عَلَّمَ الأَقوامَ أَنَّ بَناتَهُ صَوادِقُ إِذا يَندُبنَهُ وَقَواصِرُ

➢ "*Bütün herkes öğrendi ki kızları onun için söyledikleri mersiyelerde haklılardır. Ancak babalarını tam olarak anlatamamışlardır*."

- أعيني لا تستعجلا الدمع وانظرا .. شبيه ابن أم المؤمنين المُوَدِّعِ

➢ "*Ey gözlerim ağlamak için acele etme. Bak vedalaştığın kişi Müminlerin annesinin çocuğunun benzeridir*."

- ولا تأيسا أن يشعبَ الصدعَ بـــــعده أريب كـفرع النبعة المــتزعـزعِ

➢ "*Ondan sonra sarsıntılı olan pınarın kolları gibi ayrılıkları akıllı birinin toplamayacağından ümitsiz olma.*"

- فإن أخلاء ابن زينب أصـبحـــــــوا شتات النوى من مصعد ومـــفرع

➢ "*Zeyneb'in oğlunun dostları dağılmışlardır. Onlardan kimisi yukarı çıkarken kimisi de aşağı inmektedir*."

- وكانـــوا كحيٍ قبلهم ذُعْذعت بهم نوائب من أيـــــام دهـــرٍ مذعذع

➢ "*Onlar zamanın musibetleri kendilerini sarmadan ve dağıtmadan önce tek bir kabile gibiydiler*."

- فلــمـا تبينتُ النعي تبـــــــــادرتْ دمـوعي كسكب الواكـف المتسرع

➢ "*Ağıtlarımı açıkça söyleyince gözyaşlarım hızlı bir şekilde boşaldı*."

- على هـالك مستودع قعر حـــفـرة عـلـى جـالها الأعلى مَقامُ المشيع

➢ "*Bir çukurun dibine bırakılan ayaklarının üst tarafında cenazesini taşıyanlar bulunan kişiyedir üzüntüm*."

- فكيف سلمتم لم تموتوا وعهدكم بـــــه وهو يذري عن أكف وأذرع

➢ "*O, elleri ve dirsekleri kılıcıyla kesip atarken, ona vermiş olduğunuz bir söz devam varken, ölmeden onu nasıl teslim ettiniz*."

- ألا أيـــــــــها البـاكـي أخـاه وإنـمـا يبكي بيوم الـفدفد الأخـوان

➢ "*Ey kardeşine ağlayan, seslerin yükseldiği gün ancak gerçek kardeşler için gözyaşı dökülür*."

- أخي يوم أحـــــجار الثمـام بـكيتـه ولو حم يومي قبلـه لـبـكـانـي

➢ "*Kardeşimin üzerine ahcar simam günü ağladım. Şayet ben ondan önce ölseydim o da benim için ağlardı.*"

- تداعت به أيـــامه واخـــــترمنه وأبقين لي شجـوا بـكـل زمـان

➢ "*Günleri bitti ve onu uğurladık. Anladım ki her zaman bir üzüntü vardı*."

- فـــليت الذي ينعى سـليمـان غـدوة بكى عند قبري مثلها ونـعـانـي

➢ "*Keşke Süleyman'ın kabri başında ağıt yakan kişi ben ölünce benim kabrimde de ağıt yaksa*."

- ولو قسمت في الجن والإنس لوعتي عليه بكى من حـرهـا الـثـقـلان

➢ "*Şayet insanlara ve cinlere üzüntümü bölüştürsem hem insanlar hem de cinler bu üzüntü nedeniyle göz yaşı dökerler*."

- أقول وما يدري أناس غـــــــدوا بـه إلى اللحد ماذا أدرجــوا في السبـــائب

➢ "*Derim ki onu tabutla taşıyanlar kabre kimi koyduklarını hiç anlayamadılar*."

- وكل امريء يوما سيركب كـــــــارها على النعش أعـناق الـــعدا والأقارب

➢ "*Herkes bir gün tabutuna binecek ve akrabalarının omuzlarında kabre konacak*"

- منازل لو مـــــــرت بهن جنازتي لقال الصدى يا حـــــــــاملي آرْبَعا بيا

➢ "*Cenazemin önünden geçtiği her ev şöyle yankılanır ey bu naaşı taşıyan biraz yavaş ol*.

3.3.3 Tabiat Kavram Alanı

Tabiat alanı, dağların, gökyüzünün, gezegenlerin, güneşin, ayın ve doğanın simgelerini ve ayrıca şâirin gezdiği birçok yerin özelliklerinin anlatıldığı Dîvân'da büyük bir yer tutmuştur. Şâir, bize bu şiirlerde hayatının önemli bir yönünü göstermiştir. O, evinde oturup kendisine ulaşacak bir hediye beklemiyordu, aksine geziyor ve doğada eğleniyor, avlanıyor ve yürüyordu. Bu durum şaiirin dîvânında değişen ve sabit olan doğayı ifâde eden sözcüklerde karşımıza çıkmaktadır.

- ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــــها

➢ "*Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

- وما كنتَ تلقى وجـه زيـــــد بـبلـدة من الأرض إلا وجه زيدٍ يزينـــــها

➢ "*Zeyd'in yüzünü gören her şehiri, Zeyd'in yüzü aydınlatır ve süsler*."

- أغـــــر بطاحيٌّ بكـت مـن فـراقـه عكاظ فـــبطحاء الصفا فـــحجونـهـا

➢ "*Batha, Ukâz, Hacûn ve Safa onun ayrılğından dolayı göz yaşı döktüler*."

- ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحـت خواشعَ أعـــــلام الفـــلاة وعينـهـا

➢ "*Şayet insanların anladıklarını anlasaydım, çöllerde yol gösteren bir gözcü olurdun*."

- وزالـــــت بنا أقدامنـا وتقلـبت ظهور روابـــــــيها بنا وبـطـونـهـا

➢ "*Ayaklarımız kaydı ve onun yüksek tepeleri ters düz oldu*."

- سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حـفـرة مقيم على زيـــــــدٍ ثراهـا وطـينـهـا

➢ "*Allah bu Zeyd'in içinde bulunduğu bu mezara rahmet yağmurlarını yağdırsın*."

- فَـظِـلْتُ كأني أغُـبِـطَـتْ بـجبَـالهَـا عـلـيّ بـأعْـلَى المُـقْـرحـين العـــواقِرُ

- "*Yaralı ve yorgun bir halde kala kaldım sanki onun dağları bana yapışmıştı.*"

  - لَعَمري لَقَد أَمسى قِرى الضَيف عاتِماً بِـذي الفَـرشِ لَمّـا غَـيَّبَتـكَ المَقـابِـرُ

- "*Ömrüme yemin olsun ki misafirlerine iyi davranan ve onlara yataklar açan kişi gece yarısı seni kabirler kaybedince gitti.*"

  - إِذا سَــوَّفــوا نــادَوا صَــداكَ وَدونَهُ صَـفـيـحٌ وَخَـوّارٌ مِـنَ التُـربِ مـائِرُ

- "*Onlar ihmal ettiklerinde seni çağırırlar. Zira senin dışında çağrılanlar topraktan olma korkak ve boş tenekedir*."

  - وَتُـحـزِنـكِ لَيـلاتٌ طِـوالٌ وَقَـد مَضَـت بِـذي الفَـرشِ لَيلاتٌ تَـسُـرُّ قَـصائِرُ

- "*Uzun geceler seni hüzünlendirmektedir. Ah bu uzun geceler o cömert kişiyi götürdü ve eksik olanları sevindirdi*."

  - وقد كان يَنْمِيها إلى ذروةِ الـعلا أبٌ لا تخطاه المــطيةُ والـرحـلُ

- "*Babası onu hiçbir bineğin ve kafilenin ulaşamayacağı en yüce yerlere nispet ederdi*."

  - صددت امرأً عن ظل بيتك مـالـه بواديك لولاكم صديق ولا أهـل

- "*Evinin gölgesinde bir işi yapmayı amaçladım. Siz ve arkadaşlığınız olmasaydı bunu yapmak mümkün olmazdı*."

  - لئن أقمتُ بحيث الفيض فـي رجـب حـــــتى أهل به مـن قـابلٍ رجـبـا

- "*Şayet Recep ayı gelince burada kalsaydım gelecek yıl Recep gelene kadar beklerdim*."

  - وراح في السفر وَرَّادٌ وهيــجـنـي إن الغـــريب إذا هـــــيجتـه طـرا

- "*Gül renginde suna yolculukta beni heyecanlandırdı. Garip heyacanlanırsa sevinçten uçar*."

  - إني وما كبَّر الحجاج تحـــــــــملـهم بُزلُ المطايا بجنْبَيَّ نـــــخلةٍ عصبـا

- Ben, hacılar kendilerini taşıyan binekler üzerinde tekbir getirince hurma ağacının yanında duruyordum.

  - جهداً لمن ظن أني سوف أظعنهـا عن رَبعِ غانية أخرى لقد كـذبـــــــا

- "*Diğer bölgeden olan eşim için onu terk edeceğimi zannedenler yanılmışlardır*."

  - قـــولي وركبك قد مالت عمائمهم وقد سقاهم بكـــــــأس السكرة السفرُ

- "*Söyle kafilenin sarıkları yana düşmüş ve yolculuk onları sarhoş etmişken*."

  - إن هبـت الـريح حـنـت فـي تنسمـــــها كمـا يجـاوب عـود الــقــينة الــوتــر

- "*Udun teli ses çıkarır gibi rüzgar eserse ılık rüzgarları şarkı söyler*."

  - بيضـاء تـعشـو بـهـا الأبـصار إن بـرزت في الـحـج لـيلة إحـدى عـشـرة الـقــمــر

- "*Hac mevsiminde ayın on birinde görünen ay gibi gözleri kamaştıran bir saf bir beyazlığı var*."

  - أظل في الـــبيد ألهيهم وأخبـرهـم أخبار قوم وما كانوا وما خلقوا

- "*Onlara el-Bîd denilen yerde geçmiş kavimlerin yaşadıkları ve başlarına gelen olayları anlatıyorum*."

  - ونرتمي البَوْمَ حتى لا يكـون لـه شمس ويرمون حتى يبرق الأفقُ

- "*Güneşi görmesin diye baykuşa atılıyorlar ve gün doğana kadar ona taş atıyorlar*."

- ما زلت أحدِرُهُم حتى جعلتـهـم في أصــل محنيةٍ ما إن لها طُرَقُ

➢ "*Onları aşağı indiriyorum sonunda başka bir yol olmayan eğri yolların başına ulaştık*."

3.3.4 Fiil Kavram Alanı

Eylem, fiilî bir münasebeti olan ve hem oluş hem de zaman manasını ifâde eden kelimelerin tamamını ifâde etmektedir. Fiillerin üç kısmı vardır. Bunlar: Geçmiş zamanı, şimdiki zamanı ifâde eden ve gelecek zamanı ifâde eden emir fiilidir. Bu fiillerden her birinin kendi manaları vardır. Geçmiş, zamanının geçişini ve oluşumunu teyit ve doğrulamayı gösterir. Şimdiki zamana gelince, süreklilik, yenilenme ve oluşumu ifâde eder. Emir fiilinin ise birçok manası vardır. Bu manalardan her biri kendi bağlamına göre içinde kullanıldığı cümleler tarafından belirlenir. Dîvânda bu fiiller kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır

- أعيني جـــــوداً بالـدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يهينـــــهـا

➢ "*Ey gözlerim akraban için ağla ve sevin. Zira Zeyd bu gözleri hiç hor görmemiştir*."

- ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــهـا

➢ "*Zeyd'in kendisini saran ve bizlere üzüntü veren kabri üzerine ancak gözlerden yaş akıtılır*."

- وما كنتَ تلقى وجـه زيـــد بـبلـدة من الأرض إلا وجه زيدٍ يزينـــهـا

➢ "*Zeyd'in yüzünü gören her şehiri, Zeyd'in yüzü aydınlatır ve süsler*."

- فقل للَّتي يعلو على الناس صوتـهـا ألا لا أعان الله مـن لا يعـينـــــهـا

➢ "*O insanlara bağırarak konuşan kişiye de ki Allah insanlara yardım etmeyene yardım etmesin*."

- وأرملةٍ تبكي وقد شُق جيبـــها عليه فآبت وهي شعـــــث قرونـها

➢ "*Birçok dul kadın var ki ağlamakta ve elbiselerini yırtmakta saçlarını dağıtmaktadır*."

- ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحت خواشعَ أعـــــلام الفـــلاة وعينـها

➢ "*Şayet insanların anladıklarını anlasaydım, çöllerde yol gösteren bir gözcü olurdun*."

- ألا أيها النـــــاعي ابن زينب غدوة نعيــتَ الندى دارت عليك الدوائر

➢ "*Ey dün sabah Zeyneb'in oğluna ağıt yakan kişi sen cömertliğe ağıt yaksın başın dertten kurtulmasın*."

- لعمري لقد أمسى قِرى الضَّيفِ عاتما بــذي الفرش لما غيبتك المـقـابـر

➢ "*Ömrüme yemin olsun ki misafirlerine iyi davranan ve onlara yataklar açan kişi gece yarısı seni kabirler kaybedince gitti.*"

- ينادون من أمسى تـــــــقـطـع دونـه من البعد أنفاس الصدور الزوافر

➢ "*Dünden beri seni çağırıyorlar yokluğunda nefesler kesildi ve göğüslerden hıçkırık duyuluyor.*"

- فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــــثله تسمو إليه المـفـاخـر

➢ "*Ey Hind kalk ve gözlerini kapat çünkü kendisinde yüce hasletlerin toplandığı babana benzer birini artık göremezsin*."

- فلقاكِ ربٌ يغفر الـذنـب رحـــــــمة إذ بُليت يوم الحسـابِ الـــــسرائر

➢ "*Sırların ortaya çıkıp saçıldığı hesap günü derde düşersen rabbinin günahları mağfiret eden rahmeti seni bulsun*."

- إذا ما ابن زاد الـركب لم يمسِ لـيلةَ قـــفا صفرٍ لم يقربِ الفـرشَ زائرُ

➢ "*Şayet Zâd'ın oğlu bu gece uyumadıysa sizde uyumayın ve kimsenin uyumasına izin vermeyin*."

- وقد عـــــــلم الأقوام أن بـنـاتَـه صـــــوادق إذ يندبـنـه وقـواصـر

➢ "*Bütün herkes öğrendi ki kızları onun için söyledikleri mersiyelerde haklılardır. Ancak babalarını tam olarak anlatamamışlardır*."

- لبيضاءُ لم تـــنسبْ لجـــدٍ يـعيبها هـجانٍ ولم تـنـبح لـئيماً كلابـها

➢ "*O kendisine eksiklik getirecek bir ayıbı olmayan tertemiz birisidir. O hakkında kötü kimsenin söz edemediği kerim bir kadındır.*"

- تأود في الممشى كأن قـناعـــها على ظبـية أدمـــاء طابت ثيابـــها

➢ "*Yürürken salınarak yürür. Sanki yüzü güzel elbiseli kahverengi bir ceylan gibidir."*

- إذا ما دعـــت بابْنَي نزار ونازعت ذرا المجد لم يُرْدَدْ عليها انتسابها

➢ "*Yüce oldukları söylenmese veya Nezâr'ın iki oğlundan sökülse bile onlardan ayrılmaz*."

- فإنكِ لو أكرمتِ ضيفكِ لـم يَعِـبْ عليك الذي تأتين عمو ولا بـعـل
- وقد كان يَنْمِيها إلى ذروةِ الـعـلا أبٌ لا تخطاه المـــطيةُ والـرحـلُ
- وهل أنتِ إلا نبعةٌ كان أصـلـهـا نُضارًا فلم يفضحك فرع ولا أصل

➢ "*Şayet sen misafirine ikramda bulunursan gittiğin erkek veya kadın hiç kimse seni ayıplamaz.*

Babası onu hiçbir bineğin ve kafilenin ulaşamayacağı en yüce yerlere nispet ederdi.

Sen kaynağı asil ve parlak olan bir pınarsın. Seni ne aslın ne de alt kolların utandırmamıştır."

- تثاقلتِ أن كنتُ ابنَ عــمٍّ نكــحتـه فملتِ وقد يُشفى ذوو الرأي بالعذل
- فإنـــك إلا تتركي بـعض مـا أرى تُنازعكِ أخرى كالقرينة في الحبل
- تلُزُّكِ ما اسطاعت إذا كان قسمـهـا كقسمكِ حقا في الـتلاد وفي البعل

➢ "*Evlendiğin kişi amcanın oğlu olduğu için aptallık ettin ve bu nedenle pes ettin. Zira akıl sahibi insanlar uzletle kendini tedavi eder.*

Gördüklerimden bazılarını dışarıda şayet bırakmazsan diğeri seninle aynı ipe bağlı biri gibi kavga edecektir.

Şayet onun yemini de ölümde ve doğumda senin yeminin gibi sadıksa gücü yettikçe senden ayrılmayacaktır."

- لئن أقمتُ بحيث الفيض فـي رجـب حـــــتى أهل به مـن قـابلٍ رجـبـا
- وراح في السفر وَرَّادٌ وهيــجنـي إن الغـــريب إذا هـــــيجتـه طـرا
- إن الغريب يهيجُ الحزن صــبوتـه إذا المصاحب حَـــــيَّاه وقد ركـبـا

➢ "*Şayet Recep ayı gelince burada kalsaydım gelecek yıl Recep gelene kadar beklerdim.*

Gül renginde suna yolculukta beni heyecanlandırdı. Garip heyacanlanırsa sevinçten uçar.

Şayet arkadaşı bineğine binerken onu selamlarsa garip yolcunun özlemi hüzne karışır."

- إن هبت الريح حنت في تنسمها كما يجاوب عود القينة الوتر
- بيضاء تعشو بها الأبصار إن برزت في الحج ليلة إحدى عشرة القمر
- ألا رسولٌ إذا بانت يبلغها عنا وإن تُمس تؤلف بيننا المرر

➢ "*Udun teli ses çıkarır gibi rüzgar eserse ılık rüzgarları şarkı söyler*.

"*Hac mevsiminde ayın on birinde görünen ay gibi gözleri kamaştıran bir saf bir beyazlığı var*.

Ey elçi onu görürsen bizden selam götür. Akşam olunca yollar bizi birleştirir."

- فما برحتْ تُعِيركُ مقلتيها فتعطيك المنية في استتار
- وتسهو في حديث القوم حتى تَبَيَنَ بعض أهل ما تَوارِ

➢ "*Onun kirpikleri seni etkilemekte ve gizlice seni öldürmektedir. Kavminin söyledikleri yanlışları bulmakta ve gizlenen bazı şeyleri ortaya çıkarmaktadır*."

- باتت لعينك عبرة وسحوم وثوت بقلبك زفرة وهموم
- طيف لزينب ما يزال مؤرقي بعد الهدُوِّ فما يكاد يريم
- وإذا تعرض في المنام خيالها نكأ الفؤاد خيالها المحلوم
- وزعمت أنك تبخلين وشَفَّهُ شوق إليك، وإن بخلت، أليم

➢ "*Gözlerinde yaşlar kalmıştır. Kalbinde dertler ve acılar yer bulmuştur*.

Zeyneb'in hayali geceleri herşey sessizken halen beni uyandırmakta ve beni bırakmamaktadır.

Onun hayali uykumda gelince kalbim onun hayali düşlemekten vazgeçemez.

Sen kendini göstermekte cimrilik yapacağını söyledin, halbuki senin özlemin cimrilik yaparsan çok acıdır."

3.4 Muhammed b. Beşîr el-Hâricî'ye Nispet Edilen Şiirlerde Johnson Teorisin Uygulanması

Muhammed b. Beşir el-Hâricî'ye atfedilen şiirleri doğrulamak için, Dîvânı toplayan ve tahkik eden Muhammed Hayruddin el-Bikâî'nin, bu şiirleri şâirin yazmadığını söylemesine ve onları diğer şâirlere atfetmesine rağmen, şâirin üç şiirdeki kelime çeşitliliğinin yüzdesini test etmek için Johnson teorisini istatistiksel ölçü olarak kullanacağız. Ayrıca anlam boyutu ve ortalama anlam değerin ölçülmesi yapılarak bu şiirlerin, şâire ait olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu yöntem Johnson tarafından "Dil ve Doğru Konuşma Alışkanlıkları" başlıklı bir çalışmada önerilmiştir.

Bu kitapta, birbirinden farklı kelimeler arasındaki oran hesaplanarak, metin veya onun bir bölümündeki kelime çeşitliliğinin yüzdesinin bulmanın mümkün olduğunu dile getirir.[123]

Bu yöntem tamamen istatistiğe dayanan istatistiksel bir ölçüdür ve elde edilen sonuçlar metnin kelimelerin sayımının kullanılmasının bir sonucudur. Ayrıca bu yöntem üslup araştırmalarının öncülerinden ve Arap edebiyâtında üslup çalışmalarını uygulayanlardan biri olan Dr. Saad Muslıh tarafından hem Akkad, Râfiî hem de Taha Hüseyin'in yöntemlerini karşılaştırırken kullanılmıştır. Ayrıca Şevki'nin anonim şiirlerinin oranını belirlemek için anlam boyutu ve ortalama anlam değerin ölçülmesi yöntemlerine başvurmuştur.

Ehl-i Beyt dergisi sekizinci sayısında, Tayyib Salih, Gâdâ el-Samman ve Necib Mahfuz'un üç romanını karşılaştırmak için bu yöntemin kullanıldığı bir çalışma yayınlamıştır.

[123] Maslûh, *fi'n-Nassi'ş-şiri dirase üslubiyye ihsaiyye*, 91.

Metnin yazarını gösteren bir işlevde sözcüklerin çeşitliliğidir. Zira yazar, metni oluşturma sırrını ve en belirgin üslup özelliklerini gösteren şiirsel sözlüğünü yazdığı metinde kullanır.

Bu nedenle şâire aidiyeti sabit olan şiirlerinden bazılarını ölçmek için (A) grubuna yerleştirdim. Daha sonra şâire nispeti kabul edilmeyen üç şiiri (B) grubuna yerleştirdim ve şunları yaptım:

1- Her bir şiirin sözleri, belirli bir döküm formuyla sınırlıdır.

2- Metinde kişiler ve yerler hariç tutulmuştur.

3- Yinelenen sözcükler metinden çıkarılmıştır.

4- Kalan kelimeler toplanmış ve her metnin yüzdesi kendi üzerinden hesaplanmıştır.

5- Her grubun aralık değerini çıkarmak için gruptaki en yüksek ve en düşük yüzde çıkarılmıştır.

6- Her grubun yüzdeleri toplanmıştır. Ayrıca her grup için ortalama değerin önemini vurgulamak için bu gruplar şiirlerin sayısına bölünmüştür.

7- İki grubun aralık değerleri arasındaki farkın yanı sıra anlamlılık değerinin ortalama değerleri arasındaki fark da çıkarılmıştır.

8- Ulaşılan sonuçlar konunun sonunda verilmiştir.

(A) Grubu Şiirleri

Tablo 3.9

Birinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiler	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dışarıda Bırakılan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayısı
11	44	37	%96,6	2	12	118

Tablo 3.10

İkinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiller	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dişarida Birakilan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayisi
7	40	18	% 95.9	0	3	75

Tablo 3.11

Üçüncü Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiller	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dişarida Birakilan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayisi
5	18	10	%93	3	2	43

(B) Grubu Şiirler

Tablo 3.12

Birinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiller	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dişarida Birakilan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayisi
9	51	22	85.2%	-	14	95

Tablo 3.14

İkinci Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiller	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dişarida Birakilan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayisi
7	25	20	%87.9	-	10	91

Tablo 3.15

Üçüncü Kasîdede Kelime Çeşitlerinin Dağılımı

Beyit Sayısı	İsimler	Fiiller	Kelime Çeşitliliği Yüzdesi	Dişarida Birakilan Kelimeler	Tekrar Eden Kelimeler	Toplam Kelime Sayisi
4	20	9	%95.4	-	2	44

Tablo 3.16

(A) ve (B) Gruplarının Sonuçlarının İstatistikleri

Grup	Aralik Değeri	Ortalama Değer	Kelime Çeşitliliği	Kelime Sayisi
(A) Grubu	%3.6	%95.1	1-%96.6 2-%95.4 3-%93	236
(B) Grubu	%9.2	%89.1	1-%85.2 2-%87.9 3-%95.4	230
Fark	%5.6	%6		

Johnson ölçeği uygulanarak şâire ait olduğu sabit olan birinci grup (A) ve şâire nispeti şüpheli bulunan ikinci grup (B) hem aralık değeri hem de ortalama değer dikkate alınarak birinci grupta ortaya çıkan standart değerlerin sonuçlar şu şekildedir:

1- Birinci grubun örneklemlerindeki çeşitlilik yüzdesi %96,6 ile %93 arasındadır.

A- A Grubu şiirlerindeki aralık değeri %9.2'dir. Bu sonuç ise ölçüm için standart bir değerdir.

B- B Grubu şiirlerde ortalama değer %95,1'dir.

2- İkinci grubun örneklemlerindeki çeşitlilik yüzdesi %85,2 ile %94,4 arasındadır.

A- A Grubu şiirlerindeki aralık değeri % 3.6'dır.

B- B Grubu şiirlerde ortalama değer %89,1'dir.

3- Her iki gruptaki (A) ve (B) aralık değerlerinin ve ortalama değerlerin sonuçlarının karşılaştırılması aşağıdaki şekildedir:

A- Aralık değerindeki fark %5,6, ortalama değerdeki fark ise %6'dır.

B- (A) grubunun şiirlerindeki sözcük çeşitliliği (B) grubunun şiirlerinden daha fazladır. Bu da şâirlerin farklı olduğunu gösterir.

C- Aralık değeri ile ortalama değer arasındaki %0,5'e varan küçük fark istatistiğin doğruluğunu göstermektedir.

D- (A) grubunda bulunan ve (B) grubunun yaklaşık üç katı olan aralık değerindeki büyük fark, (A) grubunda bulunan şiirlerin yazarı olan Muhammed b. Beşir el-Hâricî'nin şiirsel sözlüğünün, (B) grubu şiirlerinin yazarlarının şiirsel sözlüğünden daha geniş olduğunu göstermektedir. Ayrıca şâirin üslubundaki büyük çeşitliliğin kanıtı olduğu için ortalama değer arasındaki fark da bunu göstermektedir.

E- Bu istatistiğin sonucu ışığında, iki grubun şiirleri tek bir şâire ait değildir. Dolayısıyla A grubunda bulunan şiirler Muhammed b. Beşir el-Hâricî'ye ait olduğu kesin olduğundan B grubunda bulunan şiirler onun değildir denilebilir.

3.5 Muhammed B. Beşîr el-Hâricî'ye Nispet Edilen Şiirlerde Boltzmann Denkleminin Uygulanması

Dr. Saad Masluh'un "Üslup: İstatistiksel bir Çalışma" adlı kitabında "Boltzmann" Denklemine yaklaşımından yola çıkarak şunlar söylenebilir:

Dr. Saad Masluh, Arap dilbilimcileri arasında; edebiyât dilini edebî üslup ve bilimsel üslup açısından ölçme ve teşhis etmede, şiir dilini nesir dilinden ayırmada ve edebî türlerde kullanılan dilleri ayırt etmede kullanan ilk kişi olarak kabul edilir. Denklem Alman bilim adamı "Boltzmann" tarafından Alman edebiyâtı çalışmasında kullanılmış ve 1952'de yayınlanmıştır.

Boltzmann'ın ortaya koyduğu hipotez özetle, anlatımın iki yönü arasındaki oranı belirleyerek edebî metni ayırt etmenin mümkün olduğunu söylemiştir. Anlatımın iki yönünden birincisi olayın anlatımı ikincisi betimlenmesidir. Yani olayın niceliksel veya niteliksel olarak açıklanmasıdır.[124]

[124] Maslûh, *el-Uslub*, 74.

Ancak bu denklem hem "Neubarwer" hem de "Schlitz mann of" tarafından geliştirilmiş ve basitleştirilmiştir. Şöyle ki denklemin formülasyonu, eylem çeşitleri yerine fiil sayıları, sıfatların çeşitleri yerine sıfat sayısı kullanılarak yenilenmiştir. Sonuç olarak denklem, fiil sayısının sıfat sayısına bölünmesinin sonucu haline gelmiştir.

Bu denklemin Arap dilinde uygulanabilmesi, olay ve zaman bildiren her fiilin kullanılmasını gerektirmektedir. Ancak manası sadece zamanla sınırlı olan nâkıs fiiller bu denklemin dışında tutulmuştur. Buna göre nâkıs, câmid, mukârebe ve şuru' fiilleri de bu denklemin dışında tutulmaları gerekmektedir.[125]

Sıfatlar, aşağıdaki nedenlerden dolayı sıfat ifâde eden cümleden denklemden çıkarılmıştır: "cümlenin sıfatın ifâdesi, dilin bir gerçeği değil, dilbilgisel bir kavramdır. Ayrıca çünkü cümle, kendi içinde sınıflandırılabilir unsurlardan oluşur ve bu da istatistiksel süreci zorlaştırır."[126] Sıfat kavramı, ismi fâil, ismi meful, sıfatı müşebbehe ve mübalağa sigalarını ifâde eder.

Aşağıda, çalışmanın ele aldığı şiirlerle sınırlandırılmış ve fiil ve sıfatların her birinin toplandığı ve fiillerin sıfatlara bölündüğü bir tablo verilmiştir.

Tablo 3.17

Kasîdelerdeki Fiil ve Sıfat Tablosu

Kasîdeler	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci	Altıncı	Yedinci	Sekizinci	Toplam	Oran
Fiiller	34	29	14	55	41	20	31	23	247	%54.4
Sıfatlar	19	24	17	28	44	25	30	30	207	%45.6

Bu istatistikten şu sonuçlar çıkarılabilir:

1- Fiil oranının %54,4 olması, şâirin yakınlarına ağıt ve vatan hasreti gibi alanların çoğunda istikrarını göstermektedir.

[125] Maslûh, *el-Uslub*, 78.
[126] Maslûh, *el-Uslub*.

2- Sıfat oranın %45,6 olması, şâirin şiirlerinde kendisine hâkim olan psikoloji ile etkileşimini gösterir.

3- fiillerin sıfatlarla bölünmesi sonucunda ortaya çıkan, küçük farklılık, şâir üzerinde baskın olan psikolojik durumun muazzam istikrar derecesini göstermektedir.

4- Bölünme sonucu ortaya çıkan farklılığın küçüklüğü, şâirin şiirinde hâkim olan ana faktörün kişiliği olduğunu göstermektedir.

Anlamsal Alan Teorisi Işığında Yaptığımız Çalışmanın Bazı Sonuçları:

1- Bu bölüm, anlamsal alan çalışmalarının, kelimelere özel bir üslup analizi düzeyi olarak önemini vurguladı.

2- Ayrıca şâirin, şiirsel ve üslupsal özgünlüğünü ve diğer şâirlerden farklı olduğunu ifâde etmiştir.

3- Bu bölüm bir dizi farklı anlamsal alan ve Muhammed b. Beşir'in bunları şiirinde genel şiirsel önemi vurgulamak için nasıl kullandığı incelemiştir.

4- Johnson'ın kelime çeşitliliğini ölçme teorisi, sahibinin kanıtı olarak kelime dağarcığının önemine dayanan anlamsal ve istatistiksel bir ölçümdür.

5- Dîvânın kısa olmasına rağmen şâirin şiirsel sözlüğünün zenginliği.

6- Kadın alanı, şâirin şiirlerinde ele almış olduğu diğer tüm alanlardan daha fazladır.

7- Hüzün alanı, şâire yakın olanlar için söylenmiş ağıt şiirleridir.

8- Şâir, doğa alanında mutlu olduğu, özlem duyduğu ve anılarının olduğu yerleri zikretmiştir. Ayrıca ayrıldığı mekânları şiirsel bir üslupla dile getirmiştir. Bu da şâirin hayatın tüm yönlerini yaşadığını göstermektedir.

9- Şiirlerinde bol miktarda yer bulan eylem alanı, şâirin etrafındaki olaylarla uyum ve etkileşiminin olduğunu göstermiştir. Zira şâir, başkalarının kederi için yas tutmuş ve her zaman canlı ve yeni bir eylem şiiri dile getirdiği görülmüştür.

10- Şâir, bize ne istediğini bütünsel ve şiirsel biçimde anlatmak için her türlü sıfatı kullanmıştır.

11- Şâir, bağlaç edatları aracılığıyla alıcıya tutarlı bir mesaj gönderebilmiştir.

12- Şiirlerde bolca yer alan kaynaklar, şâirin mesajının amaçlarını ifâde etmede belagatin tüm yönlerini içeren bir mesaj haline gelmiştir.

13- Şâir, insan alanında Hz. Peygamberin akrabalarından başlayarak sevdiği eşleri ve değer verdiği herkesi kapsayacak şekilde geniştir.

14- Şâir, hüzün alanında üzüntü ve kederi ifâde eden birçok kelime kullanmıştır

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Muhammed b. Beşir el-Hâricî'nin şiirlerinin üslup açısından ele alındığı bu çalışmanın ilk bölümü, Arap ve batı dil araştırmalarında üslup kavramını ele almıştır. Bu bölümde ilk üslup çalışmalarının Araplar tarafından yapıldığı ortaya konmuştur. Daha sonra üslup kavramının sözlük ve terim anlamlarına değinilmiş, gelişme süreci, üslup ekolleri ve bu ekollerin üslup çalışmalarındaki katkıları açıklanmıştır.

İkinci bölümde ritim düzeyinin teorik ve pratik yönleriyle ele alınması konusuna ayrılmıştır. Ardından üçüncü bölümde semantik düzeye şâirin şiirlerinden örnekler verilerek değinilmiştir. Dördüncü ve son bölüm ise sözdizim düzeyi hakkındadır. Sonuç bölümünde araştırma neticesinde ulaşılan genel bulgular zikredilmiştir. Ayrıca her bölümün sonunda ulaşılan neticeler eklenilmiştir.

Burada bölüm sonlarında zikredilmemiş bazı genel bulguların zikredilmesi uygun olacaktır:

1- Metinde kelime çeşitliliğini ölçmek için kullanılan ve Dr. Saad Maslûh'un kullanmış olduğu "Boltzmann" denklemi, şâire ait olan ve olmayan şiirlerin tespiti konusunda isabetli olmuştur.

2- Dr. Sa'd Masluh'un "Üslup: İstatistiksel Bir Çalışma" adlı eserinde "Boltzmann" denklemini ele alıp şâirin şiirine uygulamasından hareketle, şiirlerde kullanılan fiil ve sıfat oranlarının ölçülmesi, edebî metinlerdeki üslubunun tespiti için kullanılabilir.

3- Şiirlerin incelenmesiyle, edebî sunum teorisi, tam olarak ortaya çıkmıştır. Şâir, bir üretici olarak açık ve net mesajını dinleyici tarafından kolayca anlayabileceği bir şekilde oluşturmayı başarmıştır.

4- Kasîdeler kâfiyeli ve bilinen kelimelerle yazılmış olup, ruhu dinlendiren bir nağme ile şâirin maksatlarını ifâde etmiştir.

5- Araştırma da ele alınan semantik düzeyler, şâirin ifâde etmek istediği amaçlara hizmet etmiş ve böylelikle Kasîdelerde görünen anlam karışıklığı ortadan kalkmıştır.

6- Şâirin şiirleri görsel algı eğilimi ile karakterize edilmiştir. Şiirlerini okuduğumuzda bazen işitir, görür ve koklarız. Bu nedenle şâirin şiir dünyası duyular ve yazışmalarla dolu bir yer olarak ortaya çıkar. Ayrıca şiirde görsel anlatım araçlarının kullanımı, şâirin şiirlerinin en önemli özelliklerinden birini temsil etmektedir.

7- Şâir, şiir aracılığıyla şiirin dizginlerini elinde bulundurur ve onu dilediği gibi uyarlar. Bu nedenle şâir amacına uygun bir şekilde kâfiyeleri düzenler. Örneğin Zeyd için yazmış olduğu mersiyesinde kendisine ağıt yakılan kişinin yaşının tükendiğini gösterircesine "nefâz" kâfiyesini kullanmıştır. Harf olarak ise "Hurûc" harflerine yer vermiştir. Sanki mersiye yazılan kişinin zamanı tükenmiş ve dünyadan çıkıp gitmiştir manasına vurgu yapmıştır. "Ubeydullah b. Züm'a'nın" mersiyesinde gözlerinden yaşların akıp gittiğini göstermek için "Mecrâ" kâfiyesini kullanmıştır. Aynı zamanda onunla buluşma isteğini göstermek için karısına yazdığı mersiyede "el-Vasl" kâfiyesini kullanmıştır.

Araştırma, istişhâd dönemi şâiri olduğundan Muhammed bin Beşir el-Harici'nin şiirinin nahiv ve delalet bağlamında da incelenmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca şâirin temsil ettiği Emevî döneminde Arap kasîde yapısındaki yenilenme olgusunun araştırmanın konusu olan şâirin şiirinde de edebî açıdan incelenmesini tavsiye etmektedir.

KAYNAKLAR

Abdullatif, Muhammed Hammase. *Binau'l-cümle*. Kahire: Daru garîb, 2003.

Abdulmuttalib, Muhammed. *el-Belagatu ve'l-uslubiyyetu*. Kahire: eş-Şeriketü'l-Mısriyye-Longman, 1994.

Abdulmuttalib, Muhammed. *el-Belagatu'l-Arabiyyetu kırae uhra*, ts.

Abdulvahid. *el-Kaidetu fi'l-fasl ve'l-vasl*. Kahire: Daru's-sekafeti'l-Arabiyye, ts.

Ahmed, Zeynelabidin Mütevelli. *Mecelletu buhusi kulliyyetu'l-âdâb*.

Ali es-Seyyid, İzzeddin. *et-Tekriru beyne'l-musir ve't-tesir*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2., ts.

Askeri, Ebu Hilal el-. *es-Sınaateyn*, ts.

Atiyye, Halil el-. *el-Bahsu's-savti inde'l-Arab*. Bağdad: Menşuratu daru'l-Cahız, 1983.

Bağdadi, Kudame bin Cafer el-. *Nakdu'ş-şi'r*. ed. Muhammed Abdulmunim el-Hafaci. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.

Bakkar, Yusuf Huseyn. *Binau'l-Kasîde fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadim*. Daru'l-Endelüs, 2., 1983.

Bedayine, Halid el-. *et-Tekraru fi şiri'l-Abbasi el-evvel*, 2006.

Beşri, Nora Muhammed el-. *Cemaliyyetu't-tekrar fi şi'ri Abdulkerim el-Kermi-dirase üslubiyye*, ts.

Bişr, Kemal. *İlmu'l-esvât*. Daru garîb, 2000.

Cürcani, Abdulkahir el-. *Delailü'l-Îcaz*. Şam: Daru'l-Fikr, 2007.

_____, Abdulkahir el-. *Esraru'l-belaga*. Lübnan: Daru ihyai'l-ulum, 2., 1997.

Ebu Deyb, Kemal. *fi'l-Bunyeti'l-ikâiyyeti li'ş-şiri'l-Arabiyyi'l-hadis*. Beyrut: Daru'l-ulum, 2. Basım, ts.

Enis, İbrahim. *min Esrari'l-luga*, 1985.

____, İbrahim. *Musika'ş-şir*. Kahire: Mektebetu Anglo, 2. Basım, 1952.

Fadl, Salah. *İlmu'l-üslûb mebâdiuhu ve icrâatuhu*. Kahire: Daru'ş-şurûk, 1998.

Hacefe, Abdulmecid el-. *Medahil fi ilmi'd-delaleti'l-hadise*. ed-Daru'l-beyda: Tubkal, 2000.

Hamedani, Muhammed İbrahim Muhammed Mahmud el-. *el-Mustalahu'n-nakdi fi kitabi'l-Umde li'bni Raşik el-Kayrevani*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2014.

Hamide, Mustafa. *Kitabu nizami'l-irtibat fi terkibi cümleti'l-Arabiyye*. Kahire: eş-Şeriketü'l-Mısriyye-Longman, 1997.

Hasen, Abdulhafiz. *el-Menhecu'l-uslubi fi'n-nakdi'l-edebî*, ts.

Hassani, Ahmed. *Mebahis fi'l-lisaniyyat*. İbn Aknun: Dîvânu Matbuati'l-camia, 1994.

Haydar, Ferid Ivaz. *İlmu'd-delale dirase nazariyye ve tatbikiyye*. Kahire: Mektebetu'l-Adab, 2005.

Huda, Ben Hales. *el-İkâu ve eseruhu fi tahkiki cemâliyyeti'n-nassi*. Cezayir: Mohamed Boudiaf Univercity-Oran, Doktora Tezi, 2019.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî. *el-Hasâis*. thk. Abdulhamid Hindâvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 4. Baskı., 2003.

_____, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî. *el-Lümaʿ fi'l- Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: Dâru'l-Kütübi's-Sekâfe, 1972.

_____, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsılî el-Bağdâdî. *Sırru sınâʿati'l-iʿrâb*. ed. Hasan Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2., 1993.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah. *Muğni'l-Lebîb An Kutubi'l-Eârîb*. thk. Mazin el-Mubârek. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.

İbn Sina, Ebu Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali el-Belhi İbn Sina. *Esbabu hudusi'l-huruf*. ed. Muhammed Hassan et-Tabbal - Yahya Mir Alem. Dımaşk: Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, ts.

İbn Yaîş, Ebü'l-Beka Muvaffakuddin Yaiş b Ali b Yaiş el-Esedi. *Şerhu'l-Mufassal*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.

_____, Ebü'l-Beka Muvaffakuddin Yaiş b Ali b Yaiş el-Esedi. *Şerhu'l-muluki fi't-tasrif*. Haleb: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1., ts.

İyâd, Şükri. *el-Lugatu ve'l-ibdâ'*. Kahire: Press İnternational, 1. Basım, 1988.

Jakobson, Roman. *Kadaya eş-şiriyye*. çev. Muhammed el-Veli - Mubarek Hanun. Mağrib: Daru'l-tubkal, 2000.

Kartacenni, Hazım el-. *Menhecu'l-bulaga ve sirru'l-udeba*. Daru'l-garbi'l-İslami, ts.

Kasım, Muhammed Ahmed - Deyb, Muhyiddin. *Ulumu'l-belaga-bedi beyan meani*. Lübnan: Muessesetu'l-hadise, 2003.

Kayrevânî, İbn Reşîk el-. *el-'Umde fi mehasini'ş-şir ve adabihi*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. Beyrut: Daru'l-cîl, 5., 1981.

_____, İbn Reşik el-. *el-Umde fi nakdi'ş-şir ve temhisihi*. ed. Afif Hatum. Beyrut: Daru Sadr, 2. Basım, 2006.

Lehouimel, Badis. *Nazariyyetu'l-hukuli'dilaliyye fi't-turasi'l-lugavi el-Arabi*. Camia bi-Sekra, ts.

Lotman, Yuri. *Tahlilu'n-nassi'ş-şiri*. çev. Muhammed Futuh. Kahire: Daru'l-maarif, 1995.

Mahzumi, Mehdi el-. *fi'n-Nahvi'l-Arabi nakd ve tevcih*. Beyrut: Daru'r-raidi'l-Arabi, 2., 1986.

Mansur, Halid. *İlmu'l-meani ve'dersu'l-üslubiyyi'l-hadis*, 2000.

Maslûh, Sa'd. *el-Uslub*. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1992.

_____, Sa'd. *fi'n-Nassi'ş-şiri dirase üslubiyye ihsaiyye*. Daru ayn li'd-dirase ve'l-buhus insaniyye ve'l-ictimaiyye, 1992.

Menkur, Abdulcelil. *İlmu'd-delale usuluhu ve mebahisuhu fi't-turasi'l-Arabi*, 2001.

Meseddi, Abdusselam el-. *el-Uslubiyyetu ve'l-üslub*. Trablus: ed-Daru'l-Arabiyyetu lil-kuttab, 3. Basım, 1982.

Miftah, Muhammed. *Tahlilu'l-hitabi'ş-şiri istiraciyyetu't-tenass*. Mağrib: Daru'l-merkezi'l-Arabi es-sekafi, 1986.

Mubarek, Muhammed el-. *Fıkhu'l-luga ve hasaisu'l-Arabiyye*. Lübnan: Daru'l-Fikr, 2., ts.

Müberred, Muhammed bin Yezid el-Ezdî el-. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhalik Azîme. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutub, ts.

Nehr, Hadi. *İlmu'd-delale et-tatbiki fi't-turasi'l-Arabi*. Alemu'l-kutub, 2007.

Ömer, Ahmed Muhtâr. *Dirâsetu's-savti'l-lugavî*. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1976.

_____, Ahmed Muhtâr. *İlmu'd-delale*. Lübnan: Alemü'l-Kütüb, 7., 2009.

Quinn, John. *Binau lugati'ş-şi'r*. çev. Ahmed Derviş. Kahire: Heyetu kusuri's-sekafeti'l-Mısriyye, 1990.

Raşud, Hayrat Hamed. *Şiru'l-muraşşikin dirase üslubiyye*. Ürdün: Mektebetu Ali Beyt, 2010.

Salah, Şaban. *el-Cümletu'l-vasfiyyetu fi'n-nahvi'l-Arabi*. Daru garîb, ts.

Sekkâkî, Ebû Ya'kūb es-. *Miftâḥu'l-ʿulûm*. thk. Naîm Zerzûr. Beyrut, 1983.

Semerrai, Fadıl Salih es-. *el-Cümletu'l-Arabiyyetu telifuha ve aksamuha*. Kahire: Daru'l-Fikr, 3., 2007.

Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b Osman b Kanber el-Harisi. *el-Kitâb*. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1977.

Stephen, Ulmann. *Devru'l-kelimeti fi'l-luga*. çev. Kemal Bişr. Kahire: Mektebetu'ş-şebab, 10., 1989.

Sultan, Munir. *el-Faslu ve'l-vaslu fi'l-Kuran*. Kahire: Daru'l-maarif, 1983.

Şayib, Ahmed eş-. *el-Uslubiyyetu-dirase tahliliyye belagıyye li usuli'l-esalibi'l-edebîyye*. Kahire: Mektebetu Nehda el-Mısriyye, 8. Basım, ts.

Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-. *el-Kâfî fi'l-ʿarûż ve'l-ḳavâfî*. thk. Hassânî Hasan Abdullah. Kahire, 1966.

Temimi, Hatem Celal et-. *el-Agradu'l-belagiyye ve eseruha fi'l-Kurâni'l-Kerim*, ts.

Tenuhi, Ebu Ali et-. *Kitabu'l-kavafi*. Kahire: Mektebetu Hanci, 2., 1978.

Tırablusi, Muhammed el-Hadi et-. *Hasaisu'l-üslub fi'ş-şevkiyyat*. Tunis: Menşuratu el-camia et-Tunusiyye, 1981.

Veci, Abdurrahman el-. *el-İka' fi'ş-şiri'l-Arabi*. Suriye: Daru'l-hasad, 1989.

Veraki, es-Said el-. *Lugatu'ş-şiri'l-Arabiyyi'l-hadis*. Kahire: Daru'l-maarif, 2., 1983.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-. *Esasü'l-belaga*. Beyrut : Dâru Sâdır, 1965.

Zerkeşî, Ebû Abdillah Bedruddin Muhammed b. Bahadır. *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.

EKLER

EK A

Araştırmada Muhammed B. Beşşâr el-Hâricî'nin Üslupbilim Açısından İncelenen Şiirleri

القصائد المدروسة من شعر محمد بن بشير

القصيدة الأولى

أَعَيْنَيْ جـــــوداً بالدمـوع وأسـعدا بني رحـم ما كـان زيد يُهيْنـــــها

ولا زيدَ إلا أن يجـــــــود بـعبـرة على القبر شاكي نكبة يستكينـــــها

وما كنتَ تلقى وجـه زيـــد ببـلـدة من الأرض إلا وجه زيدِ يزينـــــها

لعمر أبي الناعي لـــعمت مـصيبة على الناس واختصت قُصيًا رصنيها

وأنـى لـنـا أمـثـالُ زيـــــدِ وجـده مبلغ آيـــــات الـهدى وأمينـها

وكان حليفيه السماحة والـنـــدى فقد فارق الدنيا نـــــداها ولـينـها

غدت غدوة ترمي لؤي بن غـالـب بجعد الثرى فوق امرئ ما يشينـــها

أغـــــر بطاحيً بكـت مـن فـراقـه عكاظ فـــبطحاء الصفا فـــحجونـها

فقل للَّتي يعلو على الناس صوتها ألا لا أعان الله مـن لا يعينـــــــها

وأرملةٍ تبكي وقد شُق جـيبـــها عليه فآبت وهي شعـــــث قرونـها

ولو فقهت ما يفقه الناسُ أصبحت خواشعَ أعـــــلام الفـــلاة وعينـها

نعـــــاه النـــاعي فظلنـا كـأنـنـا نرى الأرض فيها آية حـــان حينها

وزالـــــت بنا أقدامنـا وتقلـبت ظهور روابـــــــيها بنا وبطـونـها

وآب ألـــو الألباب منـا كـــأنـما يرون شمـالا فارقتـــــها يمينـها

سقى الله سقيا رحمةٍ ترب حـفـرة مقيم على زيـــــــدٍ ثراها وطـينـها

القصيدة الثانية

أقـــــــول له والـدمـع مني كـــأنه جـمانٌ وَهَيْ من سِلكِه مُـتَبَادِرٌ[127]

ألا أيها النـــــاعي ابـن زينـب[128] غـدوة نعيتَ الندى[129] دارت علـيك الـدوائر

فـــظلت كـــأني أغبطت بـــجبالـــها عليَّ بـأعلى المقرحين العـواقر

لعمري لقد أمسى قِرى الضَّيفِ عاتما بذي الفرش لما غيبتك المـقـابـر[130]

إذا سوفوا نـــادوا صـــداك ودونـه صـفيح وخوار من الـتـرب مـائر[131]

ينادون من أمسى تـــــقطـع دونـه من البعد أنفاس الصدور الزوافر

فقومي اضربي عينيك يا هند لن ترى أباً مـــثله تسمو إليه الـمـفـاخـر

وكُنتِ إذا فـــاخرتِ أسـميتِ والـدًا يزينُ كمـــا زان الـيدينِ الأسـاور

فإن تعـــوليه تشفِ يومَ عـويلـه غليلك أو يعذرك بالـــنـوح عـاذر

وتحزنكِ ليلات طـــوالٌ وقد مضـت بذي الفرش ليلات تـــسرُ قصـائر

فلقاكِ ربٌ يغفـر الـذنـب رحـــــمة إذ بُليت يوم الحسـابِ الـــسرائر

إذا ما ابن زاد الـركب لم يمسِ لـيلةَ قـــفا صفرٍ لم يقربِ الفرشَ زائرُ[132]

وقد عـــــلم الأقوام أن بـنـاتَـه صـــوادق إذ يند بـنـه وقـواصـر

القصيدة الثالثة

أعـــــيني لا تستعجلا الدمع وانظرا شـبيه ابن أم المؤمنين المُـوَدِّعِ

---

127 - وَهَي: انفرط وسقط. الجمان: نوع من الأحجار الكريمة.

128 -هي زينب بنت أبي سلمة بن عبد الأسد وابنها هو أبو عبيدة بن عبد الله بن زمعة. ديوان محمد بن بشير الخارجي ص 154.

129 - أو: الفتى.

130 -ذي الفرش: واد بين غميس الحمام وملل، وملل واد ينحدر من ورقان جبل مزينة. فرش: سويقة وهو مبتدئ بني حسن وبني جعفر أبناء علي بن أبي طالب (ياقوت 4-250). نقلا عن ديوان محمد بن بشير البقاعي ص 146.

131 - صفيح: حجر عريض. خوار: الأرض السهلة. مائر: الغبار المتردد. لسان العرب.

132 - ابن زاد الركب: قال الثعالبي في "ثمار القلوب في المضاف والمنسوب" ص 103. "أزواد الركب»: هم ثلاثة نفر من قريش: مسافر بن أبي عمرو بن أمية، وزمعة بن الأسود بن المطلب بن أسد بن عبد العزى بن قصي، وأبو أمية ابن المغيرة بن عبدا لله بن عمر بن مخزوم؛ سُموا بذلك لأنه لم يكن يتزود معهم أحد في سفر. وكانوا يطعمون كل من يصحبهم ويكفونه الزاد، وكان ذلك خلقاً أخلاق أشراف قريش؛ ولكن لم يسم بهذا الاسم إلا هؤلاء الثلاثة». وأنظر المحبر لابن حبيب: ص137. نقلا عن ديوان محمد بن بشير البقاعي ص 89.

قفا صفر: جبل أحمر من جبال ملل قرب المدينة المنورة. نقلا عن ديوان محمد بن بشير، جمع وتحقيق: محمد خير البقاعي، دار قتيبة، دمشق، ص 145.

ولا تأيسا أن يشعبَ الصدعَ بـــــعده أريب كـفرع النبعة المــتزعـزعِ[133]

جدير بأن يسعى ابن صدق كما سعى أبـــوه على مسعى أب لـم يُضَيـَّعِ

فإن أخلاء ابن زينب أصبحـــــــوا شتات النوى من مصعد ومـــفرع

وكانـــوا كحيٍ قبلهم ذُعْذعت بهم نوائب من أيـــام دهـــرٍ مذعذع

فلــما تبينتُ النعي تبـــــــادرتْ دمـوعي كسكب الواكـف المتسرع[134]

بـمكحولة بالصـــــاب ظلت كأنها كُلى الـغربِ أتاهُ طبـــاب المرقع[135]

على هـالك مستودع قـعر حـــفرة عـلى جـالها الأعلى مَقامُ المشيع[136]

فكيف ســلمتم لم تموتوا وعـــهدكم بـــه وهـــو يذري عن أكف وأذرع

القصيدة الرابعة

يا أحسن النـــاس لولا أن نائلـها قِـدْمًا لـــــمن يبتغي ميسورها عَسِرُ

وإنمـــــــا دلُّها سحرٌ لـــــطالبه وإنـــَّـــــما قلبها للمشتكي حَـجَـرُ

هـــل تذكرين كما لم أنس عهدَكمُ وقـــــــــد يدوم لعهدِ الخُلةِ الـذِكـرُ

قـــولي وركبك قد مالت عمائمهم وقد سقاهم بكـــــأس السكرة السفرُ

يا لـيت أني بأثـــوابي وراحلـتـي عبدٌ لأهلك هـــــــــذا العام مؤتجـرُ

وقـــد أطلت اعتلالا دون حاجتنـــا بالحج أمس فـــــــهذا الحل والسفرُ

ما بال رأيـــك إذ عهدي وعـهدكم إلفـــــــــان ليس لنا في الود مزدجرُ

فكـان حظـك منـها نـظـرةً طـرفت إنـسـان عينك حتـى مـا بـهـا نـــظـــر

أكـنـت أبـخـل مـن كـانـت مـواعـده دينـا إلـى أجلٍ يرجـــى وينـتـــــــظـــر

وقد نـظـرت ومـا ألـفيت مـن أحـد يعـتـاده الـشـوق إلا بـــدؤه الـــنـــظـــر

أبـقـت شـجـًى لـك لا ينســـى وقـادحة في أسـود الـقـلـب لـم يشـعـر بـهـا أخر

جنـية أولـهـا جـــن تعـــلـــــمـــهـــا رمـي الـقـلـوب بـقـوس مـالـهـا وتـــر

---

133 -يشعب الصدع: يلتئم وينصلح، النبعة: المصدر

134 - الواكف: المُنْهَمِرٌ بشدة.

135 - الصاب: السحاب الممطر. كلى الغرب: ريش في أجنحة الطائر. طباب: علاج. المرقع: المتفرق

136 - جالها: الصَّخْرَةُ العظيمةُ المُسْتدِيرةُ، ومَحَلَّةُ القومِ

تجلو بقادمتي ورقاء عن برد حُوِّ المفاخر في أطرافها أشر[137]

خود مبتلة ريا معاصمها قدر الثياب فلا طول ولا قصر[138]

إذا مجاسدها اغتالت فواضِلها منها روادف فعمات ومؤتزر[139]

إن هبت الريح حنت في تنسمها كما يجاوب عود القينة الوتر

بيضاء تعشو بها الأبصار إن برزت في الحج ليلة إحدى عشرة القمر

ألا رسولٌ إذا بانت يبلغها عنا وإن تُمس تؤلف بيننا المرر[140]

أنى بآية وجدٍ قد ظفرت به مني ولم يكُ في وجدي بكم ظفر

قتيل يوم تلاقينا وأن دمي عنها وعمن أجارت من دمي هدر

تقضين في ولا أقضي عليك كما يقضي المَليكُ على المملوك يقتسر[141]

إذا كان ذا قدراً يعطيك نافلة منا ويعجزنا ما أنصف القدرُ

القصيدة الخامسة

لئن أقمتُ بحيث الفيض في رجب حتى أهل به من قابلٍ رجبا[142]

وراح في السفر وَرَّادٌ وهيجني إن الغريب إذا هيجته طربا

إن الغريب يهيجُ الحزن صبوته إذا المصاحب حَيَّاه وقد ركبا

قد قلت أمسِ لوَرَّادٍ وصاحبه عُوجَا على الخارجي اليوم واحتسبا[143]

أبلغا أم سعد أن غائبها أعيا على شفعاء الناس فاجتنبا

لما رأيت نَجِيَّ القوم قلت لهم هل يعدون نَجِيَّ القوم ما كتبا

وقلت إني متى أجلبْ شفاعتكم أندم وإن أشقَ الغيَّ ما اجتلبا

وإن مثلي متى يسمع مقالتكم ويعرف العين ينزع قبل أن يَجِبَا

---

[137] -تجلو: تكشف، قادمة: ريش الطائر، ورقاء: حمامة، برد: أسنان، حو: اي لونها أسمر، المفاخر: اللثة.

[138] - خود: المرأة الشابة الناعمة، مبتلة: جميلة تامة الخلقة، ريا: مكتملة لا عيب فيها، معاصم: زنود الأذرع،

[139] -مجاسد: أي ثياب رقيقة، فواضل: ثياب عريضة، روادف: السوق جمع ساق، فعمة: أي ممتلئة، مؤتزر: عجز.

[140] - المرر: جمع مرة وهي شدة الخلق.

[141] - يقتسر: يجبر.

[142] - الفيض: مكان بالبصرة، معجم البلدان، ياقوت ج4 ص285. نقلا عن جامع الديوان ص 147.

[143] - وارد: هو وارد بن عمرو، ابن عم الشاعر. الأغاني ج16، ص104، طبعة دار الكتب المصرية. نقلا ديوان شعر محمد بن بشير الخارجي، تحقيق محمد خير البقاعي، دار قتيبة، دمشق،1985، ص 159.

إني وما كبَّر الحجاج تحـملـهم بُزلُ المطايا بجنْبَيَّ نـــخلةٍ عصبـا[144]

وما أهل به الداعـي ومـا وقفت عُليا ربيعة ترمى بالحصى الحـــصبا

جهداً لمن ظن أني سوف أظعنهـا عن رَبعِ غانية أخرى لقد كـذبـــــا

أأبتغي الحسن في أخرى وأتركها فذاك حين تركت الدين والحـــسبا

وما انقضى الهم من سعدى وما علقت مني الحبائل حتى رُمتَهَا حِـــقبا

وما خلوت بها يومـــاً فتعجبـني إلا غدا أكثر اليومين لي عجـــبا

يا أيها السائلـي ما لـــيس يدركـه مهلاً فإنك قد كلفتـني تـعبـــــا

كـــم من شفيع أتاني وهو يحسب لـي حسباً فأقصره من دون ما حسبـــا

فإن يكن لـــــهـواهـا أو قـرابـتـهـا حب قديم فمـا غـــــابـا ولا ذهـبـا

هما علي: فإن أرضيتُهـا رضـــــيا عني وإن غضبت في باطل غِضبـــا

كائن ذهبت فردانـي بـــــكبدهمـا عما طلبتُ وجاءاها بمـا طلـــــبا

وقد دُهيت فلم أصبـــــح بـمـنـزلة إلا أنازع من أسبـابـــــــها سببـا[145]

ويلُ أمِّها خُلةً لـو كـنـت مُسجِحةً أو كنتِ تَرْجعِ مِنْ عَصْرِيْك ما ذهبـا

أنت الظعينة لا تـــرمي بـرمـتـهـا ولا يُفجعُها ابن العم ما اصطحبـــــا

القصيدة السادسة

باتت لعينك عبـرة وســـحـوم وثوت بقلبك زفرة وهـمـوم[146]

طيـــف لزينب ما يزال مؤرقـي بعد الهـدُوِّ فـمـا يكـاد يـريم[147]

وإذا تـــعرض في المنام خيالها نكأ الفؤاد خيالها المحـلـوم[148]

أجعلت ذنبـــك ذنبه وظلـمـتـه عند التحاكم والمـدل ظـلـوم

---

[144] ـ نخلة: قال الشيخ حمد الجاسر هما نخلتان، واديان عظيمان، الجنوبي منهما يدعى نخلة اليمانية والشمالي يدعى نخلة الشامية، ينحدران من سلسلة الجبال الواقعة بين مكان إحرام الحجاج، صوب الغرب حتى يلتقيا، وفي الواديين عيون وقرى كثيرة معروفة، ثم ينحدر الوادي ماراً بحذاء (قرية) حيث يقطعه الطريق بين جدة ومكة، ثم يفيض الوادي في البحر جنوب جدة، على مسافة تقرب من عشرين كيلا، وأشهر حجاج مشرق البلاد ينحدرون من الواديين المذكورين (نخلة اليمانية ونخلة الشامية) ثم تجتمع الطرق بقرب حدود الحرم: أنظر معجم البلدان و نخلة 5 :277،278. نقلا ديوان محمد بن بشير الخارجي، جمع وتحقيق: محمد خير البقاعي ص149. دار قتيبة، دمشق، 1985.

[145] ـ دهيت: أي بليت ببلية عظيمة.

[146] ـسحوم: ما غزير.

[147] ـ يريم: يطول

[148] ـنكأ: اي جدد الجرح.

ولئن تجنبت الـــــذنـوب فـإنـه ذو الداء يعذر والصحيح يلـوم
ولقد أراكِ غداة بنتِ وعـــهدكـم في الوصل لا حرج ولا مذموم
أضحت تُحَكِمُكِ التَّجـارب والنُّهى عنه، ويكفـــله بك الـتـحـكيم
برأ الألى علقوا الحبائل قبلـه فنجوا وأصبح في الوثاق يهـيم
ولقد أردت الصبر عنك فعاقني علقٌ بقلبي من هـــــواك قـديم
ضعفت معاهد حبهن مع الصبا ومع الشباب فبن وهو مـقيم
يبقى على حدث الزمان وريبـه وعلى جفـائك إنـه لـكـريم
وجنيت حين صححت وهو بدائه شتان ذاك مصحـح وسـقيم
وأديته زمنا فعاذ بـحـلـمـه إن المحب عن الحبيب حـلـيم
وزعمت أنك تبخلـين وشَـفَّـهُ شوق إليك، وإن بخلـت، أليم

القصيدة السابعة

أما لك أن تزور وأنت خـــلـو صـــحيح القلب أخت بني غِفار؟
فما برحتْ تُعِيركُ مقـــلـتـيهـا فـــــتعطيك المنية في استـتـار
وتسهو في حديث القوم حتـى تَبَيَّنَ بـــعضُ أهلك مـا تـــُوارِ
فمت يا قلب ما بك من دفـاع فينجيك الـــدفـاع ولا فـــــرارِ
فلم أر طالباً بدم كـــــمـثـلـي أودَ وحسن مطلـــــــوب بـثـارِ
إذا ذكرا بثأري قلت ســـقـيا لثأري ذي الخواتم والـــسـوار
وما عرفتْ دمي فتبوءَ مـنـه برهن في حـــــــبالي أو ضمـار
وقد زعم العـواذل أن يومـي ويومك بالمحصب ذي الجمـــار
من الأعباء ثم زعـمـتِ أن لا وقلت لـــــذى التنازع والتـمـار
كـذبتم ما السلام بـقـول زور ولا اليوم الحـــــــرام بـيوم ثـار
ولا تَسْلِيمُنَـا حـُـــرمـا بجرم ولا الحب الكريم لنـــــــــا بـعـار
فإن لم نلقكم فسقى الـغـوادي بلادك والرَّوِيَّاتُ الـــــــسـوارِي

القصيدة الثامنة

لو بينتْ لك قبل يوم فراقها أن التفرق من عشية أو غد

لشكوت إذ علق الفؤاد بهائم علقٍ حبائل هائم لم يعهد[149]

وتبرجت لك فاستبتك بواضح صلت وأسود في النصيف معقد[150]

بيضاء خالصة البياض كأنها قمر توسط ليل صيف مبرد[151]

موسومة بالحسن ذات حواسد إن الجمال مظنة للحسد

لم يطغها سرف الشباب ولم تضع عنها معاهدة النصيح المرشد

خود إذا كثر الكلام تعوذت بحمى الحياء وإن تكلم تقصد

وكأن طعم سلافة مشمولةٍ تنصب في إثر السواك الأغيد[152]

وترى مدامعها ترقرق مقلة حوراء ترغب عن سواد الإثمد

ماذا إذا برزت غداة رحيلها أم الحسن تحت رقاق تلك الأبرد

ولدت بأسعد أنجم فمحلها ومسيرها أبدا بطلق الأسعد

الله يصحبها ويسقي دارها خَضِلُ الرباب سرى ولما يرعد[153]

---

[149] -بهائم: أي منطلق وهو الغزال، هائم: أي محب متيم.

[150] -بواضح: الواضح أي الظاهر وهو الجبين من الوجه. الصلت: أي الاملس البراق. الأسود: الشعر المستور بخمار. النصيف: غطاء الرأس.

[151] -في الحماسة بشرخ المرزوقي المقطوعة 553، يقول: بيضاء آنسة الحديث كأنها.... قمر توسط جنح ليل مبرد

[152] - سلافة: أي الخمر. مشمولة: طيبة الطعم.

[153] -خضل الرباب: الندى الذي يبلل الروابي وهو أنفع أنواع الندى.